

SONet BOTNIA

ARKEA KOTIRINTAMALLA

Tutkimusprojektipintojen seminaari
Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Lv 2002-2003

Harri Jokiranta
Irene Roivainen

Vastuun Naiset ry

Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo

KORINA – viestejä kotirintaman naisilta

”Ei voimalla, mutta keinoomalla”, kuvaa elämäänsä kotirintamalla KORINA –tutkimuksessa elämänkertomustaan kertova nainen. Ajatus koota ja tallentaa naisten elämän kokemuksia kotirintamaolosuhteissa muotoutui keskusteluissa Helsingin yliopiston maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksessa vuoden 2000 aikana. Alun alkaen aloitteen tekijöinä olivat Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo ja Vastuun naiset ry. Työ on käynnistynyt ja eri vaiheiden kautta löytänyt uomansa - sekin on tapahtunut ei voimalla, mutta keinoomalla.

Ajatuksen juuret kotirintaman naisten elämän kokemusten kokoamiseksi ovat toki paljon kauempana ja syvemmällä maakunnan omassa historiassa kuin uuden vuosituhannen alussa. Eteläpohjalaisuus on aina arvostanut isänmaan eteen tehtyä työtä. Tämän hankkeen kannalta tärkeää on ollut myös sen tunnustaminen, että ajankulun vääjäämättömyys harventaa niiden naisten joukkoa, jotka omakohtaisesti voivat kertoa elämästä ja arjen sujumisesta sodan olosuhteissa. Marita Junila toteaa KORINA -hankkeen esitutkimuksessa, että kotirintaman selviytymisen kannalta kriittisimmät vuodet olivat ajallisesti 1941 – 1944. Tämä merkitsee sitä, että ahkerat ja vastuulliset kotirintamanaiset ovat tänään saavuttaneet kunnioitettavan vanhuuden iän, jonka myötä muistojen ja muistelojen keräämiselle on lähes viimeiset hetket.

Miksi tutkia yli viidenkymmenen vuoden takaista arkipäivää ja elämää - eikö tämän päivän maailmassa ole aivan riittävästi vaikeita kysymyksiä eriarvoisuudesta ja ihmisarvoisen elämän edellytyksistä, turvattomuudesta ja toimeentulon epävarmuudesta? Vastauksia on helppo löytää useita. KORINA –hankkeen kantavana ajatuksena on ollut historiallisesti merkittävänä aikana tehdyn työn kunnioitus ja näkyväksi tekeminen. Toisaalta oman mielenkiintonsa tutkimushankkeeseen tuo ajatus elämän arkipäivässä selviytymisen malleista ja tavoista. Tässä suhteessa historia ja nykypäivä ovat usein lähempänä toisiaan kuin uskommekaan. Keskustellut lähiyhteisöjen esim. naapuruston, tuttavien sekä kylän miesten ja naisten varassa olevan tuen murenemisesta ja yhä useamman yksin jäämisestä, keskustelu hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuudesta ja mahdollisuudesta sekä yleisemminkin työelämän ja perheen yhteensovittamisesta nostavat esiin kysymyksiä, joilla on paitsi juurensa niin myös mahdollisia ratkaisun avaimia historiassa ja eletyssä elämässä. Kolmas ilmiselvä peruste KORINA –tutkimukselle on yhteisöjen ja alueiden oman historian kirjoittaminen, sen tunteminen keitä me olemme ja minne me olemme menossa. Marianne Junila tiivistää tämän perusteen hyvin hankkeen esitutkimuksessa seuraavasti:

”Tavoitteena on myös, että tietoisuus oman kotiseudun ihmisten selviytymisestä kriisiaikoina luo tulevaisuuden uskoa ja toimii hankkeen päätyttyäkin voimavarana, jolla on positiivinen vaikutus alueen nykyisen väestön käsityksiin omista mahdollisuuksistaan.”

Elämä elää kertomuksissa ja kertomukset elävät elämässä. Siksi on tärkeää, että voimme tallentaa kertomuksia tuleville sukupolville luettavaksi puhutun kerronnan rinnalle. Tämän päivän elämäkertatutkimuksessa puhutaan sukupolvikokemuksesta, mikä antaa yhdistäviä rakennusaineita elämälle - jokaisella sukupolvella on omat sukupolvikokemuksensa. KORINA-tutkimuksessa kysymme miten nämä sukupolvikokemukset voisivat elää yli aikarajan ja rikastuttaa toisiaan.

Kotirintamanaisten elämäkertahaastatteluihin perustuvan tutkimuksen koordinointi on toteutettu yhteistyönä Vastuun Naiset ry:n, Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseon, Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksen sekä Pohjanmaan maakuntien sosiaalialan osaamiskeskuksen (SONet BOTNIA) kanssa. Haastatteluaineistoa kerätään paikallisin voimin ja kertynyt aineisto tallennetaan tutkimuskäyttöön Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseoon. Kertynyttä aineistoa voidaan hyödyntää monissa eri tarkoituksissa mm. sosiaalityön opetukseen liittyvissä tutkimusprojektiointojen seminaaritöissä. Seminaaritöiden lisäksi aineistosta on valmisteilla progradu tutkielma ja lisäksi neuvotellaan aiheeseen ja aineistoon liittyvän väitöskirjatutkimuksen mahdollisuudesta. Hanke on näin osaltaan myös mallintamassa koulutuksen ja tutkimuksen alueellisia rakenteita.

Henkilökohtaisesti olen ollut mukana tutkimusprojektiointojen seminaaritöiden tekemisessä. Aineistona elämäkertomukset ovat rikas ja monipuolinen, mistä myös opiskelijoiden seminaaritöiden aiheet antavat hyvän kuvan:

Naisten arki

”Joo mutta kovaa pärjättihin ja keriittihin”

Puhtaus kotirintamalla 1938–1950

Nuoret naiset kotirintamalla

- Kertomuksia harrastuksista ja sosiaalisesta toiminnasta

Kotirintaman yhteisön koostumus

Lapsen päivä sota-aikana

Siirtolaisuuden paikka yhteisössä

”Kaikkien oli otettava osaa yhteiseen kamppailuun”

Työnkautta rakentunut yhteisöllisyys kotirintamalla 1930–1950

Monta tärkeää näkökulmaa jää seminaaritöissä vielä avaamatta, mutta aiheesta riippumatta yhdeksi keskeiseksi teemaksi on noussut naisten tekemä työ, sen vaativuus ja tavat selviytyä työnteosta. Kysymys on sekä fyysisestä vaativuudesta että myös erityisesti taidoista ja keinoista - tämän päivän elämän kulkua kuvaava termi voisi olla arjen oveluus. Arjen oveluudella on ratkaistu niin perheen ruoka- ja vaatehuoltoa kuin toimeentuloa tai fyysisesti raskaiden työtehtävien suorittamista. Naisten työ avautuu kokonaisuutena, jossa on samaan aikaan sisään kirjoitettuna omaisten hoiva ja huolenpito, yhteinen vastuu lähimmäisistä ja elämiseen tarvittava ”tuotannollinen” työ.

Toinen tärkeä teema seminaaritöiden ympärillä käydyissä keskusteluissa on ollut vahvan yhteenkuuluvuuden voima ja merkitys. Vaikeudet arjessa on voitettu yhteisen asian eteen tehtävällä työllä, omasta edusta tinkimällä ja naapuria tukemalla, mikä tämän päivän maailmassa herättää kipeitä kysymyksiä toistemme ihmiskasvoisesta kohtaamisesta. Kotirintamaankin liittyen on usein puhuttu ”talvisodan ihmeestä”, jolla on kuvattu kansan yhteistä ja vahvaa henkistä valmiutta nähdä ylitse omien, henkilökohtaisten tarpeiden. Tälle ihmeelle on erilaisia tulkintoja ja selityksiä, joista yksi viesti tälle päivälle voisi olla toinen toisemme kohtaaminen ihmisenä arkipäivän kiireisessä elämässä.

Kolmantena edelliseen jo hieman sisään rakentuvana keskustelun teemana on ollut välittäminen toisista. Välittämisen muodot ja tavat ovat tuona ajanjakona olleet moninaiset ja ne pitävät sisällään sekä aineellisen huomioimisen työapuna maataloustöissä että henkisen tuen lämpimäisleivän vientinä ja kuuntelevana lähimmäisenä – olkapäänä johon nojata ja korvana joka kuuntelee. On hyvä, että myös tänä päivänä kysymys välittämisestä on monissa yhteyksissä otettu uudelleen esille, mutta usein se tuntuu hieman kärjistäen jäävän keskusteluksi siitä esimerkiksi kuinka usein ystäviä olisi tavattava tai kuinka paljon aikaa lasten kanssa olisi hyvä viettää. Oleellisempaa olisi kuitenkin ymmärtää miksi välitämme toisistamme ja miksi välittäminen on tärkeää. Välittämisen haaste kotirintamanaisten viestinä tälle päivälle voisikin yksinkertaistettuna olla välittämisen määrän taakse katsominen ja välittämisen tarkoituksen ymmärtäminen.

Tähän julkaisuun on koottu opiskelijoiden seminaarityöt. Tarkoituksenamme on avata keskustelua kotirintamanaisten kertomuksista ja tuoda näkyviin ensimmäisiä kuvauksia ja tulkintoja arjen muodoista ja selviytymisen tavoista. Omakohtaisena kokemuksena mielenkiintoista on ollu myös havaita se miten me seminaareissa olemme löytäneet uudelleen tämän aineiston kautta omien isovanhempiemme ja vanhempiemme elämäkokemukset sekä heidän tarinansa sota-ajasta. Kerrottujen, mutta erityisesti luettavina olevien kertomusten merkitys liittyy yh-

teisen historian luomiseen ja kollektiiviseen muistiin, sen ymmärtämiseen missä me tänään olemme ja minkälaisia ratkaisuja meidän on hyvä tehdä tulevaisuuteen. Haluan tässä yhteydessä vielä kiittää lämpimästi ahkeria opiskelijoita ja yliassistentti Irene Roivaista yhteisestä työstä opintojakson aikana. Kiitokset museotoimenjohtaja Marja-Liisa Haveri-Nieminen Etelä-Pohjanmaan museo ja puheenjohtaja Kirsti Ala-Harja Vastuun Naiset ry yhteistyöstä. Suurin ja lämpimin kiitos kuulu Teille kotirintamaiset, jotka olette elämästänne kertoneet ja Teille, jotka olette haastattelijoina koonneet tätä tärkeää aineistoa.

Työ jatkuu niin tutkimuksen kuin arjen elämän puitteissa. Kiitos Teille kotirintamaiset, että olette – kiitos, että olette olleet!

Seinäjäki 6.6.2003

Harri Jokiranta

Kehitysjohtaja
SONet BOTNIA

Sisällysluettelo

Social capital promoting communal well-being

Irene Roivainen & Harri Jokiranta

Naisten arki

Heidi Nihtilä

”Joo mutta kovaa pärjättihin ja keriittihin”

Puhtaus kotirintamalla 1938–1950

Paula Honkala

Nuoret naiset kotirintamalla

- Kertomuksia harrastuksista ja sosiaalisesta toiminnasta

Laura Oja-Heiniemi

Jenni-Maria Räsänen

Kotirintaman yhteisön koostumus

Sari Lankinen

Lapsen päivä sota-aikana

Marjo Uusitalo

Siirtolaisuuden paikka yhteisössä

Minja Heusala-Ekberg

”Kaikkien oli otettava osaa yhteiseen kamppailuun”

Työn kautta rakentunut yhteisöllisyys kotirintamalla 1930–1950

Susanna Palomäki

Teija Sundman

SOCIAL CAPITAL PROMOTING COMMUNAL WELL-BEING

– research work report for a paper session (PS044) in European Seminar Copenhagen 2003

Irene Roivainen & Harri Jokiranta

Communitarian strategy and social capital

From the late 1980s on, *communal thinking* has got new features in the field of social work when the role of private agencies and volunteer work has again become more important beside official social work. Although the strengthening of communal strategies has been the general trend in Europe, in Finland it meant a step back to the beginning of the 1900s. Some of the tasks of the welfare state have been transferred to associations and the private sector, reflecting a communitarian approach. However, communitarism and subsidiarity have not aroused as much discussion in Finland as has the third sector or the welfare mix, the mixed economy of welfare in which not only the municipality but also other quarters function as service providers.¹

The new coming of communal thinking is seen in practice in the functioning of social networks, volunteer work and close communities as part of the third and fourth sector in the overall whole of social work services. It has been claimed, however, that community no longer has clear geographical boundaries in *post-modern* society, it no longer is a neighbourhood, a quarter or a joint courtyard, but a mosaic of closely related but territorially detached small patches.

At the local level, the activities of different associations, citizen groups and unofficial networks create the kind of confidence and reciprocity that fosters the well-being of communities. The well-being may be of very practical nature: provision of help in the daily life; or it may be immaterial: development of mental capital and generation of everyday well-being. Social work is a societal practice and a profession which has, throughout its history, been

¹ See Matthies et al. (1996): *Välittävät verkostot*. Vastapaino, Tampere; Satka (1994) *Making social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to professional social work*. SoPhi, University of Jyväskylä.

closely linked to an issue that has come to be called social capital in current debate. There are two traditions of social capital: the one emphasising resources (Putnam) and the one emphasising the use of power (Bourdieu). In this research work we are interested in especially the former interpretation, which stresses the significance of the social support offered by relationship networks based on trust – families, neighbourhoods, various peer groups and other communities – functioning for the welfare of individuals. Social capital is seen as a resource which cements the members of society together.² Social work is creative activity with the professional mission of supporting people in their own networks and of helping to strengthen and construct those networks³

Our paper examines data consisting of memories which were collected in a rural region of Southern Ostrobothnia (Etelä-Pohjanmaa) in Western Finland. Geographically this region is rural, with settlements scattered here and there, but the settlements have a strong village structure. The communal orientation of civil society is a distinctive feature of the region. Our examination focuses on the memories of women at the home front during World War II and the post-war years. While the men were at the front, the women were responsible for the functioning of whole villages, i.e., for both production and care. How was everyday life and communal life organised during and after the war? Also a large number of people escaping the war from areas close to Finland were advised to settle in this region, as were people who wanted to move to the countryside from towns and cities. Under the special circumstances, how did the communities encounter and receive these migrants who came from different cultural environments?

The aim of the project is to examine the meaning of communal thinking in a welfare society. The welfare state and the civil society should not become estranged from one another as action environments, but we should instead seek to find synergy that would benefit all parties. By identifying and recognising the history and the special cultural features of communities and regions, we can create new local welfare strategies. Our project will ask how the experiences of earlier generations and the communal solutions that once functioned in exceptional circumstances could live on past time boundaries and enrich today's everyday life? Our aim is

² See Kajanoja, Jouko & Simpura, Jussi (toim.) (2000) *Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia*. Raportteja 252. Helsinki: Stakes; Ruuskanen, Petri (toim.) (2002): *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: PS-kustannus.

³ Juhila, Kirsi & Roivainen, Irene & Korkiamäki, Riikka & Krok, Suvi & Raitakari, Suvi & Välimaa, Outi (2003) *Controlling and creating social capital in social work*. Research Plan.

to develop a good practice for communal social work by trying to find innovative solutions with which to build high-quality services for local citizens. Even though this project is about local services, we can, by providing detailed descriptions about good practices, help spread novel practices to other similar action networks.

Our research project is part of a wider whole organised by local actors, i.e., a provincial museum, a Centre of Excellence on Social Welfare (SONet BOTNIA) and a women's network (Vastuun naiset r.y.); this large overall project has among other things carried out a wide documentation of material environment for museological purposes. The University of Tampere Dept of Social Policy and Social Work joined this project as an academic partner. It has educated local actors in the collection of data, and students have conducted analyses of the data in research and thesis seminar groups. Our project will try to find how the women, young people and children at the home front coped with the drastic changes caused by the war and the post-war period of shortage. It is noteworthy to mention that many of the interviewees are old and their number declines all the time.

Peer researchers

A great deal of intimate knowledge, experience-based knowledge and layman knowledge is generated in local communities and everyday encounters, the kind of knowledge that often goes unnoticed and unrecognised, no one makes a note of it, let alone an analysis. In this respect, the collected data is methodically exceptional. The collecting was conducted by local women, whom we had trained for this task. The method of peer research is both a central feature in implementing a communal strategy and, simultaneously, a way of approaching the interviewees' life situation with a cultural understanding similar to theirs. The interviewers were members of the women's network who were past middle age or older. Many of them had personal experiences of wartime but they did not have any prior experience of conducting interviews. Seventy-five persons took part in the collection of the data. Having peer researchers had its pros and cons.

In an interview situation, it is often easier for a peer researcher to earn the interviewee's trust and bond with him/her than it is for an outside interviewer. This is because a peer researcher is familiar with local matters and has the necessary linguistic resources (the local dialect).

A genuine dialogic quality is to be found in the conducted interviews. However, these interviewers have also had some problems because of being laymen and not having experience as interviewers: interviewees have been guided to talk in accordance with cultural conventions and some topics have been avoided because they were against the conventions.⁴

The collection of the data was started in spring 2002 and was continued until the end of 2002. Two hundred and two interviews have been audio taped, the average length for one interview being 1.5 h. Part of the data (approx. 20 interviews) have been transcribed and their analysis is being conducted. The collected data represents documentation of local cultural memory, and it is stored in the District Museum of Southern Ostrobothnia (Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo). The data will be made use of, for example, in various seminar and research projects related with the instruction of social work. Contrary to our original plan, the findings will not be ready by summer 2003. In this paper we only present some preliminary empirical observations.

Preliminary empirical observations

Analysis of the data has been started in autumn 2002; students from the Dept of Social Policy and Social Work at the University of Tampere are doing it as part of a research practice course and a thesis seminar.

‘Not with force but by means’, says a woman about her life at the home front when telling her life story. In their seminar projects, students have for example analysed the hobbies of young women, children’s everyday life, immigrants’ position in their new environment, the meaning of work in the construction of a feeling of togetherness, and the features of social activities at the home front.

The data includes many important viewpoints that still remain unopened, but regardless of the subject matter, one theme above all others will be *women’s actorship*, the demands of their work and their ways of getting the work done. The wartime and shortage period village was above all women’s, children’s and old people’s village, for all the men fit for military service

⁴ Eilola, Anne (2003): Sota- ja pula-ajan lähiyhteisöllisyys kotirintamanaisten muistelemana. *Seminar work*.

were at the front. Because of this women had to do an increasing amount of traditional men's work. It was also solely women's responsibility to take care of the welfare of children and old people. Furthermore, women's lot was to give support to the men who were at the front by sending them food packages and letters and by taking care of their clothing. Wartime circumstances were exceptionally demanding and there was a shortage of many everyday things.⁵ For women, this meant physically hard work, and above all, skills and means – we might use the word 'everyday wit' today of what was required of these women at that time. Everyday wit helped solve the provision of food and clothing for the family, as well as issues of livelihood, or how to carry out physically taxing tasks. Women's work formed a whole in which care for the close ones and a shared responsibility for fellow-men was combined with 'productive' work. Besides women, children had to take part from very early on in the work of the farm, in the yard, in the fields and in the forest⁶. It can be claimed that these women, by their acting in exceptional circumstances, helped break down the gendered division of labour that prevailed in rural communities, and in this way, they opened up a path to women's full-time wage work in Finnish society.

Another important theme in the interview discussions is the power of the strong feeling of *togetherness*. Neighbour help was often necessary to get the tasks done. In the exceptional wartime circumstances the traditional way of doing a job together became much more common in rural communities. When people knew that a neighbour was in need of help, they organised everyone to come and help him or her. It was the most natural thing then to help other people in the village, and the helping was to a large extent founded on reciprocity. This kind of working together has been said to have served three purposes in wartime circumstances: getting the work done, uniting the nation and keeping up the morals⁷. Various organisations also arranged courses in matters such as how to make warm cloth boots, how to roast coffee surrogate, or how to make cheese⁸.

⁵ See Junila (2001) *Naisten panos pohjanmaan Kotirintamalla 1938-1948*. Esitutkimusraportti.

⁶ Uusitalo, Marjo (2003): *Lapsen päivä sota-aikana*. Seminar work.

⁷ Satka, Mirja (1994b) Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. In: Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen (eds.): *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 261-339.

⁸ Oja-Heiniemi, Laura & Räsänen, Jenni-Mari (2003) *Nuoret kotirintamalla – Naisten kertomuksia harrastuksista ja sosiaalisesta toiminnasta*. Seminar work; Palomäki, Susanna & Sundman, Teija (2003): *"Kaikkien oli otettava osaa yhteiseen kamppailuun"*. Työn kautta rakentunut yhteisöllisyys kotirintamalla 1938-1950. Seminar work.

‘Strangers’ were integrated into the close circles in wartime circumstances. Relatives from towns and cities were placed with their family members in the countryside, and labour force was exchanged between relations living far from one another. Connections were stronger and more frequent with those who lived close by. The placement of evacuees in local homes was a matter in itself. Many Karelians had big families and, in addition, some livestock, and it was therefore not easy to make room for each and everyone in the local inhabitants’ homes. The meeting of two different cultures gave an additional nuance to the situation. The differences in dialects caused sometimes some difficulties in communication. Still, the immigrants integrated well into the local communities by means of work and cultural exchange; they among other things taught the local population to cook dishes that were part of their own food tradition⁹

Being left outside the community is clearly a theme that the interviewees have found difficult to talk about. There are hardly any descriptions of real social exclusion or being left outside. Many so-called excluding factors are only mentioned with a word or two. Communal moral tales clearly block the theme. And yet, things like ethnic matters, shunning of work or incapacity for work, or deviant behaviour are factors that may have caused social exclusion. However, there may have been mitigating factors in a community that compensated for these deficiencies, such as being related to someone. Also, it was relative how work ethic was interpreted: it was considered sufficient that each person took part according to his or her abilities.¹⁰

Everyday difficulties were overcome by working for a common cause, by forgetting self-interest and supporting the neighbour, all of which makes us face difficult issues when meeting our fellow-men face-to-face in today’s world. We are not willing to see beyond our own personal needs, our lives are too busy for us to meet other people reciprocally as persons.

The third theme, related in part with the previous one, is *everyday caring for and about* other people. The forms and practices of caring have been varied and they include both material support, which may have been helping a neighbour in farm work, and mental support, which may have been a warm bread to a neighbour or a shoulder to lean on or an ear that listens to. The issue of caring has been taken up again in many connections these days, but it seems that very often it is nothing but a discussion about how often we should meet our friends or how

⁹ Heusala-Ekberg, Minja (2003) *Siirtolaisuuden paikka yhteisössä*. Seminar work.

¹⁰ Lankinen, Sari (2003) *Kotirintaman yhteisön koostumus ja yhteisön ulkopuolelle jääminen*. Seminar work.

much time we should spend with our children. And yet, it would be much more essential to understand why we care about one another and why caring is important? The essential is to look beyond the amount of caring and to understand the meaning of caring.

”Joo mutta kovaa pärjättihin ja keriittihin.”

Puhtaus kotirintamalla 1938–1950

Paula Honkala
65032
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja
sosiaalityön laitos
Tutkimusprojektipinnot
Huhtikuu 2003

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	3
2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ.....	6
3. TUTKIMUSMENETELMÄ.....	10
3.1. Narratiivinen tutkimusote	10
3.2. Aineisto	11
4. TULOKSET.....	14
4.1. Vesi.....	14
4.2. Saippua.....	16
4.3. Sauna ja hienpoisto	19
4.4. Hampaiden hoito.....	20
4.5. Kuukautiset	21
4.6. Pyykin pesu.....	24
4.7. Syöpäläiset.....	26
4.8. Kulkutaudit ja epidemiat.....	28
5. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	31

LÄHTEET

*”Jotta minä sanon, ei tämän ajan ihmiset ja naiset tiedä mitään,
jotka ei oo sotaa nähny.”*

(Haastattelu 7)

1. JOHDANTO

Suomessa vuosina 1939–1944 käyty talvi- ja jatkosota sekä niitä seurannut pula-aika ovat olleet itsenäisen maamme tähän asti vaativin voimainponnistus. Sodassa ansioiduttiin muuallakin kuin ankarissa rintamaolosuhteissa. Kun sota marraskuussa 1939 syttyi, miehet lähtivät sotaan naisten, lasten ja vanhusten jäädessä kotiin. Suomessa kotirintama kävi oman sotansa: samaan aikaan, kun miehet olivat puolustamassa isänmaataan rintamalla, naiset huolehtivat, että kotona kaikki oli hyvässä hoidossa.

Kotona ja kotirintamalla tehty työ oli arvokasta ja tärkeää. Toiminta loi jatkumisen edellytykset rintaman puolustustaistelulle. Tuotantoelämän toimintakyvyn turvaamisella taattiin kansalaisille tietty perusturvallisuus ja toimeentulo. Naisten toiminta kuvasti hyvin sitä kansallista yksimielisyyttä, joka alkoi syntyä kotirintamalla uhan alla: isänmaan hyväksi toimittiin yhteistyössä yli puoluerajojen (Saraste 1999, 763–769). Yli 400 000 miehen poissaolo normaalista elämästä vaikutti olennaisesti kotirintaman toimintaan (Veteraanien Perintö 2002, FR_4.htm). Naisten ahkera uurastus eri tehtävissä sai aikaan paljon tuloksia ja avointa tunnustusta (Saraste 1999, 763–764).

Tämä tutkimustyöni kuuluu sosiaalityön cum laude approbatur –opintoihin. Valitessani omaa aiheitani kiinnostuin sota-ajan naisten tarinoita käsittelevästä tutkimusprojektiryhmästä, koska tutkimuksen aineistona olevat haastattelut on kerätty Pohjanmaalla, josta olen myös itse kotoisin. Sota on päättynyt jo yli 50 vuotta sitten. Se naisukupolvi, joka siihen aikaan kantoi raskaimman vastuun, on häviämässä. Heidän kokemustensa ja ensikäden tietonsa kokoon saaminen on ensiarvoisen tärkeää.

Aikaisemman kauneudenhoitoalan tutkintoni ja tutkintoa seuranneen monivuotisen alalla työskentelyn myötä kiinnostukseni kauneuteen, puhtauteen ja hygieniaan on luonnollista. Lisäksi olen sosiaalityön opintojeni aikana lukenut lukuisia laadulliseen tutkimusmenetelmään perustuvia tenttikirjoja, joiden myötä kiinnostus laadullisen tutkimusmenetelmän kokeiluun on herännyt myös minulle itselleni. Ajattelin ensin tehdä työni kauneushoidosta, mutta aineistosta löytyi hyvin vähän tietoa aiheesta. Niinpä päädyin lopulta puhtauden tutkimiseen. Mielestäni tässä työssä käsittelemäni puhtauden eri aihepiirit ovat kaikki yksinään jo niin laajoja, että niistä olisi jokaisesta saanut erillisen tutkimusprojektityön. Pysin siis tässä työssäni tekemään monipuolisen

katsauksen puhtauteen. Puhtaus ja siihen liittyvä hygienia ovat yhteiskunnallisesti tärkeitä aiheita. Ne ovat jälleen kerran nousseet keskusteluihin maailmalla vellovan sars-epidemian myötä.

2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Naisten toimintaa sotavuosina ei ole kovin paljon selvitetty. Julkaistut muistelmat keskittyvät ensisijaisesti lottatehtävien kuvaamiseen ja varsinainen kotirintaman työ on jäänyt vähemmälle huomiolle (Saraste 1999, 763–769). Tutkimus on nykypäivänä vasta paneutumassa kotirintaman arkeen. Aiheesta on aikaisemmin laadittu erilaisia muistelmia ja puolidokumentaarisia yleisesityksiä, jotka keskittyvät kuvaamaan ja raportoimaan aineellisia edellytyksiä, pulaa ja säännöstelyä. Tällöin ihmisten toimeentulon ja elämänhallinnan analysointi jää kokonaan vaille huomiota. (Junila 2001, 3)

Naisten tärkeä toiminta myös sodan jälkeisenä pula-aikana on unohdettu. Vaikka nykyään naisten panosta kotirintamalla arvostetaankin suuresti, itse asiaa koskeva tietämys on edelleen vähäistä. (Hankesuunnitelma 2001, 1) Sota-aikana suhtautuminen toisiin muuttuu. Poikkeukselliset olot yhdistävät ihmiset taistelemaan yhteisen hyvän puolesta. Myös suomalaisille syntyi sota-aikana vahva yhteenkuuluvuuden tunne. Toisia autettiin kysymättä tai sen kummemmin vastapalveluksia odottamatta. Ihmisten toiminta erosi hyvin paljon nykypäivästä, omia lähinaapureita ei välttämättä edes tunnetta.

Oman aihealueeni käsitteistä varsinaisia tutkimuksia ei ole juurikaan tehty. Kuukautisia on tutkittu jonkin verran, mm. Leena Simonen (1999) käsittelee aihetta teoksessaan *Kiltin tytön kapina*. Myös Teija Hautanen (1999) on tehnyt kuukautisia käsittelevän pro gradu –työn ”Valkoinen mekko, oletko hullu?": katse, häpeä ja subjektiivisuus kuukautissuojamainoksissa. Näistä kummassakaan ei pahemmin paneuduta kuukautisten historiaan, eikä ainakaan niistä selviytymiseen sota-aikana. Tuulikki Haanpää (1971) on tehnyt kattavan tutkimuksen pyykin pesusta pro gradun muodossa. Vaikka Haanpään tutkimus painottuu Lounais-Suomen alueelle, hänen tutkimustuloksistaan löytyy monia yhtäläisyyksiä kotirintaman naisten kertomuksiin. Saippuaa ja saippuan keittoa käsitellään monissa sota-aikaa tai Suomen historiaa käsittelevissä teoksissa, mutta varsinaista tutkimusta itse aiheesta ei ole tehty.

Puhtaus on puoli ruokaa

”Mutta kyllä se vähä oli kuulkaa se hygieniahomman hoito siihen aikaan.”

(Haastattelu 1)

Hygienia on osa puhtautta ja nykyään se liitetäänkin puhtauden käsitteeseen automaattisesti. Näin ei kuitenkaan ole ollut aina. (Frykman ym. 1984, 158) Hygienian käsitteellä tarkoitettiin 1800-luvulla terveydenhoito-oppia tai ennaltaehkäisevää terveydenhoitoa yleensä. Bakteerien keksiminen muutti kuitenkin koko vallitsevan terveydenhoitoajattelun. (Hygienian valistus)

Euroopassa terveydenhoidon ongelmat huomattiin 1850-luvulla ja saman vuosisadan lopussa syntyi hygieniaan erikoistunut ammattilaisten joukko. Erityisesti elintarvikkeiden puhtauden ja henkilökohtaisen hygienian parantamisen avulla uskottiin kuolleisuuden pienenevän. (Hygienian valistus) Minna Huhtala (1992, 31) epäilee sosiaalipolitiikan pro gradu -työssään, että ihmisten puhtauskulttuurin ja tapojen muuttajana ei kenties ensin ole toiminutkaan tapakasvatus tai tiettyjen elämistekniikkojen painottaminen, vaan yksinkertaisesti teolliset keksinnöt kuten pestävä puuvillakangas ja saippua.

Suomalainen terveydenhoito on koko kansaa koskevana ilmiönä varsin tuore. Sen syntymiseen vaikutti olennaisesti viime vuosisadan lopulla nopeasti paisunut hygienialiike, joka korosti terveydenhoito-opin yhteiskunnallista merkitystä. Liikkeen keskeisinä kansanvalistuksellisinä kanavina toimivat terveydenhoitolehdet. (Lehtonen 1995, 1)

Väliotsikon sanonta ”puhtaus on puoli ruokaa” kertoo hyvin sen, miten suuri arvo hygienialle, ruumiin ja mielen puhtaudelle viime vuosisadan vaihteessa Suomessa annettiin. Hygienia eli suomalaisittain terveystoppi sai silloin länsimaissa kansallisen sivistystehtävän piirteitä. Se omistautui terveyden säilyttämiseen, sairauksien ehkäisemiseen ja henkilökohtaisen puhtauden vaalimiseen. Myöhemmin, 1930-luvulla luotu hygienian sukulaiskäsite kansanterveys viittaakin tehtävissä onnistumiseen ja jo huomattavasti parantuneeseen kansalliseen terveydentilaan. (Halmesvirta 1996, 135)

Teknisesti hygieniatermi tarkoittaa vieläkin terveydenhoito-oppia. Aikaisemmin hygieniakäsite oli kuitenkin huomattavasti nykykäytäntöä laajempi: sen ajateltiin olevan sosiaalihygieniaa, osa koko yhteiskunnan terveysopillista järjestämistä. (Lehtonen 1995, 17)

Hygienian tehtävä ei siis ole ainoastaan suojella sairauksilta vaan ennen kaikkea saada ihmiset välttämään ne kokonaan, vaikka ympärivät olot olisivatkin epäsuotuisat. Niinpä hygienia ei ole ainoastaan yksityinen asia vaan koko yhteiskunnan huoli ja hyvin kokonaisvaltainen näkökulma yhteiskunnan järjestämiseen. Henkilökohtainen hygienia on jokaisen yksilön velvollisuus sekä itseään että lähimmäisiään kohtaan.

Nykyään Suomessa pidetään selviönä, että kansalaisten terveyttä on hoidettava ja varsinkin ennaltaehkäisevää työtä korostetaan. Nykyisessä arkipuheessa hygienialla viitataan ennen muuta puhtauden ja likaisuuden rajanvetoon ja erityisesti henkilökohtaisiin käytäntöihin. Tässä tutkimustyössäni tarkoitan puhtaudella pääasiassa henkilökohtaista ruumiin perushygieniaa, johon lasken kuuluvaksi mm. naisten kuukautisten, saunomisen, hampaiden hoidon ja hienpoiston. Käsittelen työssäni myös saippuan valmistusta, pyykin pesua sekä sota-aikana esiintyneitä epidemioita ja ihmisten keskuudessa levinneitä syöpäläisiä, koska mielestäni ne kaikki ovat olennainen osa puhtautta.

Tutkimustehtävä

Tutkimukseni tehtävänä on selvittää, miten sota- ja pula-ajan puutteellisissa oloissa selviydyttiin puhtaudesta. Minua kiinnostaa myös, mitä puhtaus ja siihen liittyvä hygienia merkitsivät kotirintamalla sekä miten paljon niiden toteuttaminen korostui arkipäivän työssä. Yritän myös saada selville, miten naiset käsittelevät puheessaan hygieniaa käsitteenä, eli mitä ja miten he kertovat siitä. Tavoitteenani on selvittää yleisesti, minkälaista kotirintaman hygienia oli ja miten siitä huolehdittiin eri hygieniaan liittyvien teemojen avulla. Näitä ovat mm. hampaiden hoito, kuukautiset, hienpoisto ja saunominen, pyykin pesu sekä saippuan valmistaminen.

Lähestyn aihetta kansanhistoriallisesta näkökulmasta käsin eli pyrin selvittämään perusasioita puhtauden ja hygienian järjestämisestä. Tarkoituksenmukaisempaa voisi

olla kuitenkin tarkastella aineistoa sosiaalihistoriallisesta tai -poliittisesta näkökulmasta käsin ja keskittyä esimerkiksi yhteisöllisyyden merkitykseen puhtauden ylläpitäjänä. Saatan ottaa tämän teeman tutkimuksen alle pro gradua tehdessäni. Mielestäni kansanhistoriallinenkin näkökulma tuottaa paljon hyödyllistä tietoa puhtaudesta ja on hyvä perusta sosiaalihistorialliseen ja -poliittiseen jatkotutkimukseen.

3. TUTKIMUSMENETELMÄ

3.1. Narratiivinen tutkimusote

Käytän tutkimuksessani narratiivista lähestymistapaa. Narratiivisen tutkimuksen lähtökohtana on ajatus, että kertomukset eli tarinat ovat ihmiselle luonteenomainen tapa jäsentää elämäänsä ja itseään (Ihanus 1999, 123). Narratiivinen tieto on luonteeltaan kertomuksellista ja todellisuutta voidaan jäsentää kielen avulla. (Gubrium & Holstein 1997, 111). Ihmisen jälkikäteen hahmottamaa ja verbaalisesti esittämää kuvaa elämänsä kulusta ja tapahtumista voidaan tarkastella tarinana (Hänninen 2000, 94). Vaikka tarinat tuskin koskaan voivat täysin tavoittaa eletyn kokemuksen rikkautta, ne tarjoavat keinon järjestää ja organisoida havaintoja, ajattelua, toimintaa sekä elämän-tapahtumia ja muistoja (Ihanus 1999, 124–125). Koska tarina on aina valikoiva, sen osaksi nostetaan omasta elämästä vain siihen sopivia tapahtumia ja episodeja. Kun jotkut asiat näyttävät sen valossa merkityksellisiltä, toiset unohtuvat tai jäävät muusta syystä sivuun. (Hänninen 2000, 142)

Narratiivi on rakenteellisempi ilmaus kertomukselle tai tarinalle (Koskinen, P. 2002). Narratiivisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita niistä tapahtumista, joista kerrotaan eli kiinnostuksen kohde on kertomuksen sisältö. Tällöin aineistoksi kerätään kertomusmuotoisia esityksiä luonnollisista vuorovaikutustilanteista. (Hänninen 2000, 136) Elämäkertatutkimuksen ja narratiivisen tutkimuksen erottaa toisistaan narratiivisen tutkimuksen suhde aikaan ja tutkimuksen juonellisuus (Vuokila-Oikkonen 2002). Narratiivi on aina ajallinen eli sillä on alku, keskikohta ja loppu. Aika on merkitysten rajaamaa. Keskeinen elementti on siis juonellisuus, joka tarkoittaa sitä, että tapahtumat kytkeytyvät toisiinsa inhimillisten syiden ja seurausten ketjuina. Juoni antaa merkityksen tarinan eri osille. (Hänninen 2000, 126–127)

Narratiivinen tutkimus ei nojaa selvästi pelkästään yhteen traditioon tai tieteeseen. Tutkijoiden mukaan narratiiviselle tutkimukselle tai lähestymistavalle ei myöskään ole olemassa selvärajaista ja yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Aineiston analyysitapa on usein vapaamuotoinen. Narratiivisuudella tarkoitetaan lähinnä aineiston ymmärtävää lukemista. Aineistolle esitetään teoreettisia kysymyksiä ja lukemisen kautta pyritään selvittämään, mitä haastateltava haluaa sanoa ja kuinka hän tarinaansa ker-

too. Analyysin tavoitteena on alkuperäisen kertomuksen välittäminen mahdollisimman tarkasti, jotta lukija voi arvioida tehtyjen tulkintojen luotettavuutta. (Hänninen 2000, 126–127)

3.2. Aineisto

Tämän tutkimuksen pohjalla on aineisto, joka kuuluu Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseon toteuttamaan museaaliseen hankkeeseen ”Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja jälkeen (1938–1950)”. Hanke on kohdistettu entisen Vaasan läänin alueeseen ja sen kohderyhmä ovat sota ja pula-aikana kotona työskennelleet naiset. Hankkeen toteuttamisen tueksi perustettiin vuonna 1999 naisjärjestö, Vastuun Naiset ry. Järjestön jäsenet tallentavat vuoteen 2004 saakka vapaaehtoistyöllä suullista muistitietoa naisten, nuorten ja lasten elämisestä, olemisesta, tapahtumista ja kokemuksista kotirintamalla sodan aikana. Hankkeessa kootaan museaalista aineistoa kuten esineistöä, arkistomateriaalia, valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjoja. Samalla tallennetaan muistitietoa naisten, nuorten ja lasten kokemuksista sodan aikana haastattelujen avulla. Hankkeen kokonaistavoitteena on selvittää, kuinka Pohjanmaan kotirintamalla toimineet naiset selviytyivät sodan ja sen jälkeisen pula-ajan murroksesta. Hanke toteutetaan yhteistyössä Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseon, Vastuun Naiset ry:n ja Lotta Svärd –museon kanssa. (Hankesuunnitelma 2001, 2, 7) FT Marianne Junila on tehnyt hankkeesta esitutkimusraportin vuonna 2001.

Hankkeeseen liittyvä haastatteluaineisto on kerätty teemahaastattelun avulla. Teemahaastattelua käytetään erityisen paljon juuri laadullisessa tutkimuksessa. Teemahaastattelu tarkoittaa vapaamuotoista ja keskustelunomaista haastattelua, joka pyritään toteuttamaan joustavasti keskustellen ennalta mietityn teemarungon pohjalta (Hirsjärvi & Hurme, 1988, 12). Tämän aineiston haastattelijat tuntuivat pääsääntöisesti noudattavan ennalta mietittyä haastattelukaavaa kirjaimellisesti. Haastattelut on suoritettu yhdellä kertaa, jonka jälkeen ne on litteroitu nauhojen pohjalta kirjalliseen muotoon (Jokiranta 2002).

Teemahaastattelussa on myös ongelmia. Teemahaastattelujen tulee olla sisällöllisesti rikkaita, että niistä saadaan tarvittava tutkimusmateriaali. Haastattelijan rooli vaikuttaa haastattelutilanteessa ratkaisevasti siihen, millainen sisältö haastatteluun tulee.

Haastattelijan pysyttelemine liian orjallisesti haastattelurungossa rajoittaa haastateltavan puhetta ja niin ollen luonnollista siirtymistä aiheesta toiseen. Teemahaastatteluiden haastattelurunko on myös kehitetty ja muodostettu haastattelijan näkökulmasta eikä haastateltavan. Tällöin haastattelusta saattaa jäädä pois aiheen kannalta jotakin oleellista. (Hirsjärvi & Hurme 122–126)

Tämän tutkimuksen aineiston keräämiseen käytetty teemahaastattelumuoto on rajoitus aineistolle: se ei heikennä sitä mutta se rajoittaa sen sisältöä esimerkiksi siten, että monesti haastatteliija puuttuu liikaa haastattelun kulkuun ja johdattelevasti laittaa haastateltavalle sanoja suuhun. Teemahaastattelujen tarinahakuisuus ei toimi kyseisessä aineistossa parhaalla mahdollisella tavalla, vaan haastattelut painottuvat enemmän kysymys-vastaus-periaatteelle kuin haastateltavien omaehtoiselle kertomiselle elämästään. Ongelmana on myös se, että kaikille haastateltaville ei tehty samoja kysymyksiä, vaan jotkut asiat ovat vaan jääneet käsittelemättä joko tietoisesti tai tiedostamatta. Haastatteliija myös rajoittaa haastateltavan mahdollisuuksia kertoa kokemuksestaan siirtymällä liian nopeasti seuraavaan aiheeseen.

Käyttämäni aineiston haastatteluissa monet haastattelijat olivat samaa ikäluokkaa haastateltavien kanssa, myös he olivat eläneet kotirintaman poikkeukselliset ajat. Tämän vuoksi heidän oli välillä varmasti vaikea olla puuttumatta haastatteluun ja lisäämättä omia kommenttejaan mukaan. Toisaalta tästä saattoi olla myös se hyöty, että he kykenivät helposti muistuttamaan haastateltavien mieliin tärkeitä asioita. Lukijalla oli välillä ongelmia ymmärtää kaikkia käsitteitä, tapoja tai sanoja. Koska haastattelijat tiesivät itsekin, että mitä esimerkiksi *'kraavu'* tarkoittaa, sitä ei haastatteluissa tarkemmin vaivauduttu selittämään eikä tarkempia kysymyksiä esitetty.

Haastattelukysymykset on kohdistettu etupäässä niille naisille, joilla sodan alkaessa tai kuluessa oli perhe. He olivat sotavuosina keskimäärin 20–24-vuotiaita. (Hanke-suunnitelma, 2) Tässä työssä käytössäni on ollut yhteensä 19 haastattelua. Valitsin tutkimuskohteekseni koko aineiston, koska puhtaudesta puhuminen ei ollut haastattelujen vallitseva teema. Kaksi haastatteluista putosi heti alkuvaiheessa analyysini ulkopuolelle, sillä niissä ei käsitelty puhtautta eikä hygieniaa lainkaan. Haastatellut naiset olivat keskimäärin 19-vuotiaita sodan syttyessä vuonna 1939. Heistä vanhin oli 31- ja nuorin 6-vuotias.

Aloin purkaa haastatteluja jakamalla litteroitua tekstiä ryhmiin itse etukäteen ajattelimieni otsikoiden alle. Sen jälkeen luin näiden ryhmittelyjen pohjalta samaan teemaan liittyviä naisten kertomuksia toistuvasti läpi ja vähitellen aineistosta nousivat esiin tietyt ajatukset, jotka olen sitten pyrkinyt tuomaan analyysivaiheessa esiin. Olen jokaisen analyysivaiheessa käsittelemäni aiheen otsikon alle liittänyt suoran lainauksen sellaisesta haastattelun kohdasta, joka mielestäni parhaiten tiivistää tulosluvun sisällön kustakin aiheesta.

Etukäteen suunnittelemani otsikot muuttuivat hieman analyysivaiheessa, sillä jotkut aiheet liittyivät naisten puheessa niin vahvasti toisiinsa, että niiden erotteleminen olisi ollut hyvin vaikeaa. Puhtauden ohella puhuttiin paljon myös vaatehuollosta. Pyykin pesu on osa vaatehuoltoa samoin kuin saippuan ja pesuaineiden valmistus osa siivoamista. Vaatehuolto ja siivoaminen jäivät kuitenkin analyysistani pois, sillä vaatehuolto oli aihealueena niin laaja ja siivoamista käsiteltiin haastatteluissa niin vähän.

4. TULOKSET

4.1. Vesi

”No se oli siinä kraavun nenäs takas.” (Haastattelu 19)

Suomessa vesihuollon kehitys oli suureksi osaksi asukkaiden oman aktiivisuuden varassa. Vasta työvoiman siirryttyä kaupunkeihin kotitaloustyö ja karjanhoito oli rationalisoitava ja silloin tulivat esille myös vesihuoltotoimet. Enää ei ollut aikaa kuljettaa vettä käsi- ja hevospelillä pitkiä matkoja. (Korkka-Niemi & Salonen 1996, 8) Suomessa vesijohdot olivat aika myöhäinen, vasta toisen maailmansodan jälkeinen tulo. Silloinkin ne vedettiin ensin karjakeittiöihin. (Huhtala 1992, 25) Kuitenkin ensimmäiset yhteiset vesijohdot rakennettiin Pohjanmaalle jo 1870-luvulla mutta vielä vuonna 1950 maaseudun kotitalouksissa käytetystä vedestä 90 % tuli kantamalla (Korkka-Niemi & Salonen 1996, 9).

Pohjavedellä on jo kauan ollut merkittävä osa vesihuollon järjestämisessä. Juomavesien arvojärjestys on pitkään perustunut vedenottopaikkojen luonnonmukaisuuteen siten, että parhaana on pidetty lähdevettä, seuraavana joki-, järvi-, tai sadevettä ja vasta

Kuva 1: Kaivo sijaitsi monesti taloon nähden rinneessä sen alapuolella, mikä hankaloitti veden kantamista entisestään (Utrio 1992c, 278–279; Kuva: Pakkanen & Raevuori 1988, 40).

kolmantena vaihtoehtona rakennetusta kaivosta otettua vettä. (emt., 21) Entisaikaan veden kantaminen oli naisten ja lasten jokapäiväinen työ kuten se on kehitysmaissa vieläkin. Vesi saatiin yleensä kaivosta. Jotkut hakivat vettä lisäksi kauempaa, esimerkiksi joesta tai lähteestä.

”Haettiin kaivosta vesi, talvella semmosen vesisuksen päällä ja kesällä äiti kanto, taikka kyllä me lapsetki sitte kannettiin sangoilla, sangoilla sitä ja, mutta sillon sitte ku isä oli kotona, niin sitte ne äidin kans yhdessä kanto korvee olkapäillä.” (Haastattelu 11)

Kotirintamalla veden lämmitys tapahtui suuressa padassa joko ulkona tai sitten sisätiloissa hellalla, tuvan takassa, saunassa tai karjakeittiössä. Padan alla pidettiin jatkuvasti tuli ja vettä kannettiin padasta aina tarpeen mukaan kodin arkisiin askareisiin. Viemäreitä ei ollut, joten likavesi kannettiin sisältä ulos ja kaadettiin maahan. Tätä tarkoitusta varten taloissa oli tunkiot. Tällainen veden käsittely saattoi johtaa lisäongelmiin, kun likavedet valuivat maasta takaisin kaivoon (Utrio 1992c, 279).

Talvella, kun kaivoista loppui vesi, sitä haettiin kauempaa avannosta. Jotkut myös kolasivat lunta maasta ja sulattivat sitä. Veden kanto oli raskasta puuhaa, eikä aina sujunut ongelmitta:

”Mutta ku hevonen oli sitte niin, niin vireä, että niin sai kattoa, ettei se pomppaa sen ja tuu päälle sieltä se. Niin, niin tynnyri sitte, että.” (Haastattelu 9)

Toiset naisista olivat siinä onnellisessa asemassa, että vesi pystyttiin pumppaamaan sisälle taloon ja navettaan. Veden pumppaaminen helpotti elämää ja antoi aikaa muuhun tärkeään työhön.

”Joo. Se tuli, siinä oli ovipielessä isossa tuvassa, niin iso pumppu. Ja se – sillä sai pumpata sinne sisälle veet ja sitte oli suuri allas, josta meni karjalle jo paineveellä.” (Haastattelu 4)

Yhteiskaivot olivat tavallisia varsinkin kaupungeissa, kun taas maaseudulla niitä oli vähemmän. Tämä näkyi myös haastatteluissa: ainoastaan yhden haastattelijan isä oli tehnyt koko kylän vedentarvetta varten yhteisen kaivon, josta tätä elintärkeää ainetta käytiin sitten hakemassa.

4.2. Saippua

”No kyllä seki oli lujas välihin, jotta oikeen piti olla vähä säästäväänen.” (Haastattelu 19)

Muinaisessa Egyptissä miehet pesivät pyykin polkemalla sitä vedessä. Rooman valtakunnassa pyykinpesijöiden ammattikunta keräsi katujen kulmilta astioihin virtsaa pesuaineeksi. Sen ammoniumkarbonaatti irrotti kankaista kevyttä likaa. Koivun tuhkasta saatiin lipeää, jonka emäksinen vaikutus pesuveteen on tunnettu jo kauan. Saippuan teollinen valmistus alkoi 1700-luvun lopulla, kun kemistit keksivät, miten keittosuo-
lasta saadaan soodaa ja lipeää. Toinen tärkeä läpimurto oli rasvojen koostumuksen selvittäminen 1800-luvun alussa. Suomen ensimmäinen saippuatehdas perustettiin 1820 Säkkijärvelle. (Välimäki 1996)

Saippua tuli yhä useamman ihmisen ulottuville 1800-luvun teollistumisen aiheutta-
man elintason nousun vuoksi. (Huhtala 1992, 31) Saippuaa tuotiin aluksi ostosmat-
kalta kaupungista mutta 1910-luvulta lähtien sitä saatiin jo oman kylän kaupasta. Runsaampaan saippuan käyttöön oli mahdollisuus vain varakkailla. Vasta 1930-
luvulla ja sotien jälkeen ostosaippuan käyttö yleistyi maalla siinä määrin, että sitä
käytettiin kaikkiin pesuihin. (Haanpää 1971, 14–15) Ostosaippua oli pitkään kallista,
ja sitä käytettiin ensin säästeliäästi vain kasvo- ja saunasaippuana ja korkeintaan hie-
nopyykin pesuun.

*”Mutta sitte oikiaa saippuaa sitte kans sentähän sai, jotta niin millä ny kasvonsa ja
sellaaset pestihin ja saunas.”* (Haastattelu 19)

Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeisenä pulakautena saippuan kotivalmistus
elpyi, kun sitä sai kaupasta vain hyvin pieniä annoksia. Silloin kelpasivat raaka-
aineiksi huonotkin rasvat ja jätteet. Keittämisessä täytyi taas turvautua tuhkalipeään,
koska lipeäkiveä ei saanut kuin joskus mustasta pörssistä. Lipeää tarvittiin sellaise-
naan pesuaineeksi sekä kotitekoisen saippuan raaka-aineeksi. Lipeän valmistamista
varten koottiin talon uuneista tarkkaan talteen kaikki tuhkat, jotka sitten seulottiin.
Kun lipeäkiveä alkoi taas saada kaupoista, se ei vielä pitkään aikaan kokonaan kor-
vannut tuhkalipeää, vaan sitä käytettiin sen lisänä. (Haanpää 1971, 11)

”Jotta kyllä meillääki oli ite keitettyäki saippuaa sitte. Siitä oli niin kova puute, niin jotenki piti saaha.” (Haastattelu 9)

Kuva 3: Saippuan keitto vaati paljon työtä.
(Kuva: Johnson 1902)

Saippua tehtiin teurastusjätteistä: rasvoista, suolista, mahalaukun osista ja luista. Keittämiseen käytettiin myös lampaan talia, jos sitä oli jäänyt kynttilöiden valmistuksesta, samoin piilaantumaa päässeitä lihapaloja. (Haanpää 1971, 12) Jos esimerkiksi sika kuoli itsestään, ruhosta keitettiin heti saippuaa. Yleinen sääntö saippuankeitossa oli se, että mitä rasvaisempi eläin, sen enemmän ja parempaa saippuaa tuli.

”Kun joku tapettiin. Joku sika taikka lammas, ku se oli paremmin rasvaanen.”

(Haastattelu 8)

Vilho Setälän toimittama Kodin taitosanakirja (1940, 471) sisältää saippuankeittohjeen. Sen mukaan kotitaloussaippuan raaka-aineiksi tarvitaan 3 kg rasvajätettä ja 1 kg lipeäkiveä. Ne laitetaan isoon pataan, johon lisätään 4 litraa vettä. Seosta keitetään tulella tunnin verran, jonka jälkeen lisätään vielä toiset 4 litraa vettä ja n. puoli litraa keittosuolaa. Tämän jälkeen keittämistä jatketaan puolesta tunnista tuntiin. Keitos saa jäähtyä padassa, jonka jälkeen se paloitellaan ja kuivataan.

”No kyllä luitaki siihen pistettihin mutta kyllä siihen pantihin kaikennäkööset sellaa-set rasvat ja sellaa-set nahaanpalat ja kaikki, jotka ja. Sitte lipiäkiviä ja, ja sillä lailla. Ja se aina oli se, se tuota niin pata, johonka, johonka se. Ja se tuli niin komiaa sitte.” (Haastattelu 1)

Saippuaseosta keitettiin niin kauan, että se alkoi olla kiiltävää ja sitkeää. Valmis saippua-aine kaadettiin siivilävaatteen läpi saaviin tai mataliin puuastioihin jäähtymään. Seuraavana päivänä pinnalle hyytynyt saippuakerros leikattiin veitsellä palasiksi, jotka pantiin kuivumaan tuvan uunille tai erityisten saippualautojen päälle tuvan orsille.

Kesällä saippua sai kuivua auringonpaisteessa. Kovettuneen saippuakerroksen alle jäi pehmeä hyytelömäinen ruskea suopa eli soopa. Sitä vispattiin kovasti luudalla, niin että siitä tuli vaaleaa. Suopaa otettiin sellaisenaan lohko kerrallaan pyykin liotukseen ja huonimpien vaatteiden pesuun sekä muihin talouspesuihin. (Haanpää 1971, 13)

Kuva 4: Kesällä saippua sai kuivua auringossa.
(Kuva: Otavan kuva-arkisto)

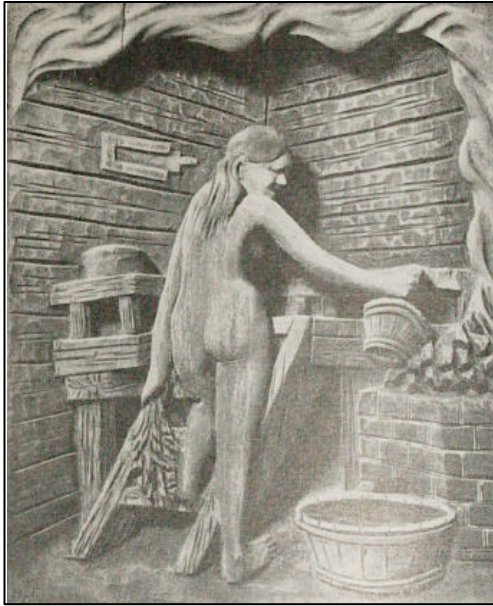
Saippuaa ja suopaa keitettiin syksyllä ja keväällä heti teurastusten jälkeen, jolloin oli saatu raaka-ainetta. Muulloinkin voitiin keittää, mikäli tarvetta ilmeni. Saippuaa ei kuitenkaan mielellään keitetty asuintuvassa, sillä siitä levisi paha haju. Lämpimällä säällä tehtiin tulisija ulos pihalle ja saippuapata nostettiin siihen kivien päälle kiehumaan.

”Joo minä muistan sielä rannassa meillä oli semmonen pata, niitä oli sitte tuota niin tapettu, mitä elukoita nyt oli tapettu, ja sieltä sitte tuota niin keitettiin ja sitte kun ne kuivu, niin se oli aiva hyvää saippuaa.” (Haastattelu 7)

Haastattelujen naisista hyvin harvat olivat keittäneet saippuaa itse. Saippuan keitto kuului lähinnä vanhemmille naisille ja sitä tehtiin yleensä vain omiin tarpeisiin. Omatekoista saippuaa ei myöskään myyty. Haastateltujen perheissä saippuaa keitti yleensä äiti. Eräs haastateltava kertoo yrittäneensä kahdesti itsekin keittää saippuaa:

”Onnistui. Mutta ei niin valtavan komiana ja niin tykynä, ku se oli se, kun äiti keitti.”
(Haastattelu 1)

Saippuan onnistuminen saattoi olla hyvin pienestä kiinni. Varsinkin lipeän kanssa sai olla tarkkana, että sitä annosteltiin pataan juuri oikea määrä.

Kuva 5: Entisajan saunassa peseytyminen tapahtui samassa huoneessa kuin saunominenkin.
(Kuva: Pälvi 1960, 30)

4.3. Sauna ja hienpoisto

”Ei likasena tarvinnu olla.” (Haastattelu 7)

Sauna on ollut ja on edelleen suomalaisille kaiken hyvän alku ja juuri. Vaikka maailma on kokenut suuria muutoksia, suomalaiset ovat nauttineet kautta sukupolvien saunan iloista ja antaneet löylyn haihduttaa huoliaan. Saunassa kylpemisen alkuperäinen tehtävä oli kuitenkin liasta ja sairauksista puhdistuminen. (Kuusanmäki 1958)

Sauna vakiintui suomalaiseen kulttuuriin jo ainakin 2000 vuotta sitten. Kylpemisen ja peseytymisen lisäksi saunassa on kautta aikojen toimitettu lukemattomia muitakin asioita. Siellä on mm. synnytetty, pyykätty, valmistettu maltaita ja pellavaa, parannettu sairauksia hieromalla ja kuppaamalla sekä majoitettu vieraita. (Arstila 1983, 12–14)

Kotirintamalla sauna lämmitettiin yleensä kerran viikossa. Savusaunoja ei enää juuri ollut vaan saunat olivat ”uloslämpiäviä” savupiippuineen. Tavallisin saunapäivä oli lauantai. Poikkeuksiakin tietysti oli: syksyisin elonkorjuun aikaan sauna saatettiin lämmittää joka ilta, kun taas talvisin kovien pakkasten aikaan sitä ei välttämättä lämmitetty ollenkaan. Sauna lämmitettiin poikkeuksellisesti myös silloin, kun miehet tulivat rintamalta kotiin käymään.

”No eipä tietysti useen, mutta saattohan sitä nyt, kun se mies tuli sieltä sodasta, taikka pojat tuli sodasta, niin sillan saatettiin lämmittää sauna koska vain, koska pojat tuli.” (Haastattelu 14)

Monet haastatelluista olivat sitä mieltä, että sotien aikaan käsitettä hienpoisto ei edes tunnettu. Deodoranteista ei ollut tietoaakaan. Omasta hygieniasta huolehdittiin kuitenkin sääntillisesti päivittäisillä pesuilla.

”Joo ei ollu mitään konstia, muuta ku pestihin, pestihin.” (Haastattelu 20)

Karjakeittiö oli hyvä pesupaikka, koska siellä oli saatavilla aina lämmintä vettä. Päivittäisten aamu- ja iltapesujen lisäksi karjakeittiössä peseydyttiin navetta-askareiden jälkeen ainakin silloin, jos piti lähteä jonnekin.

”No se oli meilläki, ku ei tupaan tullu vesi, mutta oli sitte karjakeittiös, siinä oli sauna. Ja sielä oli aina sitte pata täynnä kuumaa vettä. Sielä sai käydä iltasella, saunota tai sitte pestä, pestä ittensä, ihtensä. Ei likasena tarvinnu olla.” (Haastattelu 7)

Kesäisin peseytyminen oli helpompaa, kun käytettävissä olivat myös luonnonvedet:

”Joo tuola vain ja kesällä sitte menin saunan taa. Meillä siinä lähellä mukava paikka, niin sinne sitte vesi sielä oli luonnos kiva. Paljo vettä ja sielä pesin useen.” (Haastattelu 20)

Talvella saatettiin saunan jälkeen käydä pyörähtämässä lumihangessa.

4.4. Hampaiden hoito

”Että kyllä minä tuota vaan veellä pesin hampaat.” (Haastattelu 5)

Oppilaiden hampaista on järjestelmällisesti pidetty huolta vasta vuodesta 1959 alkaen, jolloin kouluhammaslääkäritoiminta alkoi. (Hasselman & Salmi-Nikander 1999) Sitä edeltävällä kaudella hoito on ollut lähinnä särkevien hampaiden poisnyhtämistä. Tosin hampaiden kannalta sotavuodet olivat hyvää aikaa, kun elintarvikekorttien sokerianokset eivät päässeet rasittamaan hampaita ja suuta. Sakariinia käytettiin makeuttajana ja sen saaminen oli monta kertaa kiven alla.

Koska sota-aikana oli pulaa kaikesta, hampaat pystyttiin pesemään ainoastaan vedellä. Hammastahnaa – saati sitten -harjoja ei ollut saatavilla ollenkaan ja hammaslääkäreidenkin palveluja vaihtelevasti. Kun toiset haastatelluista kävivät hammaslääkärissä säännöllisesti, toiset eivät olleet lääkäriä nähneetkään. Hammaslääkäreillä ei nykypäivään verrattuna ollut esimerkiksi puudutusaineita käytössään lainkaan.

*”En mä ainakaa hammastahnasta muista, mutta kyllä, kyllä se kansakoulus kehootet-
tihin harjaamahan hampahia. Ja meillä kyllä niin me käytihin hammaslääkäris. /.../
Joo, johona, käytihin, vaikka se oli aiva hirviää kuulkaa se touhu.”* (Haastattelu 1)

Hammassäryn iskiessä siitä kärsittiin. Hampaiden hoidossa ei paikkaamisen käsitettä tunnettu ollenkaan, vaan särkevät hampaat kiskottiin yleensä irti. Ratkaisu hampaiden puuttumiseen oli yleensä proteesi ja niitä oli hyvin nuorillakin.

*”Kyllä mulla otettiin hyviäki hampaita pois, aiva ehejiäki, lääkäri sanoo, jotta on
sääli ottaa noin koreeta hampaita pois, mutta kun kerran piti laittaa, olis pitäny lait-
taa puoliproteesia ja minä sanoon jotta ei ku laitetaan kokoproteesi.”* (Haastattelu 8)

Yksi haastateltavista on hoitanut hampaitaan laittamalla teelusikallisen suolaa lasilli-
seen vettä: *”Siinähan oli hampahien hoitoainetta”* (Haastattelu 13). Yleisin hampai-
den hoitoaine oli kuitenkin pelkkä vesi, jolla hampaat huuhdeltiin aina silloin, kun
muistettiin.

4.5. Kuukautiset

”Oli, se oli salaperästä touhua silloin.” (Haastattelu 5)

Minun sukupolveni ihmisille sodan puutteelliset ajat tuntuvat kaukaisilta. Kun meille on tarjolla hyllyntäydeltä eri tarkoituksiin valmistettuja, superohuita tai vähän pak-
sumpia siteitä sekä tamponeja kierteillä ja ilman, ei uskoisi, että alle sata vuotta sitten
naisilla ei ollut käytössään minkäänlaisia valmiita kuukautissuojia. Nykyään kuukau-
tisista aletaan puhua tytöille jo ala-asteella ja kuukautisasiaa käsitellään muutenkin
luonnollisempana sekä mediassa että naisten keskinäisissä keskusteluissa.

Haastatteluissa kuukautisia käydään läpi yleensä nopeasti, jos ollenkaan. Kuukauti-
sista puhutaan takellellen ja jotkut haastattelijat ovat jättäneet asian kokonaan käsitte-
lemättä. Haastateltujen mukaan kuukautisista ei siihen aikaan paljon puhuttu edes
aikuisten naisten kesken. Seuraava lainaus sisältää kaksi merkitystä: haastateltava

määrittelee kuukautiset jokaisen omaksi, henkilökohtaiseksi asiakseen sekä kertoo lisäksi, että kuukautisista ei ollut tapana puhua muille:

”Sitä piettiin sitte jo semmosena vähämielisenä, jos joku siitä jotaki mainitti. Omista asioistaan.” (Haastattelu 5)

Monesti nuori tyttö ei ollut kuullut kuukautisista ollenkaan ennen omiensa alkamista:

”Jotta niin, jotta voi kauhia, jotta mitä tämä on ja.” (Haastattelu 15)

Teollisesti tuotettuja siteitä on Suomessa saanut ostaa 1940-luvulta ja tamponeja 1950-luvulta lähtien. Tehdasvalmisteisten kuukautissuojien saatavuus oli aluksi varmintaa vain kaupunkioiloissa. Ensimmäiset kaupalliset tuotteet olivat vielä aika hankalia käyttää sidevöineen ja tuntuivat epämukavan pullottavilta. (Simonen 1995, 51)

Sota- ja pula-aikana ei minkäänlaisia ostositeitä ollut saatavilla, vaan *”Se oli itte järjestettävä”* (Haastattelu 6). Kuukautissuojat tehtiin pääasiassa vanhoista liinavaatteista ja esimerkiksi flanelisia, käytöstä poistettuja vaatteita leikattiin siteiksi. Jotkut naiset käyttivät kuukautissuojana ”sellstoffia”, eräänlaista paperivanua, joka käärittiin ohuen kankaan sisään. Monet myös virkkasivat paksusta pumpulilangasta itselleen suojia, jotka kiinnitettiin napeilla alusliiveihin. Kuukautissuojat pestiin ja käytettiin aina uudelleen ja uudelleen.

Kuukautiset olivat lisäksi myös häpeän ja salailun aihe, inhottava tapahtuma likapyykkeineen. Kuukautispyykki pyrittiin pesemään salassa ja myös alapesu tapahtui muilta piilossa. Karjakeittiö oli hyvä paikka kuukautishygienian hoitamiseen, koska siellä oli saatavilla lämmintä vettä ja sai olla muilta rauhassa.

”Sitte niitä täyty pestä ja sitte ku ne annettiin sillä tavalla kuivua ku siinä oli vielä se häveliäisyyskin sitte, että, ettei niitä niin ku voinu toisten, toisten nähden tietenkään pestä, että sitä piti salaakin pestä, niitä vaan pistettiin sinne johonki nurkkaan sitte ja, ja sitte ku pyykille mentiin, sitä oli sitte ku alko useampia tarvita niitä siteitä, niin ne oli kyllä, ne oli inhottavia.” (Haastattelu 11)

4.6. Pyykin pesu

”Herran jukeli. Kyllä sitä kaikkia tehtiin. /.../ Mutta oltihin tyytyväisiä.”

(Haastattelu 25)

Kuva 6: Pyykinpesua talvisodan aikana (Palmunen 1995, 35)

Pyrin käsittelemään vain koti-oloissa tapahtuvaa pyykinpesua, jonka määrittelen vaatteiden ja muiden likaantuneiden tekstiilien puhdistamiseksi vedessä. Tarkastelun ulkopuolelle jätän siten kemialliset menetelmät yleensä sekä tehdaslaitosten ja pesuloiden

käyttämät erilaiset kankaiden ja pyykin käsittelytavat. Nykyaikana pyykinpesu on kokonaisuutena arkipäiväisempi ja yksityisluonteisempi toimitus kuin ennen. Nyt saa kaikki tarvikkeet valmiina ja joka kodissa on koneet, jotka tekevät melkein koko työn alusta loppuun.

Kotirintamalla pyykinpesu kuului olennaisena osana yleiseen puhtaudenpitoon. Nykypäivään verrattuna pyykinpesutapahtuma oli varsin näkyvä ja huomattava toimenpide. Pyykkiä pestiin melko harvoin, mutta paljon kerrallaan. Suurpyykin vaiheet jakautuivat useille päiville ja vaativat varsinkin talvella vähien vesien aikaan tekijöiltään erikoistaitoja ja paljon voimia. Lisäksi pesuaineet valmistettiin pyykinpesutapahtumaa varten yleensä itse. Isopyykki ja pikkupyykki erotettiin toisistaan sen mukaan kuinka paljon ja millaisia vaatteita pyykkiin sisältyi. Isopyykki pestiin paljon harvemmin ja se sijoittui monesti juhlapyhien yhteyteen, esim. joulun, pääsiäisen tai juhannuksen edelle.

”... sitten oli vain nämä suuret syys- ja kevätpyykit. Keväällä oli aiva monta päivää pestiin pyykkiä ja silloin pestiin sitten kun päästiin rantaan, niin sitten pestiin myöskin matot. Kun jäät lähti niin silloin oli valtavasti pyykkäreitä rannassa /.../ se oli aika juhlaakin siellä järvellä olla, pestä tuota niin sitten toisten, toisen, toisten talon pyykkäreitten kanssa, niin siellä päivät kulu.” (Haastattelu 3)

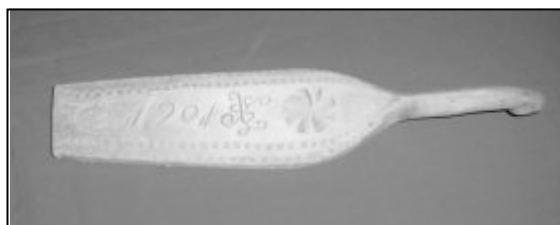
Koska isopyykki pestiin harvoin, täytyi välillä pestä pikku- eli nyrkkipyykkiä. Siihen kuului mm. alusvaatteita, esiliinoja, pumpulileninkejä ja hameita sekä lasten vaatteita ja sukkia. Pikkupyykkiä pestiin viikoittain, joka toinen viikko tai kerran kuussa. Lapsiperheissä pyykinpesu oli miltei päivittäistä. Pyykin pesupaikka vaihteli: pyykki pestiin rannassa, saunassa, karjakeittiössä tai välillä jopa tuvassa. Kahdella haastattelujen naisella oli sodan aikana oma pyykkäri. Kumpikaan heistä ei ollut maatalon emäntä, vaan he olivat muissa työtehtävissä.

Pyykinpesun tärkeimmät työvaiheet olivat vaatteiden liottaminen lämpimässä vedessä, saippualla tai lipeällä toimitettu hierominen sekä joskus yönkin yli kestänyt kuumalla vedellä hautominen. Viimeksi mainittu voitiin kuitenkin korvata parin tunnin keittämällä. Pyykkilaudat ajoivat pesukoneen asiaa. Lautojen keskustan materiaali vaihteli h-
sista metalliin ja niiden pinta oli aina aaltoileva. Lautaa käytettiin siten, että märkää pyykkiä hierottiin ylös ja alas sitä vasten. (Jylli 2002b)

Kuva 7: Pyykkilauta
(Jylli 2002b)

Ennen pyykkilautojen yleistymistä vaatteet puhdistuivat kankaita vastakkain hankamalla. (Utrio 1992a, 153) Hieromisen jälkeen vaatteet huuhdeltiin perinpohjaisesti, että lipeä saatiin kunnolla pois. Talvisin huuhtelu tapahtui jäähän puhkaistussa avannossa, kesällä kaivovedessä tai luonnonvesien äärellä kuten joen tai järven rannassa. Villaisia ja värillisiä vaatteita ei ollut suotavaa pestä lipeällä, vaan ne yleensä ainoastaan hierottiin saippualla, huuhdeltiin ja pantiin kuivumaan. Keitinveteen saatettiin myös lisätä suolaa värien säilyttämiseksi.

Kuva 8: Pyykkikurikka (Jylli 2002a)

Pyykit esikuivattiin käsivoimin. Kuivaamisen apuvälineenä käytettiin kurikkaa, joka oli noin puolen metrin pituinen, kädensijallinen ja usein myös koristeellinen puunuija, jossa oli leveähkö litteä lapa. (Hjelm 2002) Kun pyykki oli hyväksi pesty ja huuhdeltu, se oli likomärkä. Ylimääräinen vesi poistettiin kurikalla hakkaamalla, jonka jälkeen vaate voitiin nostaa

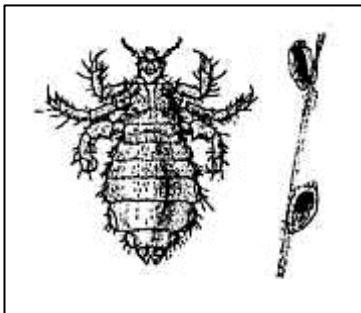
kuivumaan. Kurikka oli hyvä apu varsinkin talvella, kun pyykki huuhdeltiin avannossa eikä sitä kylmyyden vuoksi pystynyt paljain käsin vääntämään kuivaksi.

Vasta sodan jälkeen tapahtui pesujauheiden ja –koneiden läpimurto, vaikka niitä oli aikaisemmin sekä nähty että kokeiltu ja kaupungissa jo totuttu käyttämäänkin. (Haanpää 1971, 46) Entisaikainen pyykinpesu oli kaikkine vaiheineen suuritöinen ja aikaa vievä toimitus. Siksi oli tärkeää sijoittaa se sopiviin ajankohtiin, jotka määräytyivät muiden töiden mukaan. Pyykinpesun tuli maaseudulla niveltä siten maataloustöihin, ettei se häirinnyt niiden suorittamista. Nykypäivänä entisajan pyykinpesutavoista on jäljellä mattojen pesu. Matot pestään vieläkin käsivoimin keväällä tai alkukesällä luonnonvesien äärellä. Mattojen pesua varten löytyy monilta paikkakunnilta tarkoitukseen rakennettuja mattolaitureita.

4.7. Syöpäläiset

”...sen tyynylle putos sellaanen isoo täitrökäles, ja se aivan kauhistuu. Ja se pemotti kaikki sitte, jotta kun ny täitäki täs vielä.” (Haastattelu 1)

”Syöpäläiset ovat ulkoloisina eläviä hyönteisiä, jotka käyttävät ravinnokseen verta, ihoa tai sen eritteitä. Ihmisen syöpäläiset elävät huoneissa, huonekaluissa, vaatteissa, karvapeitteessä tai ihossa. Lude, kirppu, pää- ja vaateäiti sekä satiainen käyttävät ravinnokseen verta. Eri syöpäläislajit ovat yleensä mukautuneet elämään vain tietyillä isäntälajilla tai sen lähisukuisilla lajeilla.” (Ekbom ym. 1993, 64) Hyvä henkilökohdainen hygienia estää erilaisten syöpäläisten leviämisen. Esimerkiksi täiden saastuttamat vaatteet voidaan desinfioida lämmöllä. (Holopainen)

Kuva 9: Päätäi ja saivare (Täid)

Nykyään parantuneen hygienian myötä täitä ei juurikaan tavata. Päätäitä esiintyy kuitenkin silloin tällöin lähinnä leikkikouluikäisillä lapsilla ja koululaisilla. Täit tulevat esiin etenkin syksyisin. Päätäit liitetään epäsiisteyteen, eikä täysin ilman syytä. Täit viihtyvät kyllä yhtä hyvin puhtaissa kuin likaisissa hiuksissa mutta jos niiden

poistamisesta ei huolehdi, ne lisääntyvät ja leviävät hyvin nopeasti. Varmimmin täit tarttuvat hiusten koskettaessa välittömästi toisiaan. Tartunta on myös mahdollinen myssyn, vuodevaatteiden ja kamman välityksellä. (Aalto 1996)

Nykyään täit torjutaan tukasta erityisellä apteekista saatavalla valmisteella. Jos täi joutuu pois ravintonsa ääreltä eli hiuksista, se ei selviä kauan hengissä vaan kuolee nopeasti. Täiden tuhoamiseen riittää 50–60-asteinen pesu. Täit tuhoutuvat myös kylmässä, esimerkiksi hatusta täit saa tuhottua laittamalla sen useammaksi tunniksi pakkastimeen. (emt.)

Täit olivat osa kotirintaman arkipäivää. Samalla, kun ne koskivat jokaista yksilönä, ne olivat myös koko yhteisön ongelma. Kouluissa työskentelevät terveyssisaret tarkastivat säännöllisesti lasten päät täiden varalta. Lisäksi kotona tarkastettiin oman väen täitilanne säännöllisesti. Täiden ilmaantuminen tiesi paljon lisätöitä: kaikkien perheenjäsenten vaatteet, lakanat ja hiukset oli desinfioitava.

Kotirintamalla luonnollisin ja myös yleisin paikka täiden hävittämiseen oli sauna. Siellä sai itsensä vapaaksi syöpäläisistä. Ensin puhdistettiin vaatteet ja ripustettiin ne orsille kuumenemaan. Sen jälkeen täit nitistettiin iholta ja hiuksista. Joissakin perheissä käytettiin täiden hävittämiseen apteekista saatavaa harmaata salvaa. Myös hiusten leikkuulla ja lamppuöljyllä yritettiin hävittää noita inhottavia ötököitä.

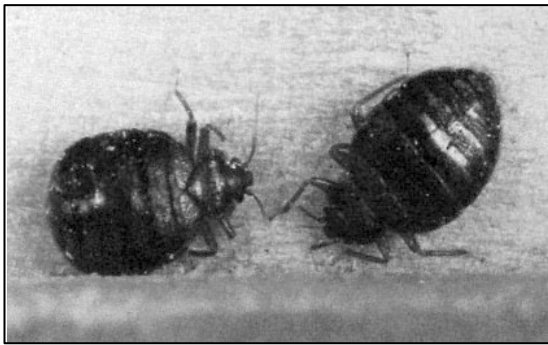
”Vaadittiin kaikkia tyttöoppilaita leikkaamaan pitkän tukkansa pois. /.../ Semmonen vaatimus, että pitkät tukat on katkaistava. Se oli niin kovaa se täitten tuleminen.” (Haastattelu 11)

Täit olivat ongelma varsinkin rintamalla. Kun miehet tulivat kotiin, heidät pantiin varmuuden vuoksi heti saunaan täiden varalta. Naiset olivat hyvin tietoisia ja tarkkoja täiden olemassaolosta. He pyrkivät huolehtimaan siitä, etteivät täit päässeet leviämään ja ongelman ilmaantuessa niistä pyrittiin pääsemään mahdollisimman nopeasti eroon.

”...sen mä muistan, että äiti joka päivä, ku tuli koulusta poiijat, niin niin tihäällä kam-malla kattoo, jotta onko tullu.” (Haastattelu 10)

Syöpäläisiä levisi myös siirtolaisten mukana. Uusina tuttavuuksina Pohjanmaalla olivat karjalaisten mukana tulleet torakat. Karjalaiset taas eivät olleet koskaan tavanneet kirppuja.

”Niin tuli, niitä ku tuli, kulukeentuu sitten ihmisten mukana, mukana, että ne torakat oli aika, aika semmosia outoja asioita, joita ei täällä kovin paljo ollu. Mäkään en oo koskaan nähny torakkaa. Ennen ku sitte.” (Haastattelu 14)

Kuva 10: Lude on täysikasvuinen 5-8 mm pitkä (Ekblom ym. 1993, 65).

Kirppujen, täiden ja torakoitten ohella toisen maailmansodan aikana ongelmia aiheuttivat myös luteet. Lutikka on alkuaan lepakon loinen, joka levisi pohjoismaihin 1800-luvun alussa, kun asunnot alkoivat olla riittävän lämpimiä. (Holopainen) Luteet pesivät seinien raoissa ja ovat pahanhajuisia. Kotirintamalla luteita

torjuttiin voitelemalla seinänrakoja esimerkiksi kiehuvalle vedelle tai tulikukalla. Nykyään hygienian parannuttua lutikoita ei Suomesta enää ole tavattu. (emt.)

4.8. Kulkutaudit ja epidemiat

”...lakanahan kierrettiin ja niin sitä vietihin.” (Haastattelu 1)

Sotien poikkeuksellisissa oloissa kaikki taudit yleensä lisääntyvät. Erityisesti epidemioina esiintyvät tartuntataudit ovat usein heikentäneet sotilasjoukkojen toimintakykyä ja päässeet leviämään myös siviilien keskuuteen. Toisinaan epidemioihin kuolleiden määrät ovat olleet moninkertaiset taisteluissa menehtyneisiin verrattuna. Toinen maailmansota oli ensimmäinen sota, jolloin siviiliväestöä kuoli vähemmän rintamalla olleisiin verrattuna. (Forsius 2000)

Sotatoimien aikana asuminen ja oleskelu ahtaissa tiloissa luo edellytykset etenkin pisaratartuntana leviävien epidemioiden laajenemiselle. Kun ravinnon käsittely ja säilytys ovat puutteellisia, juomavesi puhdistamaton, käymälähygienia heikkoa ja

jätteet pääsevät saastuttamaan pohjavesiä, myös suolistoteitse leviävät epidemiat lisääntyvät. (Forsius 2000)

Epidemioista puhuttaessa haastatteluista nousevat esiin varsinkin tulirokko ja tuberkuloosi. Erään naisen äiti oli sairastunut pilkkukuumeseen, kun hän oli käsitellyt saippuankeiton yhteydessä saastunutta sianlihaa. Toisen maailmansodan aikana Euroopan itärintamalla esiintynyt pilkkukuumie aiheutti merkittäviä miehistötappioita ja myös paljon uhreja sotatoimialueiden siviiliväestön keskuudessa. Tauti oli yleinen varsinkin vanki- ja keskitysleireillä. (emt.)

Kuva 11: Kulkutautisairaala 1930-luvun lopulla (Koskinen, O. 2002).

Tautien ehkäisyyn käytettiin jos jonkinmoisia konsteja. Yleisin tapa oli sairastuneiden ihmisten eristäminen. Kulkutautisairaaloita oli melkein joka pitäjässä, koska epidemiat olivat niin yleisiä. Eristämisen lisäksi tauteja yritettiin ehkäistä suomalaisittain saunalla. Lisäksi käytettiin luonnonyrtejä, pidettiin kanferin palaa nahkaremmissä kaulalla ja vaihdettiin jopa maisemaa.

”... me lähärettihin Vaasahan. /.../ Jotta ku sanotahan, jotta ku vaihtuu ilima niin se sillä niin ku paranoo.” (Haastattelu 1)

Vaikka sotien välisen ajan ankarin vitsaus Suomessa oli keuhkotauti eli tuberkuloosi, haastatteluissa se ei tullut esille juuri lainkaan (Vrt. Utrio 1992b, 123). Ilmeisesti tuberkuloosia ei sitten Pohjanmaalla tai ainakaan haastateltujen perheissä ollut. Sitä vastoin melkein jokaisen haastatellun perheessä tai ainakin koulussa oli esiintynyt tulirokkoa. Sairautta seurannut eristäminen oli jäänyt monelle mieleen:

”Ja silloin tosiaan, kun oli se, se tulirokko, niin se oli niin, että meillä ku me kaks vaan sairastuttiin tulirokkoon ja meidät heti eristettiin ja. Niin tuota ikkunasta sitte, me ei käyty ollenkaa, muuta ku ikkunasta ruoka lykättihin.” (Haastattelu 10)

**Kuva 12: Tuberkuloosiin sairastuneita ihmisiä parantolassa
(Hengityслиitto Heli ry)**

Suomessa sairastui tuberkuloosiin 1940-luvulla vuosittain n. 10 000 ihmistä. Heidä hoidettiin kuukausia erilaisissa parantoloissa. Nykyään tautiin sairastuu vuosittain noin 500 ihmistä. Heidät hoidetaan terveiksi lääkkeillä ilman pitkää sairaalahoitoa.

(Hengityслиitto Heli ry) Monet ilkeät kulkutaudit ovat

väistyneet Suomesta sotien jälkeen. Siihen ovat olleet syynä suunnitellut rokotushjelmat, joita on toteutettu niin neuvoloissa, kouluissa kuin puolustusvoimissakin. (Helsingin Sanomat 1.5.1999)

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

”Kotirintama kestää” on eräs sodan ajan tunnetuimpia iskulauseita. Sanonta kuvaa hyvin sota-ajan ilmapiiriä ja ajattelutapaa. Kotirintamalla asetettiin rintamalla olleiden tarpeet ja tukeminen ensisijaiseksi suhteessa omiin tarpeisiin. Haastatteluista nousi esiin voimakkaana se suuri yhteishenki, joka yhdisti koko kansan sodan aikana. Kaikkia haluttiin auttaa omien voimavarojen mukaan. Sota-aikana Suomessa vallitsi kirjoittamaton kansallinen yksimielisyys, jonka taustalla oli konkreettinen ulkoinen uhka. Kun Väinö Linna kirjoittaa rintamalla taistelleesta Tuntemattomasta sotilaasta, voidaan kotirintamanaisten työtä kutsua ”Tuntemattomien naisten sodaksi”, koska kotirintaman oloista on tähän päivään asti tiedetty niin vähän.

Suomi selvisi talvisodasta suhteellisen hyvin. Tavaravalikoima supistui vasta välirauhan aikana sekä laadullisesti että määrällisesti. Lopulta elintarvikkeiden säännöstelyä laajennettiin koskemaan kaikkia keskeisiä elintarvikkeita: jatkosodan aikana Suomessa olikin elintarvikepula. Säännöstely oli ankarimmillaan. Henkilökohtainen hygienia oli vaikea hoitaa varsinkin, kun puhtauteen niin olennaisesti liittyvä saippua oli kadonneiden elintarvikkeiden listalla ja sitä jouduttiin valmistamaan itse. Myös monia nykypäivän ihmiselle yksinkertaisia tuotteita ei ollut saatavilla ollenkaan, kuten hammastahnaa ja -harjoja sekä kuukautissiteitä. Sota-aikana Suomessa ei ollut vielä kattavaa vesijohtoverkostoa, vaan vesi oli kannettava sisään ja ulos sekä vielä erikseen lämmitettävä. Myös tämä hankaloitti merkittävästi puhtaudesta huolehtimista.

Naiset pitivät puhtautta tärkeänä, ja sen eteen tehtiin kotirintamalla myös kovasti töitä. Puhtauden kanssa oltiin tekemisissä päivittäin ja arkipäivän työssä puhtauteen liittyvät tehtävät olivat merkittävä osa päivän kulkua. Tätilanne tarkastettiin päivittäin, sairauksien ehkäisemiseksi tehtiin kaikenlaisia toimenpiteitä, pesuaineet valmistettiin itse ja peseytyä pyrittiin joka päivä puutteellisista oloista huolimatta. Mahdollisuudet puhtauden järjestämiseen olivat kotirintaman oloissa monesti hyvin pienet, mutta kaikki tehtiin mitä voitiin. Lika ja epähygieenisuus eivät olleet todellakaan hyväksytyjä asioita ja naiset olivat hyvin tarkkoja, että vaatteet ja lakanat oman ruumiin ohella pysyivät mahdollisimman puhtaina.

Tutkimani aihe on laaja ja minulla olikin vaikeuksia rajata sitä. Kuten jo aiemmin kirjoitin, mielestäni jokaisesta tutkimastani teemasta saisi tehtyä erillisen tutkimuksen, jolloin aiheeseen voisi perehtyä tarkemmin ja syvällisemmin. Tätä tutkimusta voisi laajentaa esimerkiksi siten, että vertailisi nykypäivän naisten puhetta samoista aiheista, mikä olisi mielestäni erittäin mielenkiintoista. Maailma on muuttunut paljon sota- ja pula-ajasta, joten nykypäivän naisten kokemukset ovat varmasti hyvin erilaisia kotirintamalla eläneiden kokemuksiin verrattuna. Tutkimastani aineistosta saa vielä lukuisia erilaisia tutkimuksen aiheita. Mieleepi nousi useita uusia tutkimusideoita haastattelujen lukiessani. Näistä esimerkkeinä voisin mainita raskauden ehkäisyn sekä parisuhteiden keskinäiset suhteet sodan aikana.

Haastattelujen päähenkilöt eivät pidä itseään sankareina. Kun miehet lähtivät sotaan, he lähtivät suorittamaan tehtävää, jonka tärkeys oli iskostunut heidän mieliinsä jo asevelvollisuusajana. Kun naiset suorittivat sota-aikana omat velvollisuutensa, he tekivät mitä osasivat ja ennen kaikkea oma-aloitteisesti. He eivät olleet kasvaneet sankariroolia odotellen, eivätkä he ole osanneet sellaista itselleen vaatia. Viimeistään nyt on aiheellista tunnustaa, että he tekivät oman tärkeän tehtävänsä isänmaan puolustuksessa.

Sotaa käydään valtioiden välillä, mutta sodassa taistelevat ihmiset, niin yksityiset sotilaat kuin heidän omaisensaakin. Sotaa ei käydä ainoastaan rintamalla, vaan etulinjastaistelut ovat vain osa sotakoneistoa. Sota on yhtenäisen kansan sotaa ja elämä jatkuu sodasta huolimatta. Kotirintamanaisten tarinat ovat vahva osoitus siitä, miten ankeissa oloissa oman kekseliäisyyden avulla selvittiin hengissä. Mielestäni haastattelussa yhdeksän sanottu sanat, ”*mutta kovaa pärjättiin ja kerittiin*”, ovat oiva yhteenveto koko kotirintaman elämästä sotien ja pula-ajan aikana.

LÄHTEET

Painetut lähteet

Arstila, Antti (1983) Suomalainen sauna. Espoo: Weilin + Göös.

Ekbom, Pehr & Myllymäki, Arvo & Roivainen, Seppo (1993) Sisätilojen tuhoeläimet ja niiden torjunta. Jokioinen: Kasvinsuojeluseura ry.

Forsius, Arno (2000) Sodankäynti ja epidemiat. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.saunalahti.fi/arnoldus/sotaepid.html)
<URL:<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/sotaepid.html>> Luettu 2.3.2003.

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (1984) Den kultiverade människan. Liber Tryck: Stockholm.

Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1997) The New Language of Qualitative Method. New York: Oxford University Press.

Haanpää, Tuulikki (1971) Pyykin pesu ja käsittely Lounais-Suomessa n. 1880–1960. Turun yliopiston Kansantieteen laitos. Monisteita 5. Turku: Turun yliopisto.

Halmesvirta, Anssi (1996) Puhtaus on puoli ruokaa. Modernin eurooppalaisen mentaalihygienian oireilu Suomessa tämän vuosisadan alussa. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki (toim.) Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Kopi-Jyvä Oy: Jyväskylä, 135–161.

Hankesuunnitelma (2001), Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja jälkeen (1938–1950). Seinäjoki.

Hasselman, Tuure & Salmi-Nikander, Kirsti (1999) Vuosisadan koulutarina. Haukkamäen koulu 1899–1999. Karkkila: Haukkamäen koulun vanhempainyhdistys ry. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.karkkila.fi/tiedostot/haukkamaki.pdf)
<URL:<http://www.karkkila.fi/tiedostot/haukkamaki.pdf>> Luettu 8.4.03.

Helsingin Sanomat 18.9.1996. Mitä meillä oli ennen Omoa? (Pauli Välimäki), Erikoissivut. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.helsinginsanomat.fi/uutisarkisto/19960918/erik/960918er02.html>>

Luettu 6.4.03.

Helsingin Sanomat 1.5.1999. Rokotukset taltuttaneet useita kulkutauteja, Kaupunki. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.helsinginsanomat.fi/uutisarkisto/19990501/kaup/990501ka07.html>

> Luettu 13.4.03.

Hengitysliitto Heli ry (2002) Opas: Tuberkuloosi. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.hengitysliitto.fi/terveysinfo/oppaat/tuberkuloosi.pdf>>

Luettu 13.4.03.

Hjelm, Emilia (2002) Naisten työt. Harmaasudet - Historian elävöittämissyhdistys. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.greywolves.org/artikkelit/2002-03-21-Naisten_tyot.html>

Luettu 2.4.03.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1988) Teemahaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino.

Holopainen, Jarmo (kotisivu) Sisätilojen tuholaiset. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.uku.fi/~holopain/stt/sttkok.htm>> Luettu 2.3.2003.

Hygienian valistus. Saatavilla www-muodossa:

<URL:<http://www.utu.fi/hum/historia/raunistula/kurssi2002/tyot/makkara/sivu1.htm>>

Luettu 2.3.2003.

Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Ihanus, Juhani (1999) Kulttuuri ja psykologia. Helsinki: Helsinki University Press.

Ihanus, Juhani (1999) Minäkertomukset. Teoksessa Ihanus, Juhani (toim.) Kulttuuri ja psykologia. Helsinki: Helsinki University Press, 122–135.

Johnson, Clifton (1902) New England and Its Neighbours. Dwellers of the Catskills. Saatavilla [www-muodossa: <URL:http://www.catskillarchive.com/dwellers/>](http://www.catskillarchive.com/dwellers/)
Luettu 12.4.03.

Jylli, Marko (2002a) Pyykkäämisen historiaa. Satakunnan kansa. Lyseo Files. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.satakunnankansa.fi/lyseofiles/lehdet/uusi/wanhaa5.html)
<URL:http://www.satakunnankansa.fi/lyseofiles/lehdet/uusi/wanhaa5.html>
Luettu 2.4.03.

Jylli, Marko (2002b) Pyykkäyksen historiaa 2. Satakunnan kansa. Lyseo Files. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.satakunnankansa.fi/lyseofiles/lehdet/uusi/wanhaa6.html)
<URL:http://www.satakunnankansa.fi/lyseofiles/lehdet/uusi/wanhaa6.html>
Luettu 2.4.03.

Korkka-Niemi, Kirsti & Salonen, Veli-Pekka (1996) Maanalaiset vedet: pohjavesigeologian perusteet. Turku: Turun yliopisto.

Koskinen, Osmo (2002) Kulkutautisairaala eli 'Kulkula'. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.taivaanpojat.com/jutut/d0000046.htm)
<URL:http://www.taivaanpojat.com/jutut/d0000046.htm> Luettu 13.4.03.

Koskinen, Pekko (2002) Narratiivinen analyysi ja suunnittelu. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.student oulu.fi/~pekoskin/najs/) <URL:http://www.student oulu.fi/~pekoskin/najs/> Luettu 13.4.03.

Kuusanmäki, Lauri (1997) Sauna suomen kansan elämässä. Sauna-lehti 3/1958. Teoksessa Valtakari, Pirkko (toim.) Sauna: kirjoituksia viideltä vuosikymmeneltä 1946–96. Helsinki: Suomen saunaseura, 6–9.

Kyöstilä, Laine-Marie & Malmberg, Raili & Palmunen, Rainer & Sinerma, Martti & Tiilikainen, Heikki (1995) Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Valitut Palat.

Lehtonen, Turo-Kimmo (1995) Puhtaan elämän jäljillä. Huoli hygieniasta suomalaisissa terveydenhoitolehdissä 1889–1900. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.

Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (1999) Talvisodan pikkujättiläinen. Porvoo: WSOY.

Linnilä, Kai & Utrio, Meri (1992) Suomi silloin kerran. Näin elettiin vuosina 1944–1956. Helsinki: Tammi.

Pakkanen, Outi & Raevuori, Antero (1988) Kotimaamme kuva 2: Suomi 1937–1957. Porvoo: WSOY.

Palmunen, Rainer (1995) Arkea ja vähän juhlaakin. Teoksessa Kyöstilä, Laine-Marie & Malmberg, Raili & Palmunen, Rainer & Sinerma, Martti & Tiilikainen, Heikki (toim.) Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Valitut Palat, 35–37.

Pälsi, Sakari (1960) Sauna. Helsinki: Otava.

Roiko-Jokela, Heikki (1996) Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Jyväskylä: Kopi-Jyvä Oy.

Saraste, Erja (1999) Tuntemattomien naisten sota. Teoksessa Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.) Talvisodan pikkujättiläinen. Porvoo: WSOY, 756–769.

Setälä, Vilho (1940) Kodin taitosanakirja. Helsinki: Otava.

Simonen, Leena (1995) Kiltin tytön kapina. Muistot, ruumis ja naiseus. Jyväskylä: Naistieto Ky.

Utrio, Kaari (1992a) Pyykkiä riittää. Teoksessa Linnilä, Kai & Utrio, Meri (toim.) Suomi silloin kerran. Näin elettiin vuosina 1944–1956. Helsinki: Tammi, 153–162.

Utrio, Kaari (1992b) Tuberkuloosi ja joulumerkkikodit. Teoksessa Linnilä, Kai & Utrio, Meri (toim.) Suomi silloin kerran. Näin elettiin vuosina 1944–1956. Helsinki: Tammi, 123–124.

Utrio, Kaari (1992c) Vesi. Teoksessa Linnilä, Kai & Utrio, Meri (toim.) Suomi silloin kerran. Näin elettiin vuosina 1944–1956. Helsinki: Tammi, 278–279.

Valtakari, Pirkko (1997) Sauna: kirjoituksia viideltä vuosikymmeneltä 1946–96. Helsinki: Suomen saunaseura.

Veteraanien perintö - Itsenäinen Isänmaa 2002. Saatavilla www-muodossa:

<URL:http://www.veteraanienperinto.fi/suomi/siiviilit/frame/siviili_FR_4.htm>

Luettu 3.2.2003.

Vuokila-Oikkonen, Päivi (2002) Akuutin psykiatrisen osastohoidon yhteistyöneuvottelun keskustelussa rakentuvat kertomukset. Oulu: Oulun yliopisto. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://herkules oulu.fi/isbn9514268903/html/index.html>> Luettu 13.4.03.

Täid. Saatavilla www-muodossa: <URL:<http://www.imelaps.ee/pg/nahk/33.shtml>>

Luettu 10.4.03.

Painamattomat lähteet:

Aalto, Paula (1996) Hiusten pesu- ja hoitokäsittelyjen muistiinpanot. Vaasa: Vaasan ammattioppilaitos.

Hautanen, Teija (1999), ”Valkoinen mekko, oletko hullu?”: katse, häpeä ja subjektiivisuus kuukautissuojamainoksissa. Sosiaalipolitiikan pro gradu –työ. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos.

Huhtala, Minna (1992), *Seisova vesi: kantoveden varassa asuvien ikääntyneiden tarkastelua maaseutuympäristössä Suomessa erityisesti puhtauden, lian ja peseytymisen kannalta*. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos.

Jokiranta Harri & Roivainen Irene (2002) Tutkimusprojektipintojen seminaari 10.9.2002. Tampere: Tampereen yliopisto.

Junila, Marianne (2001) Esitutkimusraportti. Naisten panos Pohjanmaan kotirintamalla 1938–1948.

NUORET NAISET KOTIRINTAMALLA -
Kertomuksia harrastuksista ja sosiaalisesta toiminnasta

Laura Oja-Heiniemi
Jenni-Mari Räsänen
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Tutkimusprojektioinnot, kevät 2003

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO.....	3
2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	4
2.1. Yhteisöllisyys.....	4
2.2. Nuoruus elämänvaiheena.....	5
3. AINEISTO JA LÄHESTYMISTAPA.....	7
3.1. Aineiston kerääminen.....	7
3.2. Narratiivinen aineisto ja sen käyttö	8
4. KERTOMUKSIA HARRASTUKSISTA JA SOSIAALISESTA TOIMINNASTA.....	11
5. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	16

LÄHTEET

1. JOHDANTO

Tutkielmamme kuuluu sosiaalityön cum laude -vaiheen Metodiopinnot I -opintokokonaisuuteen, joka koostuu luento-opetuksesta, kirjallisuudesta sekä tutkimusprojektiopinnoista. Tutkimusprojektiopinnot suoritetaan pienryhmissä, joissa opetellaan soveltamaan aiemmin opittua teoriatietoa tutkimuksen teosta. Alkusyksystä oli valittavana useita eri tutkimusprojektiopintoryhmiä, joiden teemat ja tutkimusorientaatiot vaihtelivat. (Anttonen et al. 1999, 4, 6)

Meitä kiinnosti erityisesti ryhmä, jossa tutkimusaineistona olivat kotirintamanaisten haastattelut. Aihe oli mielenkiintoinen, koska halusimme tietää lisää sodan aikaisista olosuhteista kotirintamalla erityisesti naisten näkökulmasta. Naisnäkökulma oli meille uusi, koska olimme aikoinaan koulussa ja medioissa kuulleet puhuttavan sodasta ennemminkin miesnäkökulmasta ja erityisesti sotarintaman tapahtumista. Mielestämme on myös tärkeää tutustua oman maamme historiaan. Ryhmän valintaa helpotti myös se, että siellä mahdollistui tutkimuksen teko kvalitatiivisesti.

Otimme tutkimuskohteeksemme kotirintaman nuoret naiset ja valitsimme tutkimustehtäväksemme selvittää heidän harrastuksiaan ja sosiaalisen toiminnan eri muotoja. Narratiivisen lähestymistavan avulla analysoimme myös sitä, miten näistä harrastuksista ja sosiaalisen toiminnan eri muodoista kerrotaan. Olivatko ne selviytymiskeinoja, lujitettiin niillä yhteisöllisyyttä, olivatko ne työvelvollisuuden suorittamista sodan aikana vai jotain muuta? Olemme ottaneet mukaan myös nykypäivän nuorten elämää jäsentäviä asioita ja vertailleet nuorisoa ennen ja nyt.

Jätimme tutkimuksen ulkopuolelle perheelliset, aikuiset naiset, koska emme tämän tutkimuksen rajoissa pystyneet tekemään vertailua nuorten ja aikuisten välillä. Jätimme tutkimuksen ulkopuolelle myös aineistossa esiintyneet erilaiset juhlat, koska muuten tutkimuksesta olisi tullut liian laaja.

Hyödynnämme tutkimuksessamme induktiivista ajattelua eli pyrimme sanomaan yksittäisistä tapauksista jotakin yleistä. Induktiivisessa tutkimusotteessa lähdetään liikkeelle havainnoista, joista tehdään yleistyksiä. Aineistolähtöisyys korostuu induktiivisessa tutkimusotteessa. (Uusitalo 1991, 20, 37) Haluamme tässä tutkimuksessa korostaa aineistomme tärkeyttä.

2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1. Yhteisöllisyys

Yhteisö käsitteenä on epämääräinen ja monimerkityksinen. Yhteisökäsitettä käytetään eräänlaisena yleisnimityksenä kuvaamaan mitä erilaisempia ryhmämuodostelmia. Yhteisyyden perustana voidaan pitää taloudellisia, poliittisia tai alueellisia seikkoja. Lisäksi se voi perustua mm. sukulaisuuteen, intresseihin, yhteisiin toimiin, vuorovaikutukseen, harrastuksiin ja mieltymyksiin. Yleisimmillään yhteisökäsitteellä siis viitataan yhteisyyteen, ihmisten väliseen suhteeseen, vuorovaikutuksen tapaan tai siihen, mikä on tietylle ihmisryhmälle yhteistä. Tutkimuksessa yhteisöä ei kuitenkaan voi tarkastella näin yleisenä käsitteenä, koska sillä ei ole riittävää erottelukykä. Nykypäivänä yhteisökäsite rajataan tarkoittamaan suppeampaa kokonaisuutta. Eri aloilla yhteisökäsitteellä on erilaisia merkityksiä. Sosiologisen yhteisötutkimuksen jo 1950-luvulla vakiintuneen empiirisen yhteisömääritelmän mukaan yhteisö voidaan käsittää ”1) alueellisesti rajattavissa olevana yksikkönä 2) sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkönä 3) yhteenkuuluvuuden tunteiden ja muiden symbolista yhteisyyttä osoittavien ilmiöiden yksikkönä.” (Lehtonen 1990, 14?17)

Jorma Sipilä käyttää Tönniesiin (1922) viitaten klassisen sosiologian käsitteitä ”Gemeinschaft” ja ”Gesellschaft”. Edellinen perustuu perinteisiin sosiaalisiin suhteisiin eli sukulaisuuteen, naapuruuteen tai ystävyYTEEN. Se eroaa ”Gesellschaft” -käsitteestä, joka korostaa hyötyyn tähtääviä ja sopimuksiin perustuvia sosiaalisia suhteita. (Sipilä 1996, 110?111) Oletettavasti sodan aikana harrastuksista ja sosiaalisista toiminnoista syntyneet sosiaaliset yhteisöt olivat juuri Gemeinschaft -suhteita, koska ne perustuivat ystävyydelle, naapuruudelle tai sukulaisuudelle. Gemeinschaft -tyyppiselle yhteisölle ovat tärkeitä sellaiset inhimilliset asiat, joilla ei ole erityistä merkitystä yhteiskunnan rakenteelle. Tämä sosiokulttuurinen elämänalue mahdollistaa elämän, joka perustuu solidaarisuuteen, iloon, hauskuuteen ja spontaanisuuteen. (mt., 114) Sodan aikana nuorten parissa esiintyneet salatanssit ovat hyvä esimerkki tällaisesta elämänalueesta, koska ne juuri perustuivat spontaaniin hauskanpitoon ja iloon. Ihminen tarvitsee tällaisen ei-välineellisen epävirallisen toiminta-alueen, jotta hän tuntee olevansa kokonainen ihminen (mt., 115). Aineistostamme käy ilmi se, että arkipäivän työt, askareet ja rutiinit eivät riittäneet tuomaan elämään mielekkyyttä vaan nuoret tarvitsivat sosiaalisia toimintoja ja harrastuksia.

Sipilän mukaan ”yhteisön ulkopuolelle joutuminen merkitsee perustavanlaatuista uhkaa ihmiselle, koska hän on vaarassa menettää sosiaalisten suhteiden mukana identiteettinsä ja koko

elämän mielekkyyden” (Sipilä 1996, 130). Yhteisön merkitystä yksilölle voidaan siis pitää suurena. Sodan aikana yhteisöllisyys on ollut varmasti erityisen merkittävää ihmisille ja yhteisön ulkopuolelle jääminen olisi tehnyt elämästä vieläkin rankempaa.

2.2. Nuoruus elämänvaiheena

Nuoruus on sosiaalinen ja historiallinen kategoria. Erilaiset yhteiskunnalliset ja historialliset tilanteet liittävät nuoruuteen erilaisia tehtäviä ja ominaisuuksia. (Hoikkala 1989, 183) Nuoruus on siis erilaista eri aikakausina. Tänä päivänä nuoruus nähdään erilaisena vaiheena kuin esimerkiksi sota-aikana.

Nuorisokäsittelynä ei ole yksiselitteinen. Voidaan sanoa, että nuoria ovat henkilöt, jotka elävät tiettyä ikävaihetta eli ovat tietyn ikäisiä. Tämä määrittely on kuitenkin ongelmallinen, koska samaa ikävaihetta elävät yksilöt sijaitsevat ja toimivat aina jossakin tietyssä kulttuurisessa kontekstissa ja rakenteessa, he ovat jotakin tiettyä sukupuolta ja he elävät erilaisissa ”yhteiskuntaluokissa”. Näin ollen heillä on hyvin erilaisia kokemuksia ja mahdollisuuksia, esimerkiksi koulutus- ja työmarkkinoilla. Nuoret voidaan siis jo näiden tekijöiden perusteella erotella hyvin erilaisiin ryhmiin, asemiin ja käytäntöihin. Voidaan siis sanoa, että ei ole yhtä nuorisoa. Nuoruus ikävaiheena on ongelmallinen siinäkin mielessä, että ei ole selvää minkä ikäisten henkilöiden siihen katsotaan kuuluvan. Nuoruuden alkamisen ja loppumisen rajat ovat häilyvät. (mt., 22)

Hoikkala on tutkimuksessaan selvittänyt sitä, miten joukkotiedotuksen eri teksteissä nuorista puhutaan. Hän löysi teksteistä nuorisoa kuvaavia ideaalityyppejä, joiden kautta olemme pyrkinneet käsittämään nuoruutta elämänvaiheena. Ideaalityyppejä löytyy useita, mikä kertoo siitä, että on olemassa hyvin erilaisia nuoria. Nuoret voidaan nähdä negatiivisesti huonotapaisena joukkona, ”kesyttämättöminä”, jotka toimivat omien mielihalujensa mukaan, piittaamatta esimerkiksi koulunkäynnistä ja säännöistä. Nuoret voidaan nähdä jopa vaarallisena tuholaisjoukkona, laumana luonnonolioita, jotka on saatava hallintaan.

Nuori voidaan nähdä myös aidosti elämästään nauttivana ja asioita pohtivana yksilönä. Nuoruus voidaan nähdä vastakohtana aikuisuuden tylsyydelle ja arjen rutiineille. Se on kausi, jolloin on lupa nauttia, hankkia kokemuksia ja elää huoletonta elämää. Nuoruus voidaan siis nähdä kahden vastakkaisen kategorian kautta, joko ongelmana tai toivona. Noiden kahden kategorian sisällä

nuoruutta tulkitaan monella tavalla. Voisi jopa sanoa, että jokaisella ihmisellä on oma tulkintansa nuoruudesta / nuorista. (Hoikkala 1989, 86?145)

Harrastukset, kuten musiikki, näytteleminen, tanssiminen ja liikunta, muodostavat nuorille merkittävän epävirallisen oppimiskentän. Nuoret voivat kehittää vapaa-aikanaan erilaisia taitojaan sekä arvomaailmaansa. Nykypäivänä harrastuksista on tullut yhä merkittävämpi kasvattaja vanhempien ja koulun rinnalle. (mt., 180?181)

Nuorten elämä ennen ja nyt

Tämän päivän suomalaisten nuorten elämä eroaa monella tavalla aikaisempien sukupolvien nuoruudesta. Nykynuorista suurin osa on asunut kaupungissa koko ikänsä, he ovat tottuneet kaupunkimaiseen elinympäristöön ja maalla asuminen on useimmille vierasta. Nykynuorilla on suuremmat mahdollisuudet kuluttamiseen ja oman rahan käyttöön kuin entisaikaan. Nuorisokulttuuri ja sen tuottamat trendit sekä sähköisten joukkoviestimien käyttö ovat nykynuorille arkipäivää. Aiempien sukupolvien elämästä puuttui myös koulutus- ja työmarkkinoiden epävakaisuus, jonka kanssa nykynuoret joutuvat kamppailemaan. (Aittola 1998, 172)

Myöhäismoderni maailmamme on aikaisempaa joustavampi ja yhä vaikeammin ennakoitavissa. Tämä on johtanut siihen, että yksilöt ja yhteisöt ovat joutuneet kehittämään joustavampia toimintanormeja, joiden avulla on helpompi sopeutua nopeisiin muutoksiin ja uusiin elämäntilanteisiin. Kulutus on noussut merkittäväksi yhteisöllisyyden muodoksi vanhojen yhteisöllisyyden muotojen rapauduttua. ”Siinä missä ennen olivat isovanhemmat, pihapiiri, kansakoulu ja kylänraitti, ovat tänään uudet sähköiset mediat ja kulutus” (mt., 173). Nykypäivän nuorison identiteetti muodostuu suureksi osaksi tavaroiden, kokemusten ja palveluiden kuluttamisesta. (mt., 172?173)

3. AINEISTO JA LÄHESTYMISTAPA

3.1. Aineiston kerääminen

Tutkimusaineistomme kuuluu Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja jälkeen (1938?1950) -museaaliseen hankkeeseen. Hankkeen vastuullinen toteuttaja on Etelä-Pohjanmaan Maakuntamuseo ja hanke kohdistuu entisen Vaasan läänin alueeseen. Hankkeen taustaksi perustettiin vuonna 1999 Vastuun Naiset ry, joka on käynnistänyt mittavan hankkeen tarkoituksenaan selvittää kotirintamanaisten panosta sota - ja pula-ajan Pohjanmaalla. Hankkeen myötä pyritään kokoamaan sota - ja pula-aikana kotona toimineiden Pohjanmaan naisten selviytymistä ilmentävää fyysistä aineistoa kuten esineistöä, arkistomateriaalia, valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjoja. Samalla tallennetaan suullista muistitietoa sodan ajan naisten, nuorten ja lasten elämisestä, tapahtumista ja kokemuksista, joita me omassa tutkimusprojektissamme hyödynnämme. (Hankesuunnitelma 2001, 1-2)

Aineistomme on valmis haastatteluaineisto, joka ei ole puhdas elämäkerta-aineisto, vaan se on kerätty teemahaastattelun avulla. Hirsjärvi ja Hurme kuvaavat teoksessaan teemahaastattelua menetelmänä, joka kohdentuu tiettyihin teemoihin, joista haastattelutilanteessa keskustellaan. Teemahaastattelu etenee tiettyjen teema-alueiden mukaan. Kysymyksiä ei ole tarkkaan muotoiltu eikä haastattelussa noudateta mitään tiettyä kysymysjärjestystä. Teemahaastattelu mahdollistaa haastateltavien yhteisten jokapäiväisten kokemusten tutkimisen. (Hirsjärvi & Hurme 1985, 36) Teemahaastattelun käyttö oman aineistomme keruussa mahdollisti sen, että vastaukset olivat kerronnallisia, laajoja ja vastaajien oma kokemus tuli niissä hyvin esiin. Tiukasti strukturoidut kysymykset olisivat saattaneet jättää syrjään henkilöiden oman kokemuksen esilletulon ja olisivat varmasti olleet myös lyhyempiä. Tämä ei olisi mahdollistanut narratiivisen lähestymistavan käyttöä aineiston analyysissä.

3.2. Narratiivinen aineisto ja sen käyttö

Narratiivisen tutkimuksen aineistona ovat tyypillisesti kertomukset ja tutkimuskohteena kerronta eli tällöin tutkimuksen aineistoksi kerätään ja tallennetaan kertomusmuotoisia esityksiä luonnollisista vuorovaikutustilanteista (Hänninen 2000, 136). Aineistossamme esiintyvät haastattelut voidaan nähdä myös narratiivisina haastatteluina, koska niissä kertojaa on ohjattu puhumaan jostain tietyistä tapahtumista tai ilmiöistä sekä on pyritty selvittämään haastateltavien omien elämäkertojen ja tiettyjen historiallisten tapahtumien ja sosiaalisten kontekstien suhdetta. (Saastamoinen 1999, 178)

Jotta aineistoa voidaan tutkia narratiivisesti, tulee valita kerronnallisesti rikkaita vastauksia. Haastattelijan ja vastaajan tulisi olla haastattelutilanteessa dynaamisessa vuorovaikutuksessa, jotta voitaisiin tuottaa merkityksellisiä kertomuksia. Hiljaisia ihmisiä voidaan näin ollen pitää ”ongelmana” narratiivisessa tutkimuksessa. (Eräsaari 2002) Useissa aineistomme haastatteluissa haastattelijalla ”esti” haastateltavaa kertomasta tietyistä aiheista tarkemmin siirtymällä liian nopeasti seuraavaan aiheeseen. Seuraavassa esimerkki em. tilanteesta, jossa haastattelijalla siirryttiin liian nopeasti seuraavaan aiheeseen, eikä tee tarkentavia kysymyksiä. Toisaalta myös haastateltava vastaa hyvin lyhyesti kysymyksiin ja kerrontaa ei juurikaan pääse syntymään. Haastateltavan ja haastattelijan välille ei pääse syntymään dynaamista vuorovaikutusta, jossa merkityksellisiä kertomuksia tuotetaan. Kysymykset ovat hyvin johdattelevia ja ne rajoittavat kerronnan muodostumista (Saastamoinen 1999, 178). Seuraavissa haastatteluesimerkeissä henkilöiden nimet on muutettu muotoon ”haastattelijalla” ja ”vastaaja”.

” Haastattelijalla: Joo. Ja sinet osallistunu laulukuhorohon ekkä kuhorolausuntahan?

Vastaaja: Ei.

Haastattelijalla: Ompeluseuroohon osallistuu?

Vastaaja: Joo, kyllä mä sodan aikana...kaikkien...(?) monen listan kan soon kulkenu.

Haastattelijalla: Ja sitte nuorisoseuran toimintahan ennen sotia osallistuu?

Vastaaja: Joo.

Haastattelijalla: Muttet varmasti enää naimisis olles liiemmälti?

Vastaaja: Emmä...

Haastattelijalla: Mutta lottatyöhönkin osallistuu?

Vastaaja: Joo kyllä mä olin lottatöissä...Orismalan...(?).

Haastattelija: Ja olikko sä sitte jotaki keittämäs ruokaaki?

... ” (haastattelu 12)

Luimme kumpikin erikseen kaikki tutkimusaineistoon kerätyt haastattelut. Päädyimme hyvin yksimielisesti valitsemaan aineistosta kolme haastattelua (nrot 1, 3 ja 27), jotka erottautuivat tarinallisuudellaan muiden joukosta. Valitsimme haastattelumme käyttäen narratiivisen tutkimusaineiston kriteereitä. Vastaajat kertoivat harrastuksistaan ja sosiaalisen toiminnan eri muodoista hyvin monipuolisesti ja tarinallisesti rikkaalla tavalla. Kaikki nämä kolme haastateltavaa olivat sodan syttyessä vuonna 1939 nuoria (14-16-vuotiaita), eikä heillä ollut lapsia. Jätimme tarkoituksella tutkimuksen ulkopuolelle aikuiset, perheelliset naiset, koska tarkoituksenamme ei ole tehdä vertailevaa tutkimusta nuorten ja aikuisten välillä.

Seuraavassa ote eräästä valitsemastamme haastattelusta, jossa haastattelija ja vastaaja ovat dynaamisessa vuorovaikutuksessa ja luovat yhdessä merkityksellistä kertomusta. Haastateltava kertoo elävästi ja monisanaisesti sodan aikaisista harrastuksistaan. Aloituskysymys on tässä esimerkissä tarpeeksi avoin, se ei rajoita kertojaa, eikä toisaalta vie aiheetta liian kauas (Saastamoinen 1999, 178). Haastattelija tekee vielä hyvän tarkentavan kysymyksen, joka innostaa haastateltavaa kertomaan aiheesta lisää.

”Haastattelija: Ja kun sää vielä ennätit harrastaakin sitte.

Vastaaja: No eihän sitä, sitähan ois kuollu ja nääntyny, jos ei ollu muutaki. Minähän silloin sota-aikana luin kansanvalistuksella kirjeopistolla melkein keskikoulun aineet läpi.

Haastattelija: Että siinäkin oli sitä energiaa vielä?

Vastaaja: Niin. Kato ku se oli, se ois ollu muuten semmonen, ei sitä ois ihminen, nuori ihminen kestäny, jollei ollu myöski henkisiä pakoteitä

... ” (haastattelu 3)

Narratiivinen lähestymistapa

Lähestymme aineistoa narratiivisesta näkökulmasta käsin. Ei ole olemassa mitään yhtenäistä käsitystä narratiivisesta lähestymistavasta, eikä mitään yhtenäistä teoriaa. Myös tarinan käsite voidaan ymmärtää eri tilanteissa eri tavalla. Narratiivisuudelle on kuitenkin olemassa joitakin tyypillisiä piirteitä. (Hänninen 2000, 126, 141) Narratiivisuus voidaan nähdä aineistojen

ymmärtävänä lukemisena eli sen kautta pyritään selvittämään, mitä haastateltava haluaa sanoa ja kuinka hän tarinaansa kertoo. Tarinamuoto voidaan nähdä inhimillisenä ominaisuutena ja jo arkipäiväisistä puheista voidaan löytää mitä moninaisimpia tarinoita (Eskola & Suoranta 1998, 22). Tarina käsitteenä tarkoittaa ajallista kokonaisuutta, jolla on alku, keskikohta ja loppu ja sen keskeinen elementti on juoni, mythos. Juonellisuus tarkoittaa, että tapahtumat eivät seuraa toisiaan irrallisina, vaan ne kytkeytyvät toisiinsa syiden ja seurausten ketjuina. Juonen kautta tarinan erilliset osat saavat merkityksensä. Narratiivi on aina kontekstuaalinen ja ainutkertainen eli tarinan juoni tulee ymmärtää siinä tilanteessa, jossa se tapahtuu. (Hänninen 2000, 20, 126-127)

Tutkimustehtävä

Tutkimuskohteenamme ovat kotirintaman nuoret naiset ja selvitämme kolmen valitsemamme haastattelun kautta heidän sodanaikaisia harrastuksia ja sosiaalista toimintaa. Olemme jaotelleet nämä seuraavien otsikoiden alle: nuorisoseuraliike, muu järjestötoiminta ja muu sosiaalinen toiminta. Laadimme otsikot naisten kertomusten perusteella. Tutkimustehtävänämme on myös analysoida narratiivisen lähestymistavan avulla sitä, kuinka naiset kertovat näistä sodan ajan harrastuksista ja sosiaalisen toiminnan eri muodoista. Olivatko ne selviytymiskeinoja, lujitettiin niillä yhteisöllisyyttä, olivatko ne työvelvollisuuden suorittamista vai jotain muuta.

4. KERTOMUKSIA HARRASTUKSISTA JA SOSIAALISESTA TOIMINNASTA

Nuorisoseuraliike

Nuorisoseuraliikkeen merkitys tuli selkeästi esille aineistossamme. Nuorisoseuroissa oli hyvin aktiivista ja monipuolista toimintaa, kuten iltamia ja näytelmiä. Nuorisoseuraliike perustettiin Etelä-Pohjanmaalla 1880-luvulla ja nuorisoseuraliikkeen aatteen ja ohjelman rakentaja oli Santeri Alkio. Alkion keskeinen idea oli itsekasvatus ja hänen ajattelunsa pohjautui humanistiseen ihmiskäsitykseen. Itsekasvatuksella Alkio tarkoitti sitä, että ”nuorison oli vapaan yhdistystoiminnan piirissä huolehdittava omasta henkisestä kasvamisestaan ilman erityistä opetusta tai ohjausta.” Itsekasvatuksessa oli erityisesti tärkeää luonteen kasvatus ja herääminen hyvälle harrastuksille. Jäsenistön ikärakenne vaihteli maan eri osissa. Pohjanmaalla jäsenistö oli selvästi nuorempaa kuin muualla ja jäsenistö koostui valtaosin talonpoikaisnuorisosta. Voimakkainta liikkeen toiminta oli maaseudulla. Nuorisoseuran keskeisenä toimintamuotoina oli näytelmät ja iltamat. Nuorisoseuraliike ei ollut uskonnollinen, vaan lähtökohtana oli yleissivistyksellinen ja yleissiveellinen harrastus. Liike halusi selkeästi erottua kristillisestä nuorisotyöstä. (Nieminen 1995, 66-76)

Nuorisoseuran merkitys korostuu seuraavassa haastattelussa. Haastateltava kertoo osallistumisestaan nuorisoseuran toimintaan sodan aikana. Hän kertoo, että nuorisoseuroissa pidettiin paljon tapahtumia, kuten näytelmiä, iltamia ja parimarsseja, erityisesti silloin, kun pojat tulivat sodasta lomille. Sotapoikien kanssa menttiin parimarssia, koska tanssikielto oli voimassa:

”Mentihin sitte näyttämölle ja verhot kiinni ja kaikki ovat ja poikia oli lomalla, niin sielä sitte tanssiimme sielä sitte varkahin sielä. Sitte poliisit oli kerran saanu vähä vihiä, ja ja tuota siinä tuli kiirus. Jottei muuta, lasista hypättihin. Se oli kesä, tai kevät tai mikähän oli, ja grammari meillä. Niin grammari meni pyörien. Jopparilta putos ja, ja tuota oliko se Kuokkalan [nimi muutettu] poliisi vai mikä se nyt oli siihen aikahan, ja ku se näki jäliistä päin, niin se nauroo, jotta kyllä olis naurattanu, ku flikoolla oli niin kiirus, jotta levyjä pyörii ojahanki. Mutta heirän piti olla vain tosisnansa, jotta teirän ei saa, se ei oo luvallista. Mutta täällästä se oli, kun ei mitää ollu. Ja sehän oli pojille sitte, sotapojille sitte kovin hauskaa.”

(Haastattelu 1)

Haastateltava korostaa kertomuksessaan sen tärkeyttä, että sotapojilla tuli olla hauskaa ja, että jälkeenpäin ajateltuna monet tapahtumat olivat ”hassunkurisia”. Tanssikielto aiheutti nuorissa ristiriitaa, sillä he halusivat tanssia ja pitää hauskaa sodasta huolimatta.

Myös toinen haastateltava puhuu parimarssien suuresta merkityksestä. Se toi piristystä hänen elämäänsä, kun muuten oli niin ankeaa. Sotilaille annettiin tanssikiellosta huolimatta kunnia tanssia ringin keskellä. Haastateltavan puheessa korostuu myös sotilaiden arvostaminen. Hänelle oli mieluisaa päästä tanssimaan sotilaan kanssa:

”Niin sielä ringin keskellä sitte sotilaat sai tanssia. Että heille annettiin sellainen kunnia sitte. /.../ Voi kyllä se oli, niin kyllä se oli niin suuresta merkityksestä, siinä kun pääsi tanssimahan, koska niitä tanssikappaleita soitettiin. Mutta ei saanut tanssia, muuta kun marssia.” (Haastattelu 27)

Muu järjestötoiminta

Naisten puheessa esiintyy myös muuta järjestötoimintaa. Pienviljelijäyhdistys järjesti erilaisia kursseja, joissa opeteltiin mm. tallukantekoa, korvikkeen paahtoa sekä juuston valmistusta. Marttojen kautta järjestettiin ompelukursseja, joissa mm. tehtiin vanhoista vaatteista uusia:

”Sitte meillä oli, ku meillä oli niitä siirtolaasia, niin ne piti meillä, ne sai tuota niin, nuota nuota manttelia, jotka oli rikki mennysiä niin pahoön. Niin, niin ne sai niitä ja siitä pirettihin sellaiset ompelukurssit. Ja meillä oli, ne siihen sai sitte meirän kyläsetki osallistua, jos mahtuu, ja meillä oli ainaki kaksikymmentä henkiä. Ne oli siinä siirtolaasten huonehis, ja meirän huonehis sitte ompelukonehia ja niistä tehtihin, jotta minäkin muistan, jotta ku mä tein takin. Siinä oli oikeen hyvä sitte se opettaja, niin takin, niin siitä manttelista.” (Haastattelu 1)

Lotta- ja pikkulottatoimintaa järjesti Lotta Svärd -järjestö. Maamiesseuran puitteissa järjestettiin mm. villankarstaustalkoita. Kansanvalistuksen kirjeopiston kautta pystyi tenttimään mm. keskikoulun aineita. Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen nuoriso-osaston puitteissa kokoonnuttiin erilaisissa harrastusmerkeissä. Siellä järjestettiin erilaisia tilaisuuksia ja opintokerhoja. Opintokerhojen aineita oli mahdollista tenttiä. Helsingistä lähetettiin keväisin tenttikysymykset suljetuissa kuorissa maakuntiin, ja vastaukset lähetettiin takaisin Helsinkiin. Tämä toiminta jatkui myös sodan jälkeen. Suomen Sisälähetysseuran järjestämänä oli

mahdollista opetella esimerkiksi kokoustekniikkaa ja toiminnassa keskityttiin myös oppikirjoihin. Tapana oli kokoontua vuorotellen eri kodeissa.

Eräs haastateltava kertoo joutuneensa tekemään sodan aikana erityisen paljon töitä sekä kotona että naapurissa. Hänen kertomuksestaan ilmenee myös se, että nuorella ihmisellä täytyi olla elämässään muutakin kuin työnteko:

”No eihän sitä, sitähan ois kuollu ja nääntyny, jos ei ollu muutaki. Minähän silloin sota-aikana luin kansanvalistuksella kirjeopistolla melkein keskikoulun aineet läpi.”

(Haastattelu 3)

Vaikka työ oli raskasta, kerkesi hän myös harrastaa monenlaisia asioita. Ne toimivat hänelle ”henkisinä pakoteinä” raskaassa sodan arjessa. Hän kuitenkin korostaa sitä, ettei hänellä ollut aikaa, halua eikä mahdollisuuttakaan maallisiin harrastuksiin, kuten nurkkatansseihin (joka tarkoittaa samaa asiaa kuin salatanssit). Opintotoiminta oli hänelle tärkeämpää.. Hän siis luki kansanvalistuksen kirjukurssilla keskikoulun aineita ja lisäksi osallistui Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen opintokerhoihin sekä Suomen Sisälähetysseuran opintotoimintaan. Hän haki harrastuksistaan enemmänkin hyötyä kuin maallista huvia.

Muu sosiaalinen toiminta

Laulut, erityisesti sota-ajasta tehdyt laulut kuten esimerkiksi ”Eldankajärven jää”, olivat hyvin suosittuja. Niitä laulettiin paljon sota-aikana. Myös kuorotoiminta oli yksi harrastusmuoto. Hiihto ja muu ulkoilu olivat mukava vapaa-ajanviettotapa ja sosiaalisen kanssakäymisen muoto. Kotirintaman nuoret naiset pitivät yhteyttä rintaman sotapoikiin kirjeenvaihdon avulla. Kirjeitä ei kirjoitettu pelkästään tutuille vaan myös tuntemattomille sotilaille. Kirjeenvaihto toi viihdykettä ja sen avulla säilytettiin yhteys rintamalle.

” Sitte haettiin sitä viihdykettä. Sitä tuota niin alettiin nuoden sotilasten kans kirjeenvaihtoa.”

(Haastattelu 27)

Hauskanpito on aina kuulunut nuorten elämään, kuten Hoikkalakin teoksessaan kuvaa, että nuoruus on kausi, jolloin on lupa nauttia, hankkia kokemuksia ja elää huoletonta elämää (Hoikkala 1989, 136). Tietenkään tämä ei ollut täysin mahdollista sota-aikana, mutta tähän

kuitenkin pyrittiin. Seuraavassa haastateltava puhuu ”hyppööstä”, jolla hän ilmeisesti kuvaa nuoruutta eräänlaisena menovaiheena:

”Mutta sen muistan, jotta ku mäki sitte, tuli hyppöökähän, jotta piti jo vähä olla olovana komiaaki, niin ei muuta ku vanha tanttu hajotettiin ja se tehtiin uutehen laihin. Käännettiin ja siihen pantihin jotaki koristehia sitte, niin sillä niistä, siitä selekis. /.../ Hiuksiin [laitettiin kukkia] aina ku lähärettiin vähä kattelemahan, jotta onko poikia tullu lomalle ja onko. Asemalle piti aina mennä.” (Haastattelu 1)

Ulkonäköön liittyvät asiat ovat nuorille tärkeitä. Sota-aikanakin haluttiin laittautua kauniiksi, kun mentiin tapaamaan poikia. Tämä kuvaa hyvin sitä, että sota-aikanakin tällaiset asiat olivat tärkeitä ja ne kuuluivat nuoruuteen.

Vapaa-aikana oli tärkeää yhdessäolo. Eräs yhdessäolon muoto olivat talkoot. Jos tiedettiin, että naapuri tarvitsi apua, järjestettiin talkoot hänen avukseen. Eräs talkoiden muoto oli villankarstausta. Yhdessä kehrättiin omien lampaiden villasta lankaa ja kudottiin siitä kangaspuilla mm. täkinpäällisiä ja vaatekankaita. Yleensä villatavaraa mm. sukkia ja lapasia oli vain omaan tarpeeseen, mutta sota-aikana niitä lähetettiin myös rintamalle. Sota-aikana kokoonnuttiin myös kansanavun eri tilaisuuksissa, joissa mm. laulettiin, pidettiin seuroja ja kerättiin varoja sotaorvoille.

Seuraavassa haastattelussa korostui yhteisöllisyyden ja yhteishengen merkitys. Koko kylä eli yhdessä, ja jos vapaa-aikaa jäi, se käytettiin yhdessäoloon ja toisten auttamiseen, esimerkiksi talkoisiin.

”Kaikkien oli otettava osaa tähän yhteiseen, yhteiseen kamppailuun. /.../ Että se yhteishenki, eihän siitä ois tullu mitään siitä elämisestä, jos me ois vetäydytty sillä tavalla eroon, niin että ei toinen toisistamme olis tietty.” (Haastattelu 3)

Elämästä ei siis olisi tullut mitään, jos ei olisi pidetty yhteyttä muihin ihmisiin. Erään toisenkin haastateltavan puheessa korostuu se, ettei ketään unohdettu ja hänen mukaansa kukaan ei halunnutkaan eristäytyä muista:

”Niin kyllä aina tiedettiin toisestansa ja sielä käytiin niin paljon toisessaan kyläs, jotta niin tiedettiin varmaan, jotta kuka, kenenkään ei tarvinnu olla niin kun, jotta olis unohdettu. /.../ Ei, ei tarvinnu, ei [eristäytyä muista]. Eikä ne halunnukkaa.” (Haastattelu 27)

Sota-aikana muista välitettiin ja pidettiin huolta eikä ketään jätetty yksin. Yhteydenpito naapureihin oli erityisen tiivistä nuorten keskuudessa, koska ei ollut olemassa televisioita ja muita sähköisiä viihdykkeitä, kuten nykynuorisolla on. Oli tavallista kokoontua yhdessä johonkin naapuritaloon, jossa oli radio. Radion kuuntelu oli siis eräänlainen sosiaalinen tapahtuma. Radiosta kuunneltiin pääasiassa sodan tapahtumia. Kun oli totuttu tällaiseen vaatimattomaan elämään, ei vaadittu paljoa, eikä tiedetty paremmasta.

Usein ilo ja hauskuus koostuivat pienistä asioista. Seuraavassa haastateltava kertoo ”kevyestä kivasta hauskanpidosta” siirtolaisten kanssa:

”Niin kaikki tämä tämmönen kevyt kiva hauskanpito, kaikesta pienestä löydettiin jotakin huvittavaa ja kivaa. Että oikeestaan se oli mukavaa se yhteentulo. Ja sitten mikä oli se, että, että paljon hiihrettiin. Varsinkin kun oli kuutamoina. Niin silloin hiihrettiin paljon, siis ulkoiltiin paljon. Kaikkee tämmöstä kivaa kanssakäymistä kyllä oli.” (Haastattelu 3)

Hoikkalan tekstianalyysseissa tuli esiin harrastavien ja ei - harrastavien nuorten vastinpari. Toinen osa nuorisosta ”laskettelee, ratsastaa, soittaa, käy ATK -leireillä” ja ”kioskilla aikaansa viettävät eivät vastaavasti harrasta mitään erityistä.” Tällä osalla nuorisosta ei siis ole mitään erityistä tekemistä ja tämä saattaa näkyä erilaisena häiriökäyttäytymisenä, kuten ilkivaltana. Hoikkalan analyysin mukaan harrastavat nuoret pärjäävät paremmin elämässään, eivätkä näin ollen joudu kodin ja koulun ulkopuolelle. (Hoikkala 1989, 106, 194) Kaikki valitsemamme haastateltavat harrastivat jotakin sodan aikana, joten se varmasti auttoi heitä pärjäämään paremmin raskaina aikoina ja esti heitä joutumasta yhteisön ulkopuolelle.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Haluamme korostaa, että kaikki naisten puheissa esiin tulleet harrastukset ja sosiaalisen toiminnan eri muodot olivat heille tavalla tai toisella sodasta selviytymisen keinoja. Eri harrastuksilla oli heille myös erilaisia merkityksiä. Talkoot sekä ompelu- ja ruokakurssit olivat enemmänkin työvelvollisuuden suorittamista. Talkoot olivat tärkeä yhdessäolon muoto ja ne olivat myös välttämättömiä, jotta työt kotirintamalla tulivat tehdyksi miesten ja poikien ollessa rintamalla. Kirjeenvaihto toi viihdykettä nuorten elämään ja oli tärkeää pitää yhteys rintamalle. Laulut ja parimarssit toivat myös viihdykettä. Yhteydenpito naapureihin, hiihto sekä nuorisoseuran toiminta olivat yhteisöllisyyttä vahvistavia harrastusmuotoja. Erilaiset opintokerhot, kurssit ja kansanvalistuksen kirjeopisto olivat harrastuksia, joilla oli merkitystä erityisesti haastateltaville itselleen. Niitä voisi pitää hyötyä tavoittelevina harrastuksina.

Nuoruus oli se voimavara, jonka avulla kesti se ainainen jännitys, jonka sota aiheutti. Kuten eräs haastateltava toteaa:

”No se sellaista niin ku ainaasta jännitystä, jotta kuka kaatuu sodas ensiksi. /.../ Mutta sitte ku oltihin nuoria. /.../ Niin se niin kun jotenki poisti sitä jännitystä.” (haastattelu 27).

Sodan ajan nuorille ilo ja hauskuus löytyivät pienistä arkipäiväisistä asioista. Tuntuu siltä, että nykyajan nuorilla täytyy olla paljon enemmän erilaisia harrastuksia ja virikkeitä elämässään kuin ennen. Lisääntyneet joukkotiedotuksen muodot, nuorisokulttuurit ja vapaa-ajan harrastukset tarjoavat nykynuorille uusia mahdollisuuksia nähdä ja tulkita omaa elämäänsä. Pitäytyminen vakiintuneisiin toiminta- ja ajattelutapoihin on vaikeutunut ja tämän vuoksi nuoret joutuvat vertailemaan itseään ympäröivään yhteiskuntaan ja luomaan identiteettiään koko ajan uudelleen. (Aittola 1998, 173)

Nykyään ei ehkä niinkään osata nauttia pienistä asioista. Ehkä tästä entisajan ajattelutavasta voisi ottaa vaikutteita nykypäivään, sillä nykyään murehditaan liikaa pieniä ja turhanpäiväisiäkin asioita. Tietenkään emme voi unohtaa tässä sodan merkitystä. Mikäli eläisimme sota-aikaa nykypäivän Suomessa, asiat olisivat varmastikin toisin ja myös erilaisessa tärkeysjärjestyksessä. Pienet nykypäivän murheet todennäköisesti menettäisivät merkitystään.

Vaikka olosuhteet sota-ajoista ovat muuttuneet paljon, löytyy sen ajan nuorien ja nykypäivän nuorien toiminnasta myös yhtäläisyyksiä. Sota-aikanakin nuoruus on ollut eräänlainen ”menovaihe”, jolloin haluttiin tavata muita nuoria, olla yhdessä ja harrastaa erilaisia asioita. Nuoruus oli myös aikakausi, jolloin oli lupa nauttia ja hankkia kokemuksia mm. mennä parimarssia ja tanssia salaa.

Tutkimuksen kautta meille on avautunut uusia näkökulmia nuorten harrastusten tärkeydestä. Harrastusten kautta nuoret saavat merkityksellistä tekemistä ja sisältöä elämäänsä ja tämä oletettavasti vähentää nuorten syrjäytymistä yhteiskunnassa. Mielestämme nuorten harrastusten ja yhdessäolon tukeminen on tärkeää, koska se mahdollisesti vähentäisi esimerkiksi nuorten ilkeiden tekoja, päihteiden ongelmakäyttöä sekä muuta turhautunutta käytöstä. Nuorten yhdessäoloa voisi tukea esimerkiksi perustamalla lisää nuorisotiloja, joissa nuorilla olisi mahdollisuus tavata toisiaan ja tehdä asioita yhdessä. Tutkimusta voisi jatkaa eteenpäin tutkimalla lisää sitä, mikä merkitys harrastuksilla on nykynuorille ja kuinka he kertovat harrastuksistaan sekä verrata näitä merkityksiä sodan aikaisiin merkityksiin.

LÄHTEET

Painetut lähteet:

Aittola, Tapio (1998) Nuorten arkipäivän oppimisympäristöt. Teoksessa: Leena Laurinen (toim.) Koti kasvattajana, elämä opettajana. Kasvatus- ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina. Atena kustannus. Atena kustannus.

Anttonen, Anneli & Juhila, Kirsi & Kääriäinen, Juha & Sipilä, Pirkko (1999) LUE – TULKITSE - KIRJOITA. Metodiopintojen opas (A9). Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.

Eskola, Jari (toim.) (1999) Hegelistä Harréen, narratiivista Nudistiin. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Hankesuunnitelma. Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja jälkeen (1938?1950). Seinäjoki 2001.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1985) Teemahaastattelu. Helsinki: Gaudeamus.

Hoikkala, Tommi (1989) Nuorisokulttuurista kulttuuriseen nuoruuteen. Helsinki: Gaudeamus.

Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 696.

Laurinen, Leena (toim.) (1998) Koti kasvattaja, elämä opettajana. Kasvatus- ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina. Atena kustannus.

Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Tampere: Vastapaino.

Nieminen, Juha (1995) Nuorisossa tulevaisuus. Suomalaisen nuorisotyön historia. Helsinki: Lasten keskus Oy.

Saastamoinen, Mikko (1999) Narratiivinen sosiaalipsykologia -teoriaa ja menetelmiä. Teoksessa: Jari Eskola (toim.) Hegelistä Harréen, narratiivista Nudistiin. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10.

Sipilä, Jorma (1996) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.

Tönnies, Ferdinand (1922) Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie. Karl Curtius. Berlin.

Uusitalo, Hannu (1991) Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Juva: WSOY.

Painamattomat lähteet:

Eräsaari, Leena Metodiluennot. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan- ja sosiaalityön laitos. Syyslukukausi 2002.

Kotirintaman yhteisön koostumus

Sari Lankinen
70528
Tutkimusprojektinnot
Toukokuu 2003
Tampereen yliopisto
sari.lankinen@uta.fi

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	3
2. Tutkimuksen päätehtävä ja tavoitteet	5
3. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys	8
3.1 Yhteisöllisyys	7
3.2 Syrjäytyminen.....	9
4. Tutkimuksen toteuttaminen.....	9
4.1 Tutkimusmenetelmä.....	9
4.2 Sisällönanalyysi.....	9
4.3 Esimerkki sisällönanalyysistä.....	12
4.4 Elämäntapahtumat.....	12
4.5 Aineisto	13
5. Tulokset	14
5.1 Yhteisön koostumus	14
5.2 Yhteisön ulkopuolisuus.....	21
6. Johtopäätökset	23
Lähteet	

1. Johdanto

Sota-aikaa käsitellessä painotetaan usein enemmän itse sotarintaman tapahtumia. Sotaa käyivät sotilaat ja kansojen johtajat, mutta sota kokemuksia on myös kotirintamalla. Kotirintamaan kuuluu äitejä, lapsia, vanhuksia ja muuta sotarintaman ulkopuolista väkeä. Myös kotirintamalla käydään omaa taistelua arjessa selviytymisessä ja varsinaisen sotarintaman tukemisessa (Javanainen 2000, 9–11). Talvi- ja jatkosodan tapahtumia kotirintamalla ei ole tutkittu tieteellisesti paljoakaan. Tuona aikana eläneet ihmiset ovat jo iäkkäitä ja siksi on erityisen tärkeää tallentaa tietoa heiltä. Myös sota-ajan jälkeiset vuodet ovat kiinnostavia, sillä silloin rakennettiin perusta nykyiselle Suomelle (Junila 2001, 3).

Sota-aikana suhtaudutaan eri tavalla toisiin ihmisiin, koska olot ovat tuolloin poikkeukselliset. Suomalaisille syntyi sota-aikoina vahva yhteenkuuluvuuden tunne ja kotirintamalla johdon ottivat naiset. He hoitivat muun ohessa myös perinteiset miesten työt. Sota-aikana kyse on selviytymisestä ja tällöin vaaditaan erilaista suvaitsevuutta. Selviytymisellä tarkoitan arjen sujumista kohtuullisen hyvin. Saattaa olla, että käännytään sisäänpäin omiin piireihin tai vastakohtana aletaan tuntee laajempaa solidaarisuutta myös erilaisempia ihmisiä kohtaan.

Yhteisö voi tarkoittaa eri kulttuureissa eri asioita. Aikaisemmin yhteisö on vahvasti liittynyt perheeseen ja sukuun. Perheen parissa hoidetaan uusintaminen ja välttämätön työ (Lehtonen 1990, 41). Yhteisöllisyys liittyy vahvasti myös

alueellisuuteen, kuten omaan kylään. Kylää voidaankin pitää ihanteellisena paikallisyhteisönä, jossa vuorovaikutus on välitöntä ja henkilökohtaista. Myös järjestö tai ideologia voi luoda yhteisöllistä tunnetta, tästä esimerkkinä seurakunta (emt., 219).

Tämä työ kuuluu sosiaalipolitiikan cum laude approbatur opintoihin. Opinnot on jaettu metodiopintoihin, luentoihin, kirjallisuuteen ja tutkimusprojektioopintoihin. Luennot ja kirjallisuus yrittävät perehdyttää opiskelijaa laadullisen ja määrällisen tutkimuksen prosessiin. Tutkimusprojektioopinnoissa perehdytään itse tutkimuksen tekoon laatimalla pienehkö tutkielma, joka toimii kandidaatin tutkielmana (Opinto-opas 2001, 39). Tänä vuonna Tampereen yliopiston Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksella järjestetään useita tutkimusprojektioopintojen ryhmiä. Kun mietin ryhmää johon haluaisin osallistua, halusin ehdottomasti tähän ryhmään, joka painottui yhteisöihin ja yhteisötyöhön. Ryhmä on laadullinen tutkimusryhmä, joka antaa mahdollisuudet syvempään merkitysten tulkitsemiseen ja uuden tiedon tuottamiseen. Sota-ajan tapahtumien tutkiminen on mielenkiintoista, koska sota on poikkeustila, joka muuttaa ihmisten rooleja ja tapoja toimia

Tämän tutkimuksen päätehtävänä on tutkia kotirintaman yhteisöjen koostumusta.

2. Tutkimuksen päätehtävä ja tavoitteet

Osittain siksi, että kotirintama kesti, on Suomi menestynyt näin hyvin. Sodanajan kotirintamalle ja sen jälkeiselle jälleenrakentamiselle on annettava arvoa. Kotirintaman yhteisöllisyyttä korostetaan paljon ja on hyvä tutkia tätä yhteisöllisyyttä tarkemminkin. Yhteiskunnassa on kuitenkin aina näyttänyt olevan jonkinlaista syrjäytymistä. Kaikilla ihmisillä on oma erityinen arvonsa. Tämän vuoksi on tutkittava ja pohdittava myös syrjäytymistä. Ehkä kotirintaman syrjäytymisestä löytyy vastauksia myös nykypäivän ongelmiin.

Tutkimuskysymykseni on seuraava:

Minkälainen oli kotirintaman ja sodan jälkeisten yhteisöjen koostumus?

Lisäksi pohdin lyhyesti seuraavia teemoja:

Minkälaiset ryhmät jäivät yhteisöjen ulkopuolelle?

Mitkä tekijät vaikuttivat siihen, että tietyt ryhmät jäivät yhteisön ulkopuolelle?

Kotirintaman yhteisöstä puuttuivat nuoret ja työkykyiset miehet. Tämä vaikutti myös yhteisön ikärakenteeseen. Tällöin kotirintaman yhteisö oli kovin naisvaltainen. Yhteisöön tuli uusia jäseniä siirtolaisten ja sotavankien muuttaessa alueelle. Nämä tekijät korostivat syrjäytyvien ryhmien osuutta yhteisössä. Sodan jälkeen sodan ajan yhteisö muutti muotoaan taas nopeasti, kun miehet palasivat takaisin. Sodan jälkeisinä vuosia syntyvyys nousi rajusti ja lasten määrä yhteisön koostumuksessa lisääntyi. Tutkimuksen ensimmäisenä tavoitteena on selvittää minkälainen oli kotirintaman ja sodan jälkeisten yhteisöjen koostumus.

Nykypäivänä puhutaan paljon syrjäytymisen ongelmasta. Nykyistä syrjäytymistä aiheuttaa muun muassa talouden ongelmat. Aikaisemmin syrjintää on pidetty lähinnä tunnepohjaisena ja torjuvana (Raunio 1995, 100–101). Sota-ajan kotirintamallakin on todennäköisesti ollut syrjintää.

Mahdollisia ryhmiä, jotka ovat syrjäytyneet voisivat olla esimerkiksi nämä seuraavat: siirtolaiset, eri kieliryhmät, taloudellisesti heikompiosaiset, alemmat yhteiskuntaluokat, alkoholistit, rikolliset, mielenterveysongelmaiset, sairaat, sotavangit, lesket, yksinhuoltajat, orvot, työkyvyttömät, vanhukset ja muuten erilaiset persoonat.

Sota-aikana yhteisöllisyys on liittynyt vahvasti perheeseen ja perheen puuttuminen on tietenkin tällöin ongelmallista. Yhteisön perustassa saattaa olla myös jokin muu piirre, jonka puuttuminen johtaa syrjäytymiseen. Joskus ulkopuolisuudelle voi olla syynä myös yksilön vankka halu pysytellä muista erillään.

Voidaan olettaa, että, oli olemassa muitakin tekijöitä, jotka vaikuttivat yhteisön ulkopuolelle jäämiseen. Näitä ovat yleinen suvaitsemattomuus ja alhainen erilaisuuden sietokyky ja niin sanottu tartunnan pelko. Tartunnan pelolla en tarkoita asiaa kirjaimellisesti, vaan eräänlaista pelkoa siitä, että itsekkin leimautuu oudoksi ja kummalliseksi. Myös oppimattomuus, tiedon puute ja vähäiset voimavarat sekä syrjäytyneillä että yhteisön muilla jäsenillä aiheuttavat syrjäytymistä. Sitäkin voidaan pohtia, että onko syrjiminen ihmiselle luonnostaan tyypillinen piirre. Toisten ihmisten poikkeava käyttäytyminen koetaan usein uhkaksi itselle. Yhteiskunnan, uskonnon, ideologian ja perheen ehdottomat normit ja moraali asettavat paineita ihmisille.

3. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

3.1 Yhteisöllisyys

Yhteisön käsite on monimuotoinen ja laajasti määriteltynä se viittaa ihmisten välisen vuorovaikutuksen tapaan. Empiiriseen yhteisötutkimukseen on vakiintunut 1950-luvulla käsitys yhteisöstä. Yhteisö voidaan käsittää 1. alueellisesti rajattavissa olevana yksikkönä 2. sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkönä ja 3. yhteenkuuluvuuden yksikkönä. Eli kun ihmiset tuntevat tiettyä yhteenkuuluvuutta, niin kyse on yhteisöstä (Lehtonen 1990, 17). Yhteenkuuluvuus voidaan jakaa vuorovaikutukselliseen ja symboliseen yhteenkuuluvuuteen. Vuorovaikutuksellisessa yhteenkuuluvuudessa korostetaan toiminnan merkitystä. Symbolisessa yhteenkuuluvuudessa taas itse tietoisuus yhteisyydestä on merkityksellistä (emt., 23–24).

Jorma Sipilä viittaa Tönniesin (1922) klassisen sosiologian yhteisöä eritteleviin käsitteisiin Gemeinschaftiin ja Gesellschaftiin. Gemeinschaft tarkoittaa varsinaista yhteisöä, jossa yhteenkuuluvuus perustuu sosiaalisiin suhteisiin. Tämänlaisia suhteita ovat mm. sukulaisuus, naapuruus ja ystävyys. Gesellschaft ei ole yhteisö, vaan järjestelmä, kuten talous ja valtio. Järjestelmä perustuu sopimukseen ja osapuolten saamaan hyötyyn (Sipilä 1989, 110–112.) Tavallaan itse yhteisössä on kyse omasta ja yhteisistä tavoitteista. Näitä etuja ovat esimerkiksi turvallisuus, pärjääminen, sosiaalistuminen ja uusintaminen eli elämän jatkuminen seuraavissa sukupolvissa. Yhteisö antaa yksilölle arvoja, normeja ja rooleja. Se myös rajoittaa ja määrää yksilön käyttäytymistä (Harisalo 2003).

3.2 Syrjäytyminen

Syrjäytyminen on 1980-luvun käsite, joka sisältää kaikenlaista huono-osaisuutta. Syrjintä voi olla avointa tai piilevää. Melko uutena käsitteenä, sitä ei voida täysin soveltaa sota-ajan ja sen jälkeisen rauhan ajan oloihin Toiset ihmiset toteuttavat syrjintää, joka tarkoittaa muiden ihmisen ulkopuolelle jättämistä normaalista elämästä, väheksymistä ja muuta tämän kaltaista toimintaa. Syrjäyttäminen on toisten ihmisten harjoittamaa syrjimistä ja se on ollut esimodernissa yhteiskunnassa avointa syrjintää ja tietoista sulkemista ulkopuolelle. Ihminen ei siis toimi yhteiskunnan keskeisillä areenoilla. Syrjäytyminen on ennen liittynyt kulttuuriin ja suoraan hylkimiseen. Nykyään syrjäytyminen on tavallaan näkymättömämpää ja persoonattomampaa. Syrjäytyminen johtuu enemmänkin yhteiskunnan lainalaisuuksista kuin avoimesta torjumisesta (Raunio 1995, 99–102).

Peter Leonardin mukaan syrjäytyminen on poissaoloa tuotannosta ja uusintamisesta, joihin vallitsevat ideologiat ihmistä vaativat. Syrjäytyminen voi olla myös vapaaehtoista, mutta yleensä se on vastentahtoista. Yhteiskunnan keskiössä toimivat ns. menestyjät ja sen laidoilla ovat syrjäytyneet (Leonard 1984, 180–182).

4. Tutkimuksen toteuttaminen

4.1 Tutkimusmenetelmä

FT Marianne Junila on tehnyt aineistona käytettävästä ”Naisten panos sodan aikana ja sen jälkeen” (1938-1950) hankkeesta esitutkimusraportin vuonna 2001. Esitutkimuksen tavoitteeksi oli asetettu tutkimussuunnitelman laatiminen, aikaisemman tutkimuksen kartoitus ja haastattelutyön valmistelu (Junila 2001, 2). Aion käyttää tutkimuksessani menetelmänä laadullista sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysiä käytetään usein myös määrällisessä tutkimuksessa. Laadullisessa sisällönanalyysissä vertaillaan laadullisia eroja, yhtäläisyyksiä ja sisältöjä. Sillä voidaan analysoida dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Usein sisällönanalyysissä tarvitaan kuitenkin melko laaja aineisto (Kyngäs & Vanhanen 1999, 2–4; Koivula & Suihko & Tyrväinen 1996, 35).

Aineistoa luokitellaan erilaisiin ryhmiin, jolloin saadaan ilmiötä kuvaavaa tietoa tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Laadullisessa sisällönanalyysissä tutkija asettaa aineistolle kysymyksiä. Tulkinnessa tarvitaan kuitenkin aineiston perusteellista tuntemista (emt.,).

4.2 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysillä voidaan tutkia erityisesti kommunikaatioprosessia. Kommunikaatioteorian mukaisesti viestillä on lähettäjä, vastaanottaja, viestitysväline ja viestin kohde. Viestintä tapahtuu yhteiskunnallisessa kontekstissa ja tämä pitää olla selvillä tulkinta vaiheessa. Sisällönanalyysi voi kommunikaatioprosessissa selvittää sitä, kuka sanoo, kenelle, mitä, miten ja millä vaikutuksilla (Kyngäs & Vanhanen 1999, 4).

Kontekstianalyysillä tarkoitetaan laadullista analyysiä. Siinä tarkastellaan asioiden esiintymistiheyden lisäksi niiden asiayhteyksiä eli konteksteja. Myös asiayhteyksistä pitäisi tulkita eteenpäin jatkokysymyksiä ja pohdintoja aiheesta. Sisällönanalyysiä on induktiivista ja deduktiivista. Induktiivinen analyysi lähtee aineistosta ja deduktiivinen aikaisemmista käsitejärjestelmistä ja teorioista. Induktiivinen sisällön analyysi sopii paremmin laadulliseen analyysiin, koska laadullinen analyysi perustuu juuri aineistoon ja uuden luomiselle (Kyngäs & Vanhanen 1999, 5–10).

Ennen varsinaista analyysiä on pohdittava myös, sitä analysoiko vain selvästi aineistosta esiin käyvät asiat vai myös piiloon jäävät asiat.

Analyysiprosessin ensimmäinen vaihe on analyysiyksikön määrittäminen. Analyysiyksikkö on yleensä sana tai sanayhdistelmä, mutta se voi olla myös lause, lauselma tai ajatuskokonaisuus. Analyysiyksikön valitsemisen jälkeen aineistoa luetaan aktiivisesti, jotta päästään siihen sisälle. Induktiivisen analyysiprosessiin kuuluvat seuraavat vaiheet: 1) pelkistäminen, 2) ryhmittely ja 3) abstrahointi. (emt., 5).

Pelkistämisessä aineistosta koodataan tutkimustehtävään liittyviä ilmauksia. Ryhmittelyssä tutkija yhdistää aineiston pelkistetyistä ilmaisuista ne asiat, jotka liittyvät yhteen. Abstrahoinnissa muodostetaan yleiskäsitteitä, joilla saadaan kuva tutkimuskohteesta. Tutkimuksen tuloksista muodostetaan malli, käsitejärjestelmä, käsitekartta tai kategoriat. Lisäksi kuvataan kategorioiden sisällöt eli se mitä ne tarkoittavat. Sisällönanalyysissä tulokset voivat vääristyä tulkintavaiheessa ja tuloksiin saattaa olla helppo vaikuttaa. Tutkijan pitäisi tarkastella analyysiprosessia mahdollisimman objektiivisesti. (emt., 4-10).

4.3 Esimerkki sisällönanalyysistä

Tämä on esimerkkitapaus siitä miten aion tehdä sisällönanalyysiä. Tähän olen valinnut vain yhden haastattelun, joten sen tulokset eivät ole lopullisia. Haastattelu on numero neljä, koska siinä on paljon aiheeseeni liittyvää sisältöä.

Seuraavassa ovat yhteisön koostumuksen pelkistykset aineistosta:

Pelkistettyjä ilmaisuja sodan ajalta:	Ryhmittely:
-äidin koti	perhe
-meijän perhe	sukulaisuus
-äiti, isä ja minä	Korpisen taloon kuuluvat
-Korpisen enon perhe	siirtolaisuus
-veljet rintamalla	ystävyyys
-isovanhemmat	työ
-kolme palvelijaa	asema
-rengit rintamalla	
-pikkulotat	
-20 kappaletta evakoita	
-30 lasta	Yhdistävä käsite:
-inkeriläiset	Yhteisöllisyys
Sodan jälkeen	
-oma mies	
-omat lapset	
-ystävät	

Arvostettuja henkilöitä

-papit

-opettaja

Evakkojen yhteisön koostumus sota-aikana

-Käkisalmen kaupunkilaisia

-konttorineitosia

-vanhempia perheellisiä

- 2 vanhaa paria

Ulkopuolisuus ja syyt siihen

-evakot --> etnisyys, ennestään tuntemattomia

-konttorineitoset --> eivät ottaneet osaa töihin

-30 lasta --> ikä

-äidin äiti pyörätuolissa --> sairaus

-eno loukkaantunut --> sairaus

-vanha pappi --> vanhuus

-hullu inkeriläinen --> sairaus, etnisyys, työkyvyttömyys, erilaisuus

-sotavangit --> vihollisia

4.4 Elämäntapahtumat

Vaikka tutkimukseni on toteutettu sisällönanalyysillä, olen huomannut käyttäväni tarkastelussa myös narratiivista otetta. Siksi esittelen hyvin lyhyesti myös elämän tapahtumat ja elämänkertomukset. Elämä koostuu erilaisista etenevistä tapahtumista eli elämänkulusta. Elämänkulku on käsite, josta tulee mielikuva elämästä lopulliseen päämäärään vievänä reittinä. Siinä on olennaista ikä, aika ja tapahtumarakenteet. Näitä kertomuksia ei voida soveltaa suoraan elämänkertatutkimukseen, sillä haastatteluissa ei ole kyse koko elämästä, vaan

varsin poikkeuksellisesta elämänosasta. Sota-ajan lopullinen päämäärä on sodasta selviytyminen, johon päästään erilaisten tapahtumien kautta. Elämäntapahtumat ovat myös elämää kuvaava käsite. Siinä elämän hetket suhteutettuina aikaan ja paikkaan määritellään tilanteesta riippuviksi. Näitä kertomuksia onkin syytä tarkastella ottaen huomioon sen aikaisen erityistilanteen (Vilkko 1997, 138.)

4.5 Aineisto

Ryhmällämme on valmis aineisto, joka liittyy hankkeeseen nimeltä ”Naisten panos pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen” (1938-1950). Hankkeessa on haastateltu Pohjanmaan kotirintamalla toimineita naisia. Haastattelut on kerätty Vastuun naiset ry:n vapaaehtoisten avustuksella. Haastattelijat ovat olleet eri yhdistysten aktiivijäseniä, joita on koulutettu haastatteluja varten (Jokiranta 2002.)

Tutkimuksen haastattelut ovat teemahaastatteluja. Teemahaastattelu tarkoittaa vapaamuotoista ja keskustelunomaista haastattelua. Siinä haastattelijalla on ennalta mietittyjä teemoja, jotka käydään läpi joustavasti keskustellen (Koivula & Suihko & Tyrväinen 1996, 39.) Tämän aineiston teemoja ovat olleet ruoka - ja vaatehuolto, hygienia, energihuolto, tapatietous, kodin sisustus, tiedotus ja tiedonkulku, työhön liittyvät ohjeet, materiaali, harrastukset, sosiaalinen, toiminta, sairaanhoito, rakentaminen, korjaus, uudisrakentaminen, sotavangit ja siirtolaiset yhteisön kannalta (Jokiranta 2002.) Tässä aineistossa haastattelut ovat toteutettu yhdellä kertaa, niin kuin teemahaastattelussa on tapana. Haastatteluissa on käytetty apuna nauhuria haastattelujen myöhempää käyttöä varten. Teemahaastattelua käytetään erityisen paljon juuri laadullisessa tutkimuksessa. Aineiston analyysi vaatii erityisen paljon huomiota (Koivula & Suihko & Tyrväinen 1996, 39).

Tutkimuksessani olen käyttänyt yhdeksää haastattelua. Nämä haastattelut olen valinnut siksi, että ne ovat vaikuttaneet antoisilta tutkimuskysymyksieni kannalta. Valitut haastattelut ovat 2, 3, 4, 7, 8, 13, 15, 25 ja 27. Aineistosta otetun materiaalin tunnistettavat nimet olen muuttanut toisiksi.

5. Tulokset

5.1 Yhteisön koostumus

Haastateltujen henkilöiden oman yhteisön koostumus riippuu pitkälti henkilön omasta elämäntilanteesta. Koostumus muuttui ajan kuluessa luonnollisista syistä, joita olivat syntymä, kuolema ja avioituminen. Ihmisen yhteisöön vaikuttaa osaltaan myös tämän oma sosiaalisuus ja kyky tulla toimeen muiden ihmisten kanssa. Välillä haastatellut kertovat toisistaan reilusti poikkeavia asioita, joka kertoo ihmisen yksilöllisyydestä. Asiat saattavat olla toisinaan ristiriitaisia myös yhden haastattelun sisällä. Monet haastattelijat ja haastatellut ovat toisilleen ennestään tuttuja, joten tällaisella seikalla saattaa olla omat vaikutuksensa. Rintamalla olevat miehet kuuluivat tavallaan haastateltujen yhteisöön, vaikka eivät olleetkaan fyysisesti läsnä. Naisilla oli siis erikseen fyysinen ja henkinen yhteisö. He myös saattoivat kuulua moneen erilaiseen yhteisöön. Olen työssäni lähtenyt jaottelemaan yhteisöjä sisällönanalyysillä saamiini ryhmiin. Ajallisesti tulokset painottuvat eniten juuri sota-aikaan. Haastatteluista hahmottuu kaksi erilaista tilannetta. Yleensä haastatellut ovat nuoria tyttöjä ja naisia, jotka asuvat vielä vanhempiansa kanssa yhdessä. Osassa he ovat kuitenkin jo perheellisiä naisia. Olen laittanut tuloksiin ennen ryhmittelyä pieniä katkelmia tekstistä.

Elämäntilanne

”-Tampereella mä olin apulaisena sodan aikana.

-Tuota niin, sielä yhdellä rouvalla, ku se käy kenkätehtaalla töis, niin sillä oli pieni vauva, niin mä hoidin sitä ja.
-No sielä on mun sukulaasia Tampereella. Sielä on tätiä ja setiä ja. Tuota niin sillä sitte mä tulin sinne. (Haastattelu 27.)”

Vanhempiensa luona asuvien naisten yhteisö koostuu siis yleensä vanhemmista, sisaruksista ja mahdollisesti elossa olevista isovanhemmista. Isovanhemmat kuuluivat perheeseen ja heidät hoidettiin muun työn ohessa. Monien veljet ovat sotarintamalla. Tytöt tunsivat muutenkin sotilaita ja kävivät mm. saattamassa heitä asemalle. Nuoret osallistuivat paljon sankarihautajaisiin, tosin osanotto niihin oli muutenkin runsasta. Useat tytöistä menivät töihin esimerkiksi kaupunkiin sukulaisten tai muiden tuttavien luokse ja tällöin heidän yhteisönsä muuttui siksi ajaksi. Kotona heidän työhönsä kuuluivat kotityöt ja maataloustyöt. Ystävät olivat samanikäisiä ja samankaltaisessa tilanteessa olevia tyttöjä kuin he itse olivat. Ajan mittaan sodan jälkeen hekin avioituivat ja perustivat perheen.

”-Ne meni, ne meni niin, että tuota en minä saanu mitään tietoo, tietoo sieltä päin ja ne, se meni sen puoleen, ku tuota ne sotkeentu ne kirjeet, kun minä...Eihän niin ku mieheni mitään tienny, että minä sieltä olin pois lähteny. Ne tuli ne kaikki kirjeet tuonne toisaalle. (Haastattelu 2.)”

Naimisissa olevat naiset olivat hieman vanhempia ja heidän yhteisönsä koostui lähinnä omista lapsista. Lapset yhdistivät naimisissa olevia naisia toisiin naisiin joilla oli samanikäisiä lapsia. Heidän miehensä olivat sotarintamalla. Sotarintamalla olevat miehetkin olivat osa heidän yhteisöään. Sodassa oleviin pidettiin yhteyttä mm. kirjoittamalla ja lähettämällä paketteja. Yhteys

sotarintamalla oleviin miehiin saattoi katkeilla välillä mm. kirjeiden sotkeutumisen takia. Häät sota-aikana olivat usein vaatimattomia ja monet parit kävivät vain nopeassa vihkimistoimituksessa. Toisissa haastatteluissa mainitaan kyllä isommistakin häistä.

Talo

”-Se oli siinä kylän laidas se meidän mökki.

-Ja tuota niin, se oli sellaanen, sielä ei ollu sähköä eikä, koska tota niin siinä kyläs tykkäänään. Se oli syrjäkylä, niin sinne ei tullu sähköä. (Haastattelu 27.)”

Elämäntilanteen lisäksi muutamassa haastattelussa ilmeni talon vahva merkitys yhteisöön. Puhutaan esimerkiksi Korpisen talosta, jonka ympärille elämä rakentui. Talo on yhteisön koossa pitävä voima, joka yhdistää sukua. Yhteyttä lisäsi talossa pidetyt erilaiset juhlat, kuten häät. Yhteydenpito sukulaisiin saattoi olla tällöin runsaampaa ja ulottua laajempaan sukulaisuusjoukkoon, kuin yleensä oli tapana. Talosta voitiin jakaa pienempiä tiloja talon piiriin kuuluville. Tähän yhteyteen voidaan liittää myös varallisuus. Varakkaassa talossa oli palvelijoita, jotka olivat myös osa yhteisöä. Toisten elämä taas saattoi rakentua pienen maatilan ympärille, johon kuuluu oma mökki, muutama lehmä ja maatilkkku. Loppujen lopuksi voidaan kuitenkin sanoa, etteivät lievät varallisuuserot ole olleet yleisesti puutteellisessa ympäristössä olennaisin yhteisöjä erotteleva tekijä.

Kylä

”-Kaikki. Joo ja jotta jos jotaki tehtävää tuolta yhteiskunnan taholta niin kun annettihin, niin ne tehtihin kylän yhteisvoimin. Ei

sitä kysytty sitte, jotta kuka sen nyt osaa, eikä mitää muuta ku se tehtihin. (Haastattelu 13.)”

Kyläyhteisöt pitivät sota-aikana vahvasti yhtä. Kylällä saattoi olla jokin yhteinen tavoite työssä, johon pyrittiin yhteisvoimin. Kaikilla oli jonkinlainen työpanos annettavaan ja sen sanotaan riittäneen. Vaikka työtehtävät eivät aina perustuneetkaan vapaaehtoisuuteen, niin yhdessä tehty työ ei ollut kovin vastemielistä. Sota-ajan poikkeuksellisuus tavallaan pakottikin yhteisöllisyyden kasvuun. Kylä, naapurit ja sukulaiset liittyvät tavallaan toisiinsa yhteen. Monet kyläläiset olivat keskenään sukua tai naapureita. Yhteisöllisyyttä pidettiin yllä erilaisilla talkoilla ja juhlilla. Talkoissa saatettiin esimerkiksi kehrätä tai rakentaa jotain. Kirkko järjesti kyläläisiä yhdistäviä kinkereitä ja yhdistykset kuten nuorisoseura muuta vapaa-ajan toimintaa. Tämänlaista vapaa-ajan toimintaa olivat mm. teatteriesitykset ja joulujuhlat.

Perhe ja suku

”-Niin, niin. Ei siellä ollu ku Maija ja äiti siellä sitte, niin. Eihän siellä ollu ku naisväki tykkänään ja äiti vanha jo, mutta äiti oli kans tomera ihminen niin vanhaksi ihmiseksi, niin kyllä se ulukotöissä minun kanssani. Niin ku perunoitaki kaivettiin, niin yhessä hän oli aina siellä, kun ei kerran niitä mittää konneita ollu. Käsini kaivettiin perunoita. Niin kyllä siinä oli kova työ siinä sitte ja olihan siinä sitte Ainokin aina vähä auttamassa meitä. Kun Kaarelassa, se oli pitkä leviä sarka, mihin oli laitettu sitte perunaa oikein aika paljo siinä oli sitä ja. Kyllä me sitte äitin kans ne kaivettiin. (Haastattelu 2.)”

Perhe ja suku ovat haastateltujen lähintä yhteisöä. Perheen merkitys on ylipäättään ollut tärkeää lähes aina ihmisen elämässä. Perheeseen on voitu käsittää aikaisemmin laajempikin joukko sukulaisia. Aiemmin kerroin jo perheen koostumuksen vaihtelevan elämäntilanteesta. Yhteydenpito sukulaisiin riippuu aika paljon heidän asuinpaikkansa läheisyydestä. Toisinaan jo oma lähellä oleva perhe oli niin suuri, ettei ollutkaan innostusta pitää yhteyttä kaikkiin sukulaisiin. Kauempana asuviin sukulaisiin oli vaikea pitää yhteyttä välimatkan takia. Yhteydenpito tapahtui lähinnä kirjoittamalla ja vaihteli tilanteesta riippuen. Sukulaisia kaupungista majoitettiin sota-aikana maaseudulle ja työvoimaa vaihdettiin kauempanakin olevien sukulaisten kanssa. Tästä on esimerkkinä juuri nuorten tyttöjen työskentely sukulaisten luona toisilla paikkakunnilla. Myös elintarvikkeita, lasten vaatteita ja muuta tavaraa saatettiin vaihtaa lähellä ja kaukana olevien sukulaisten kanssa. Lähellä asuviin sukulaisiin pidettiin tiiviimpää yhteyttä. Yhteydenpito oli todella läheistä silloin, kun sukulaiset asuivat naapuruksina. Tällöin jaettiin keskenään työntekeä, lasten kasvatusta ja elämänmenoa noin yleensä. Sodan aikana perheen naisten yhteisöllisyys kasvoi yhteisten ponnistusten vuoksi.

Naapurit

”-Sano jotta miten hyvät ihmiset te yöllä leivotte? Mä sanoin, että aivan sen takia, ettei tuu tulipaloa. Sehän olis vieny heti koko kylän palo hyvin mennessään. Ne oli vieri vieressä, jotta meilläki oli pyykkinaru naapurin seinään. Niin likellä oli toiset.
-Talvella sitten tuota niin laitetti tupaan narua, ja sitte kesällä oli, naru oli meidän talosta naapurin seinään. Jotta sopu oli hyvä. (Haastattelu 7.)”

Valituissa haastatteluissa kerrotaan maaseudun elämästä, jossa paikkakuntalaiset usein tunsivat toisensa ja monet olivat keskenään sukua. Etäisyyskin vaikutti naapuruuden laatuun. Naapurien kanssa oltiin melko paljon tekemisissä ja naapuriapua esiintyi paljon. Toisaalta tästä asiasta ilmenee paljon ristiriitaisia kommentteja. Toiset kertovat naapuriavusta ja yhteisyyden tunteesta naapureiden kesken ja toiset sanovat ettei naapuriapua ollut. Monesti naapuriapu oli kuitenkin välttämätöntä erilaisten työtehtävien suorittamisessa. Jotkut eivät kuitenkaan halunneet naapuriapua, koska sen pyytäminen ja saaminen tuntui ilmeisesti nololta. Myös oman perheen työvoiman laajuus vaikutti tähän seikkaan. Sota-aikana naapurisopu oli eräänlainen välttämättömyys, sillä tilanne oli muutenkin vaikea. Myös muunlainen sosiaalinen kanssakäyminen naapurien kesken oli vilkasta. Kylässä käyntiä esiintyi paljon ja saatettiin, jopa moittia jos joku ei käynyt kylässä yhtä ahkerasti kuin toiset. Naapureista kuului aina jotain eli ketään ei tavallaan unohdettu. Sodanaikana ihmisten ymmärrys toisiaan kohtaan lisääntyi ja tämä tekijä lähensi naapurien välejä.

Siirtolaiset

"-Niin tuota, no ei ollakaan, sieltä tulee se vanha emäntä sitte aika kyytiä. Sil oli sitte viemisiä sille pojalle. Se oli keränny voita ja, ja pie- noita piirakoita, ja leipää ja kaiken maaliman ruokaa kassit sitte, että se vei sinne pojalle ja, ja menee, et hän pyytää, että ne antas sen takasi sen pojan hänelle, että ei vietäsi sitä ja. Mutta ei se saanu sitä takasi, mutta sai poika se sitte ne evvää. Että se oli niin, se emäntä tykkäs siitä pojasta. Luotettava poika ja nöyrä poika että. Se tykkäs siitä niin

kovasti, että hän ei tyhyjänä sitä paa lähtemään ja. Se oikeen itki kun piti luopua siitä pojasta, että kuka heillä nyt töitä tekee. Se oli kova paikka. (Haastattelu 2.)”

”kyllä niitäki oli kuule suuri sakki, ku oli tuota niin, kaks miestä oli sodas niistä ja kaks naista sitte oli meillä ja niillä oli kaks lehemää ja kaks hevoosta. Mutta meillä oli silloin huonehia niin paljon, jotta meinattihin sitte vieläki lisää niitä, mutta....(?) ei ne millää yhtehen huushollihin niin paljon ja. Mutta meillä oli hyvä väli ja ne oli meillä aika kauan vielä sitte jatkosodan aikanaki ja yksi poika niistä oli kaatunu (Haastattelu 25.)”

Siirtolaiset kuuluivat tavallaan haastateltujen yhteisöön ja omaan siirtolaisyhteisöönsä. Omaan yhteisöönsä heitä sitoi murre, erilaiset tavat, etnisyys, ja aikaisemmin syntynyt keskinäinen yhteisöllisyys. Lähes kaikilla haastatelluilla oli kokemusta siirtolaisista ja monien kotona oli ollut siirtolaisperheitä sijoitettuna. Sijoitetut olivat samankaltaista väestöä kuin muutkin alueella olevat eli naisia, lapsia ja vanhuksia. Siirtolaisten luonteenlaatua kuvailtiin erilaiseksi eli vilkkaammaksi. Ruokatavat olivat myös kovin toisenlaisia kuin alkuperäisväestön. Joitain piirteitä karjalaisista ruokatavoista tarttui myös paikallisille ja näistä etenkin piirakanteko. Toisinaan oli vaikea ymmärtää karjalaisten outoa murretta, joka poikkesi paljon totutusta. Yhteinen arkielämä kuitenkin sitoi karjalaiset myös haastateltujen yhteisöön. Karjalaiset osallistuivat talon töihin jonkin verran. Mainitaan puita korjaavista karjalaispapoista ja lapsia hoitavista mummoista. Myös yhteisestä ruuanlaitosta ja heinätöissä apuna olemisesta kerrotaan. Toisaalta kuitenkin sanotaan heillä olleen omat arkiset puuhansa. Karjalaisilla saattoi olla mm. omat lehmät, hevoset ja viljelysmaat. Yksi haastatelluista on ollut naimisissa karjalaisen miehen kanssa ja hän on

myös asunut sotien välissä vähän aikaa Karjalassa. Ystävyssuhteista ja myöhemmistäkin tapaamisista mainitaan aineistossa. Varsinainen ymmärrys Karjalaisten menetyksestä on saattanut valjeta haastatelluille vasta sodan jälkeen.

Karjalasta tulleiden siirtolaisten lisäksi on saapunut myös muuta väkeä, kuten sotalapsia, sukulaisia kaupungista, vankeja ja inkeriläisiä. Sotavankien kerrotaan olevan ahkeria ja heitä käytettiin myös paljon työvoimana. Vangeilla ei ollut tapana karata, mutta heitä vaihdettiin usein talosta toiseen. Joidenkin vankien ja paikallisten kesken syntyi jopa ystävyssuhteita ja vangit oppivat myös usein jonkinlaista suomea.

Muu yhteisöllisyys

”-Ei se oli, se tuli oikein määräys kun, lottien puolesta. Kun minä kuuluin pikkulottiin siihen aikaan. Niin se tuli aina määräys, että minä päivänä mennä sitte auttamaan. (Haastattelu 4.)”

Yhteisössä olevia arvostettuja henkilöitä olivat papit ja opettajat, mutta monesti huomautetaan perään yhteisön jäsenten tasa-arvoisuudesta. Muita poikkeuksellisia henkilöitä olivat olleet erilaiset tärkeiden alojen taitajat. Kirkon toiminta ei haastateltujen mukaan ollut kaikkein merkityksellisempää yhteisöllisyyden kannalta. Lottatoiminta yhdisti lottina toimivia naisia ja eräs haastateltu kertoo pikkulottatoiminnasta. Ihmisille saatettiin määrätä erilaisia työtehtäviä mm. kansanhuollosta. Näistä tehtävistä kuuluisampia lienevät mottitalkoot.

5.2 Yhteisön ulkopuolisuus

Aineiston köyhyyden ja oman ajanpuutteeni tähden yhteisön ulkopuolisuuteen perehtyminen on jäänyt yhteisön koostumusta vähemmälle huomiolle. Mielestäni aihe on kuitenkin erityisen tärkeä ja haluan kaikesta huolimatta käsitellä sitä työssäni. Haluaisin löytää jostain yhteisön, jossa ei ilmene merkittävää ulkopuolisuutta. Valitettavasti uskon, että tämänkaltaista yhteisöä ei tule löytymään, sillä aina esiintyy jonkinlaista syrjintää.

”-Ja niin minä sanoon sille, jotta ei kuule tuo passaa mihinkää, jotta, jotta sun ei saa tuota lyödä nuon kovaa. (Katkos)

Haastattelija: ...siellä sotareissulla, niin tekikö hän jotaki siellä sitte?

(esimerkki hämäräksi jäävästä tilanteesta, jossa kerrotaan ensin omituisesta naisesta ja sitten siirrytään nopeasti toiseen aiheeseen. Haastattelu 25.)”

Kotirintaman yhteisöissä ei kuitenkaan ilmennyt suoranaista syrjintää ja ulkopuolisuutta juurikaan. Monet ns. syrjivät tekijät mainitaan vain sanalla tai parilla. Voi olla, että vaikea tilanne ja yhteisön erilainen koostumus saivat ajattelemaan myönteisemmin muista ihmisistä. Toisaalta epäilen myös aineiston luotettavuutta tässä asiassa. Tämänkaltaisista asioista ei juurikaan keskustella haastatteluissa. Joissain tilanteissa haastattelija ohjaa puhetta toiseen suuntaan ulkopuolisuudesta puhuttaessa tai tulee joku muu epäselvyys.

”Haastattelija:- Just joo. No mitäs, kuinkas niin, koki sen työn siinä, siinä tuota niin niin, niiden toisten ihmisten kans? Minkälään asenne silloin oli ihmisillä toisilleen? Siinä työn teos.

- No ne oli kaikki samaa porukkaa.

Haastattelija: - Justiin joo, että kaikkien työ arvostettiin.

- Kaikkien työ arvostettiin ja kaikki teki vointinsa mukahan, niin nuoret ku vanhakki. Ei siinä valikootu mitää, eikä.

- Joo ja kaikilla oli niin ku sellaanen hyvä olla, jotta mua tarvitaan. (Haastattelu 13.)”

Aineistosta ei löytynyt yhteisön koostumuksen tapaisesti ulkopuolisuutta aiheuttavia käsitteitä. Siispä päätelin itse, mitkä olisivat voineet olla syrjiviä tekijöitä ja tätä kautta ulkopuolisuuden aiheuttajia. Tämänkaltaisista tekijöistä, joista aineistossa puhuttiin ja jotka ovat yleisesti ulkopuolisuutta aiheuttavia olivat: etnisyys, työn välttely tai työkyvyttömyys, ikä, sairaus ja normaalista poikkeava käytös. Aineiston perusteella syrjivän tekijän on ohittanut kuitenkin jokin toinen yhteisöllisempi tekijä, kuten sukulaisuus. Mainitut tekijät eivät siis ole olleet varsinaisia ulkopuolisuutta aiheuttavia tekijöitä aineiston perusteella. Kaikki osallistuivat arkielämään oman kykynsä mukaan ja se oli riittävää. Toisinaan kuitenkin mainitaan niistä ihmisistä, jotka eivät ottaneet osaa yhteiseen työhön. Vanhusten, lasten ja sairaidenhoito tapahtui kaiken muun työn ohessa kotona. Kerronta sodassa tai muualla loukkaantuneista ei sisällä syrjiviä piirteitä. Aikaisempi luku yhteisön koostumuksesta antaa kuvaa tilanteesta myös tämän kysymyksen osalta. On kuitenkin mainittava, että kotirintaman mahdollinen ulkopuolisuus oli piilevämpää ja jäi näin huomaamatta tutkimuksessani.

6.Johtopäätökset

Alkuperäinen tarkoitukseni oli käyttää tutkimusmenetelmänä sisällön analyysiä. Näin ei kuitenkaan täysin käynyt. Aluksi etsin aineistosta pelkistettyjä ilmaisuja tutkimusaiheesta ja niiden pohjalta ryhmittelin erilaisia käsitteitä yhteisöistä. Tämän jälkeen siirryin enemmän kerronnalliseen tapaan, kun selitin näitä käsitteitä. Tutkimustapani eli näiden kahden tavan yhdistely, kuitenkin sisällönanalyysiä painottaen on mielestäni toiminut hyvin. Varsinaiset johtopäätökset käyvät ilmi jo edellisistä tulosten esittely luvuista. Haastateltujen yhteisöjen koostumukseen vaikuttivat paljolti siis elämäntilanteet. Erilaisia luonnehdintoja yhteisöille olivat yhteisöt talon, kylän, perheen, suvun naapureiden ja siirtolaisten perusteella. Yhteisön ulkopuolisuudesta en saanut oikein selvää kuvaa ja siinä onkin pohdittavaa tulevaisuudessa. Kaiken kaikkiaan yhteisöllisyys näyttää lisänneen merkitystään kotirintamalla sotavuosina.

Lähteet

Painetut lähteet:

Javanainen, Juha (2002) Talvisodan arkiset kasvot. Tampere: MC-Pilot Oy.

Koivula, Ulla-Maija & Suihko, Kristiina & Tyrväinen, Jari (1996)
Tutkimusmatka tiedon maailmaan. Opas opinnäytteen tekijälle. Tampere:
Tampereen sosiaalian oppilaitoksen julkaisusarja C.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa (1999) Sisällön analyysi. Hoitotiede (11)1,
3-10.

Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Tampere: Vastapaino.

Leonard, Peter (1985) Personality and Ideology. Towards a Materialist
Understanding of the Individual. Houndsmill: Macmillan.

Raunio, Kyösti (1995) Sosiaalipolitiikan lähtökohdat. Tampere: Tammerpaino
Oy.

Sipilä, Jorma (1989) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.

Tampereen Yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Opinto-opas 2001-
2003.

Tönnies, Ferninand (1922) Gemeinschaft und Gesellschaft. Grunbegriffe der
reinen Soziologie. Karl Curtius: Berlin.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Painamattomat lähteet:

Harisalo, Risto (2003) Työyhteisöt, yhteisöllisyys ja kehittäminen luennot, 13.1.2003.

Jokiranta, Harri & Roivainen Irene (2002) Tutkimusprojektipintojen seminaari, 10.9.2002.

Junila, Marianne (2001) Naisten panos Pohjanmaan kotirintamalla 1938-1948. Esitutkimusraportti 2001.

Lapsen päivä sota-aikana

Tutkimusprojektioinnot
Marjo Uusitalo
Tampereen Yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Huhtikuu 2003

SISÄLLYS

1. TUTKIMUKSEN TAUSTA.....	3
1.1 Tutkimuksen lähtökohtia.....	3
1.2 Tutkimustehtävän rajausta.....	4
1.3 Tutkimusmetodi	5
2. LAPSUUS SOTA-AIKANA	6
2.1 Keskustelua lapsuudesta.....	6
2.2 Sota-ajan lapsen perhe.....	8
2.3 Yhteiskunnallista taustaa.....	10
3. LAPSET JA TYÖNTEKO.....	12
4. LEIKIT JA LEIKKIKALUT.....	16
5. KOULUNKÄYNTI	18
6. LASTEN KOKEMUKSIA.....	22
7. YHTEENVETO.....	24

LÄHDELUETTELO

Liite 1. Lapsen päivä sota-aikana

1. TUTKIMUKSEN TAUSTA

1.1 Tutkimuksen lähtökohtia

Etelä-Pohjanmaan Maakuntamuseo suorittaa 1.7.2000-31.3.2004 museaalisen hankkeen "Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja jälkeen 1938-1950". Tässä hankkeessa kootaan museaalista aineistoa kuten esineistöä, arkistomateriaalia, valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjoja. Samalla tallennetaan sodan aikaisen kotirintamanaisen osan kokeneiden naisten muistitietoa naisten, nuorten ja lasten kokemuksista sodan aikana.

Hankkeen toteuttamisen tueksi pohjalaiset naiset perustivat naisjärjestöjen verkoston nimeltään Vastuun Naiset ry. Yhdistys mm. kerää ja tallentaa tietoja naisten elämästä sodan aikana. Selvitystyöympäristö käsittää entisen Vaasan läänin alueen. Koko hankkeen tavoitteena on selvittää kotirintamalla eläneiden naisten, nuorten ja lasten selviytymistä sota-aikana ja sodan jälkeisen murroksen aikana. (Hankesuunnitelma, 1,2.) Kysymykset käsittelivät ruoka-, vaate-, energiahuoltoa, hygieniaa, tapatietoutta, kodinsisustusta, tiedotusta ja tiedonkulkua, työntekoa, harrastuksia, sairaanhoitoa, rakentamista, korjausta ja uudisrakentamista, sotavankeja ja siirtolaisia (Hankesuunnitelma, 3).

Sotarintamasta on paljon tietoa, mutta vähemmän tiedetään siitä mitä sanonnalla "kotirintama kestää" tarkoitetaan. Kotirintamasta on kirjoitettu yksityisluontoisia muistelmia, puolidokumentaarisia ja muistelmaluontoisia yleisesityksiä. Näistä kuitenkin puuttuu ihmisten toimeentulon ja elämänhallinnan analysointi. Yksi harvoista esityksistä, joka on luonteeltaan tutkimus, on Naisten aseet (1993), Raitis & Haavio-Mannila (toim.), jossa naisten kertomuksia on tutkittu sosiologian näkökulmasta. (Junila 2001, 3.) Sota-ajan lapsista on Suomen ulkopuolella tapahtuneisiin konflikteihin keskittynyttä tutkimusta. Suomalaisten lasten kokeman sodan tutkimus on melkein olematonta. Aiheesta on kyllä julkaistu muistelmateoksia. (Junila 2001, 4.)

1.2 Tutkimustehtävän rajaus

Olen valinnut tutkimusprojektiohjainteni tutkielman aihealueeksi kotirintaman lapset Suomessa sodan aikana ja tutkielmani työnimi on Lapsen päivä sota-aikana. Kotirintama aihe kokonaisuudessaan on minusta kiinnostavaa, mutta keskityn omassa työssäni kotirintaman lasten elämään. Lapset ovat minulle läheinen aihe, koska itselläni on lapsia. Olen myös työskennellyt lasten parissa.

Tässä työssä tutkimustehtäväni on selvittää lapsen päivää sota-aikana. Mitä kaikkia asioita lasten arkeen sota-aikana kuului. Pohdin millaista vastuuta lapset joutuivat sota-aikana kantamaan. Koska miehet olivat sodassa niin kotirintamalle jääneet joutuivat tekemään myös ne työt, jotka aikaisemmin olivat kuuluneet sotaan lähteneille miehille. Nyt lapsetkin joutuivat tekemään hyvin raskaita töitä mm. sellaisia maatöitä, jotka aiemmin olivat kuuluneet miehille. Roolit muuttuivat. On kiinnostavaa tutkia miten lasten työnteke muuttui sodasta johtuen, sillä joutuivathan lapset tähän aikaan muutenkin osallistumaan työnteekoon.

Hahmotan miten naiset puhuvat aineistossa työnteosta sekä vapaa-ajasta sota-aikana. Selvitän mitä muuta lasten arkeen kuului kuin työnteke. Minkälainen rooli koulunkäynnillä oli lasten elämässä.

Kiinnostavaa on myös tutkia miten sota-ajan lapsuus eroaa nykypäivän lasten elämästä. Oliko sota-ajan lapsilla lapsuutta, oliko heillä aikaa leikkiin.. Saiko lapsi olla lapsen roolissa ja tukeutua aikuisiin.

Sota-ajan yhteiskunnassa tunnettiin yhteisvastuuta ja autettiin tarvittaessa naapuria. Kylä toimi yhdessä. Mitä tämä yhteinen vastuu ja sen jakaminen merkitsi lapsille. Lisäkö se lasten turvallisuudentunnetta muuten erittäin turvattomana aikana. Millainen oli lapsen turvaverkosto ja miten yhteisö huolehti lapsista. Pohdin jonkin verran myös sota-ajan lastenkasvatusta. Jonkin verran ainakin sivuan edellä mainittuja aiheita. Erityisesti keskityn kuitenkin sota-ajan lasten työnteekoon, leikkeihin ja koulunkäyntiin. Nämä aiheet nousevat erityisesti esille lukemastani aineistosta.

Keskeinen aineisto on Etelä-Pohjanmaalla jo suoritettut haastattelut. Luen myös kotirintamaa käsittelevää tutkimusaineistoa, aiheesta sosiologian aihepiiriin kuuluva tutkimus on Naisten Aseet (1993). Luen aiheeseen liittyvää muistelmakirjallisuutta ja myös kaunokirjallisuutta. Minua hyödyttävät myös lapsuuden historiaa ja agraariyhteiskuntaa käsittelevät historialliset teokset.

1.3 Tutkimusmetodi

Tarkastelen aineistoani narratiivisesta näkökulmasta. Tarinamuoto on yksi tapa jäsentää kokemuksia. Tarinat kertovat ihmisten arkimaailmasta. (Eskola & Suoranta 2001, 22.) Aineistossani haastateltavat kertovat elämästään sota-aikana kotirintamalla. Näissä haastateltujen puheen muoto on kertomuksellinen. Laadullinen tutkimus on syventymistä monikerroksisiin ja ulotteisiin tarinoihin (emt., 24). Kuitenkin on niin, että aineiston tuottamistapa ei tue tarinallista tapaa koska se perustuu kysymys-vastaus dialogiin.

Käytän aineiston analysointitapana teemoittelua. Tällöin tarinoista voidaan löytää käytännöllisen tutkimusongelman kannalta olennaista tietoa. Teemoittelun avulla saadaan myös vastauksia ja tuloksia tutkielman tekijän esittämiin kysymyksiin. (emt., 178-179.) Tutkielmassani pyrin ymmärtävän lukemisen avulla nostamaan haastatteluista esille keskeisimmät asiat, jotka liittyvät lapsen päivään sota-aikana. Käytän tarvitsemaani määrää haastatteluja. Elämäntarinatutkimuksen yhteydessä puhutaan saturaation prosessista. Tietty määrä haastatteluja riittää tuomaan esiin sen teoreettisen perustan, mikä tutkimuskohteesta on mahdollisuus saada. Saturaatio voidaan saada selville, kun tiedetään mitä aineistosta haetaan. (emt., 62.)

Pyrin kuvailemaan lapsen arkea sota-aikana. "Yksi tutkimuksen tarkoitus on kuvata jonkin ilmiön, tilanteen tai tapahtuman luonnetta, yleisyyttä, historiallista kehitystä tai muita tunnuspiirteitä. Kuvailevassa tutkimuksessa kuvailun perustana olevien havaintojen laatu on tärkeä. Niiden luotettavuus ja tarkkuus sekä yleistettävyydet ovat kuvailevan tutkimuksen tärkeitä arviointiperusteita." (Uusitalo 2001,63.) Luvuissa 1 ja 2 kuvaan teoriaa, ja tuloslukuja ovat 3,4,5 ja 6.

2. LAPSUUS SOTA-AIKANA

2.1 Keskustelua lapsuudesta

Lapsuutta voidaan tarkastella monesta näkökulmasta. Sitä voidaan pitää biologisena-, psykologisena- ja historiallisena ilmiönä. Lääketieteessä on pitkät lapsitutkimuksen perinteet. Lapsuus on pedagogisen mielenkiinnon kohde, sillä aikuisilla on tarve sosiaalistaa lapset luomiinsa uomiin. Lapsuus tunnetaan kulttuurissamme yksilöllisenä kehitysvaiheena ja asteittaisena siirtymisenä aikuisuuteen. (Alanen & Bardy 1991, 9.) Lapsuus on suurelta osin sosiaalistumista ja lapsuus nähdään yhteiskunnallisessa keskustelussa useimmiten kasvatuslapsuutena. (Alanen 2001, 161,172, A.) Lapsuuden maailmaa voidaan kohdata lapsuuden ja auktoriteetin näkökulmasta. Lapsi voidaan taittaa aikuisuuden muotoon. (Ojakangas 1998, 289.) Mitä sopeutuvampia lapset ovat sitä varmemmin heidän uskotaan kiinnittyvän biologiseen ja sosiaaliseen kokonaisuuteen, yhteiskuntaan. Tämä normi on ollut tae, että useimmista lapsista on pidetty huolta. (emt, 287,288.)

Lapsuus on yhteiskunnallinen ilmiö. Se on historiallisesti-, ajallisesti ja paikallisesti ehdollinen ja sen tähden muuttuva yhteiskunnallinen rakenne. (Alanen 2001, 176, A.) Yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutukset määräytyvät yksilötasolle sukupuolen, yhteiskuntaluokan sekä etnisen taustan ja muiden primaariryhmien mukaan (Rantamaa 2001, 84). Lasten sosiaalinen asema luokitellaan vanhempien sosiaalisen aseman mukaan (Alanen 2001, 110, B). Lapsitutkimuksen uusiin lähtöolettamuksiin kuuluu näkemys lapsista sosiaalisina toimijoina. Lapset ovat yhteiskuntaelämässä sekä antavia että saavia osapuolia. Lasten osallisuus on vain jäänyt näkymättömäksi. Tämän ajan lapsuuden instituutiot : perhe, päivähoito, koulu, lastensuojelu, rajaavat lasten osallistumisen muotoja ja mahdollisuuksia ja toisaalta mahdollistavat lasten toimimisen. (Alanen 2001, 176, A.)

SUKUPOLVEN NÄKÖKULMA

Sosialisaatiotapahtuma sukupolvien suhteiden näkökulmasta käsin on se tapahtuma, jossa vuorovaikutuksen tuloksena uusi sukupolvi valmistuu toimimaan yhteiskunnan

eri tehtävissä, kehittää niitä, on osa yhteisön kulttuuria ja kykenee kehittämään sitä edelleen. Aikaisemmin ajateltiin sukupolvien muodostuvan ikäluokan nuoruusiän kokemusten kautta. Nyttemmin on alettu pohtia, että sukupolvisuhteita alkaa muodostua yksilöille ihmiselämän ensi päivästä lähtien. Lapsetkin ovat kykeneviä kokemaan ja jakamaan kokemuksia historiallisessa ajassa ja paikassa. Lapsetkin ovat kykeneviä muodostumaan aktuaaliseksi sukupolveksi.

Samana ajankohtana syntyneet kokevat samat yhteiskunnalliset tapahtumat, joita jonain toisena aikakautena syntyneet eivät koe. Nämä nimenomaiset kokemukset voivat vaikuttaa heidän elämäänsä ja olosuhteisiinsa. Lopulta saman ikäluokan jäsenenä he saattavat reagoida kokemuksiinsa tapahtumiin jollakin tyypillisellä tavalla, joka erottaa heidät muista kohorteista. Tutkimusta sukupolvisuhteista tehdään mm. suurten yhteiskunnallisten murrosten kuten sodan tuottamina sukupolvikokemuksina. (Alanen 2001, 100,105,B & Alanen 2001,171,A.)

Minkälaista sitten oli olla lapsi "sodan kokeneessa" sukupolvessa? Lapsuus sota-ajan Suomessa oli hyvinkin monilla tavoilla erilaista kuin rauhan olosuhteissa. Sota toi muutoksia perheoloihin ja koulunkäyntiin. Sodan vuoksi lapset joutuivat tekemään työtä aikaisempaa enemmän ja pommitusten tähden monen kaupunkilaislapsen täytyi lähteä maaseudulle. Sota aiheutti myös evakuoinnit ja pula-ajan sekä lasten siirrot Ruotsiin ja Tanskaan. (Haavisto 1999, 1.)

Sota-ajan lapsi joutui väistämättä näkemään sodan julman todellisuuden (Frank 1989, 68). Pelot varjostivat pahimmissa tapauksissa erittäin voimakkaasti monen sota-ajan lapsen elämää (Haavisto 1999, 18). Lasten kokemukset ja ajatukset sodasta olivat viime sotien ajan Suomessa hyvin moniulotteisia. Sota ei merkinnyt pelkästään järkyttävän surullista asiaa. Sotaa myös leikittiin ja sitä ihannoitiin, sotaa pelättiin sekä realistisesti että kohtuuttoman voimakkaasti. (emt, 1.) Lasten ikä luonnollisestikin vaikutti siihen, kuinka paljon he ymmärsivät pelätä sotaa (emt, 19).

Vihollisena venäläisiin suhtauduttiin luonnollisesti hyvin negatiivisesti. Kuitenkin ne lapset, joilla oli kokemuksia venäläisistä sota-vangeista, ymmärsivät, että vihollinenkin on ihminen. Desantit merkitsivät vaarallista ja pelottavaa etäisenä pysyvää vihollista, mutta sotavankeihin liittyvät muistot ovat erilaisia. (emt, 45.) Myö lähdeaineitossani näkyvät samanlaiset kokemukset kuin muissa aineistoissa.

Kokemukset sotavangeista olivat usein positiivisia kuten vuonna 1923 syntynyt haastateltava kertoo:

"Niin minäki olin siellä töis sitte samas taloos. Kyllä ne oli niin hyviä tekemähän ne sotavangit. Niistä tykättihin sielä taloos niin maharottomasti."
(haastattelu 27.)

Kokemukset sotavangeista merkitsivät lapsille vihollisen näkemistä inhimillisenä olentona. Lapset, varsinkin pienimmät, muodostivat mielipiteensä aikuisilta kuulemiensa mielipiteiden mukaan, niiden käsitysten kautta, joita aikuiset heille välittivät tietoisesti tai tietämättään. (Haavisto 1999, 45, 47.)

Sodan ajan yksimielisyys, joka Suomessa tunnetaan nimellä talvisodan henki, vaikutti kaikilla yhteiskunnan tasoilla, myös lasten keskuudessa (Järvenpää 1999, 107):

"Kyllä kaikkien oli otettava osaa tähän yhteiseen kamppailuun" (Haastattelu 3).

"Talvi- ja jatkosodan aikana yli puoli miljoonaa tyttöä ja poikaa eli lapsuuttaan. Heillä sodan kokemukset ovat säilyneet vuosikymmeniä keskuudessamme ... Kulttuurissamme ei ole annettu tilaa näiden lapsuusaikaisten traumojen käsittelylle. Ei ole ollut perinnettä ja tapaa miten puida omia sotakokemuksia. ... Rohkeus jakaa omia kipeitä kärsimyksiä auttaa kohtaamaan kriisit uudella tavalla." (Kuuskoski 2001, 12.)

2.2 Sota-ajan lapsen perhe

Yksi varhakantaisimmista laitoksista on perhe. Se on jossakin muodossa esiintynyt kaikissa tunnetuissa yhteiskunnissa lasten synnyttämistä, hoivaamista ja kasvattamista varten. Perhe toimii myös kulutusyksikkönä, se säätelee sukupolvien välisiä suhteita ja tarjoaa ympäristön ihmisen uusiutumiselle. (Allardt 1983, 221.)

Agraariyhteiskunnassa 1900-1940 -luvulla pyörivät kaikki keskeiset toiminnot perheen ympärillä. Perhe tuotti itse omat kulutustarvikkeensa ja omisti

tuotantovälineensä. Perheet olivat suuria. Perheeseen kuului isän, äidin ja lukuisten lasten lisäksi toisen tai molempien puolisoiden vanhemmat sekä varsin usein myös tilan työntekijöitä perheineen. Perhe oli siis monen sukupolven ja vieraan työvoiman muodostama yhteisö. (Keurulainen 1989, 55-56.)

Lapsiluku vanhaluterilaisessa sääty-yhteiskunnassa oli suuri, sillä ajateltiin, että ihminen joka puuttui synnyttämiseen, vastusti Jumalan sanaa. Lapsiluvun rajoittaminen oli ajatusmahdottomuus, sillä kirkon mielestä lapset olivat Jumalan lahja. Papiston virallinen kanta lapsirajoitukseen oli jyrkän kielteinen pitkälle 1900-luvulle. (Häggman 1996, 90.) Esimerkiksi Suomen luterilainen papisto tuomitsi syntyvyyden säännöstelyn vielä 1920-luvullakin (emt, 14). Kuinka pitkään nämä asenteet vielä vaikuttivatkaan ihmisten mielessä. Perheelle lapsista koitui huomattavaa hyötyä. Lapsilla oli merkittävä työvoima-arvo ja he olivat tärkeitä myös vanhempiensa vanhuudenturvaajina. (Franc 2000, 118.)

Sota-ajan lapset olivat riippuvaisempia vanhemmistaan kuin nyky-ajan lapset. Ennen 1950-lukua lapset eivät itse päättäneet omista asioistaan. Lapset eivät itse valinneet ystäviään, sillä vanhemmat päättivät kenen kanssa ja missä lapset seurustelivat. Vanhemmat myös päättivät mitä heidän lapsensa opiskelivat ja valitsivat yleensä heille ammatin. Puolison täytyi olla vanhempien hyväksymä. Lapset olivat vanhempien valvonnassa kunnes avioituivat ja siirtyivät omaan talouteen.

Ennen 1950-luvun muutoksia kuri oli välttämätön. Arkiaskareet olivat työläitä ja kaikkien oli osallistuttava niiden tekemiseen. Vedenkanto ja polttopuiden pilkkominen ei olisi onnistunut päivästä toiseen ilman vanhempien komentoa. Vanhemmat olivat sekä kasvattajia että työnjohtajia ja opettajia. Jos vertaa tilannetta nykyaikaan, voinee sanoa, että tämän hetken perheessä vanhemmat eivät enää ole lapsilleen ankaria. Kotikasvatus on paljon vapaampaa ja vanhemmat sallivampia. (Utrio 2001, 485.) Sen sijaan nykyään puhutaan paljon siitä ettemme me vanhemmat enää osaisi asettaa lapsillemme riittävästi selkeitä rajoja ja että hemmottelemme heidät pilalle.

Sota-aikana isovanhemmat ja vanhat ihmiset olivat osa lasten elämää toisin kuin useissa perheissä nykyään, kun isovanhemmat voivat asua pitkänkin matkan päässä.

Isoäiti oli läsnä sota-ajan lapsen arjessa, niin hoitajana, opettajana kuin tarinankertojana. (Utrio 2001, 489.)

Kysymykseen kuinka lapsia sota-aikana hoidettiin vuonna 1923 syntynyt haastateltava kertoo:

"No eihän niitä hoirettu, ne kasvaa siinä korvalla" (haastattelu 13). "No ne leikki välinsä. Ei sunkaa aikuuset ny kakaraan leikkiihin menny ... Ei sinne tarvittu ketää." (Haastattelu 27.)

Lapset joutuivat siis olemaan paljon vain keskenänsä.

2.3 Yhteiskunnallista taustaa

1930-luvun loppupuolelta perheessä emäntä nähtiin "kodin hyvänä hengettärenä" ja maataloustöissä lähinnä miehensä apulaisena. Maalaistalon emännän tehtäviin kuului karjan hoitaminen ja miehensä auttaminen ulkotöissä. Maalaistalon sisätilat esitettiin vain naisellisena tilana. (Peltonen 1999, 34.) 1930-luvulla kerätyn tilakohtaisen kirjanpitoaineiston perusteella selviää, että emäntien työt keskittyivät entistä enemmän tupaan. Siivous, ruoanlaitto, vaatehuolto ja lastenkasvatustyö koitettiin tehdä entistä paremmin ja entistä komeammin. Emännän työpäivä olikin uskomattoman pitkä. (emt, 46.)

Naisen asemaan tuli muutosta itsenäisyyden aikana, kun 1800-luvun lopun naisliikkeiden vaatimukset toteutuivat: vuonna 1919 saatiin kunnallinen äänioikeus ja vaalikelpoisuus kaikille naisille, sekä vaimolle oikeus ansiotyöhön ilman aviomiehen suostumusta. Vuoden 1930 avioliittolaki vapautti vaimon aviomiehensä holhouksesta ja hänelle annettiin oikeus omaan omaisuuteensa. (Utrio 1986, 380.)

1930-luvun lopulla suomalainen luokkajako ei ollut tarkka. Luokkien sisälläkin oli erilaisia ryhmittymiä. Kun yhteiskuntaamme tarkastellaan varallisuuden jakautumisen perusteella vuonna 1938 suomalaisista 75 % omisti alle 100 000 markkaa verotettavaa omaisuutta ja alle 15 % enemmän kuin 150 000 markkaa. Tämä kertoo, että suomalainen yläluokka oli tuolloin hyvin kapea. Todella

varakkaita ihmisiä Suomessa oli erittäin vähän. Suomalainen yhteiskunta jakautui kahteen suureen ryhmään, työväenluokkaan ja keskiluokkaan. Koska yhteiskuntamme oli maatalousvaltainen, luokat sisälsivät hyvin erilaisia ihmisiä. Osa heistä oli itsellisiä maanomistajia. Suurtilallisia oli huomattavasti vähemmän kuin pientilallisia Suomen maaseudulla, silloin kun toinen maailmansota alkoi. (Järvenpää 1999, 7.) Selvää on, että jo sotaa edeltäneenä aikana puutetta kärsineet perheet olivat heikossa asemassa myös sodan aikana, koska heille ei ollut kertynyt varallisuutta eikä tavaraa. Kaupunkilaisperheiden tilanne oli huonompi kuin maaseudun perheiden. Erityisen huonossa asemassa olivat siirtolaisperheet. (Räikkönen 1993, 199.)

3. LAPSET JA TYÖNTEKO

Vuonna 1925 syntynyt haastateltava kertoo omasta työnteostaan lapsena näin:

"No mä olin joutunu ihan pienestä asti tekemään töitä. Hoitamaan lapsia ja niitä nuorempia sisaria ja tekemään kaikenlaisia töitä." (Haastattelu 5.)

Reino Maisonlahden kirjoittamassa romaanissa "Kotirintaman pitkä kesä" päähenkilö, maatilän emäntä Airi muistelee sota-aikana omaa lapsuuttaan näin: "Pienellä tilalla oli pitänyt opetella jo varhaisesta lapsuudesta työnteekoon. Haravatöiden lisäksi oli tähän aikaan vuodesta marjojen poimintaa ja muitakin pikkuvelvollisuuksia, jotka kuuluivat luonnostaan talon tytön tehtäviin." (Maisonlahti 1995, 150.) Lapset tekivät tehtäviä jotka olivat työläitä ja aikaavieviä. Esimerkiksi sukkien tekeminen oli tällainen monivaiheinen työtehtävä.

"Niin minä otin kerittimet ja menin kerittin lampaan ja tein lankaa ja yötä myöten sitte istuun karpiittilampun vieressä ja kuoon niitä sukkia" (Haastattelu 5).

Aikaisemmin lapset ovat tehneet työtä. Heidän on ollut pakko. Maatalousyhteiskunta ei olisi selvinnyt ilman lasten työpanosta, ja lasten työntekoa pidettiinkin itsestäänselvyytenä. Koko historia vuosisatojen ajalta kertoo lasten aherruksesta ja pitkistä työpäivistä. Kahdeksanvuotiaana lapsen työpanos voitiin ottaa tosissaan huomioon ja 16-18 vuotiaana häneltä odotettiin jo aikuisen voimaa ja kestävyyttä. Jo pienenä lapsen tuli auttaa perheen toimeentuloa siinä missä kykeni (katso liite 1). Maataloudessa ja kotitöissä oli paljon sellaisia tehtäviä, joita lapsi pystyi hoitamaan. Suurin osa oli erilaista eläinten tai lasten vahtimista, kehräämistä tai poimista.

Koululaitos muutti lasten työntekoa, kun lapset saivat, ja heidän oli pakko, käydä koulua ilman velvollisuutta ansaita vapaa-aikanaan oma elantonsa. Maataloudessa lapsia silti käytettiin vielä pitkään raskaissakin töissä päivän tunteja laskematta. (Utrio 1987, 370, 371, 175.)

Talvisodan syttyessä vuonna 1939 Suomi oli vielä hyvin maatalousvaltainen maa. Yli puolet väestöstä sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Suomalaisista 76 % asui maaseudulla. (Lovio 1993, 71.) Työntekeä naisten ja miesten kesken jakautui niin, että naiset olivat jo 1900-luvulle tultaessa vetäytyneet yhä enemmän kotipiiriin. Naisten työtaakka oli kuitenkin raskas ja päivät pitkiä, sillä siivous, ruoanlaitto, vaatehuolto ja lastenhoito ja -kasvatus pyrittiin tekemään mahdollisimman hyvin. Myös kotieläintenhoito ja maitotalouden työt olivat naisten töitä. Sellaiset ulkotyöt kuten pellon valmistaminen ja kylväminen ja toisaalta uudisrakentamiseen ja uudisraivaamiseen liittyvät työt kuuluivat miehille. Kannattavuustutkimuksen vuosilta 1913-1914 lukujen mukaan myös siis peltoviljely, jota aiemmin oli tehty yhdessä, alkoi kuulua yhä enemmän miehelle. (Peltonen 1999, 44, 45, 46.)

Sota muutti täysin aiemmat työnteon kuviot. Sodan aikana, kun miehet olivat rintamalla, lasten piti tehdä kaikenlaista työtä, miesten töitä ja naisten töitä kertoo vuonna 1925 syntynyt haastateltava. Heidän perheessään äiti hoiti kotityöt, mutta perheen tytöt karjan (lehmät, siat, kanat ja lampaat) sekä ulkotyöt. Hevosten hoitaminen oli haastateltavan kontolla. Tytöt ajoivat lantaa pellolle ja puita metsästä. He kävivät myös myllyssä. Perheen lapsiin kuului haastateltavan lisäksi silloin 10-vuotias pikkusisko sekä jo aikuinen isosisko, joka toimi lottatyössä.

Myös kodin ulkopuolella tehtiin työtä. Haastateltava oli ollut mottimetsässäkin halkoja hakkaamassa. Hän kertoo:

"Itte ne piti katkoa pokasahalla. Ja hakata. Motti piti saada ..." (Haastattelu 1.)

Hän kuvailee "miesten töiksi" tekemistään tehtävistä hevosten hoitamisen ja kengittämisen ja myllyssä käymisen.

Työn tekemiseen lapset saivat apua vanhemmilta miehiltä:

"Olivat suurena apuna myöskin silloin sota-aikana nämä vanhat miehet. Ne oli hyviä neuvonantajia." (Haastattelu 3.)

Vanhemmilla ihmisillä oli myös kannustava merkitys lasten työnteolle:

"Oli siinä onnistumisen ja sitte se voimaan näytön ilo. Koska näitä vaaria ja muita osanottajia katto siitä sivusta." (Haastattelu 3.)

Iältään nuorimmatkin, jotka vain kykenivät ottivat osaa työntekoon. Vuonna 1933 syntynyt haastateltava kertoo työskentelystään pellolla sodan lopulla ollessaan silloin 11 vuotias:

"... lyhtetin silloin mutta kyllähän se hankalaa ensiksi oli ku oli niitä pillikkeitä siellä, jotka pisteli ... käsivarsiin tuli naarmuja. ... Me (tarkoittaa itseään ja 8-vuotiasta sisartaan) apurehuja kerättiin niille eläimille. Riivittiin puista, siis vesoista koivunlehtiä ja pajunlehtiä ... Me niitä aina oltiin iltaisin riipimässä, niin että meidän kädet oli aina kesällä mustana. Ei se pesemälläkää lähteny ... Ja sitte revittiin pientareesta heiniä. ... ja sitte kun lehmät otettiin, sillan iltalypsyn aikaan me yleensä annettiin niitä apurehuja sitte niille lehmille." (Haastattelu 11.)

Nuoretkin kykenivät kaikkeen tarvittavaan työntekoon. He joutuivat ottamaan vastuuta monenlaisista töistä. Vuonna 1924 syntynyt (talvisodan syttyessä siis 15-vuotias) haastateltava kertoo joutuneensa sota-aikana tekemään monenlaisia töitä:

"Minulle lankesivat sitte kotona maanviljelystyöt, karjanhoitotyöt, kaikki kotityöt" (Haastattelu 3).

Haastateltavan äiti oli sairas, siksi tytär joutui ottamaan paljon vastuuta kotitöistäkin.

Sota-aikana autettiin toisia. Kaikki kantoivat kortensa kekoon. Haastateltava kertoo tehneensä paljon naapureissakin työtä sen lisäksi mitä täytyi kotona tehdä. Hän kertoo:

"Lapset olivat työssä. Ei silloin lapset juosseet kovin paljon tuolla raitilla vain omia juoksujansa. Kyllä kaikkien oli otettava osaa tähän yhteiseen, yhteiseen kamppailuun". (Haastattelu 3.)

Lapset olivat tottuneet tekemään työtä jo ennen sodan alkuakin, mutta sota-aikana työt lisääntyivät ja muuttuivat raskaammiksi .

"Kyllä sitä flikat meni kyntämähän siinä ku poijakki" (haastattelu 13).

Vuonna 1925 syntynyt (täytti 14 vuotta, kun talvisota alkoi) haastateltava kuvailee työtehtäviään näin:

"Ja sota-aikana puintihommissa ja kaikissa peltohommissa. Jopa tuolla mottimetsässä". (Haastattelu 5.)

Työt muuttuivat tyttöillä ja pojillakin niin sanotuiksi "miesten töiksi".

4. LEIKIT JA LEIKKIKALUT

Lapsuudenaikaisista leikeistään vuonna 1925 syntynyt haastateltava kertoo näin:

"Koulussakin välitunnilla hypittiin ruutua ... pelattiin pesäpalloa" (Haastattelu 5).

Hän onkin ainoa, jolta kysytään nimenomaan lasten leikeistä. Muilta haastateltavilta kysytään harrastuksista. Harrastuksista kerrotaankin runsaasti, mutta en kuvaile niitä tässä, koska ne ovat eri asia kuin leikit. On kyllä luonnollistakin, ettei haastatelluilta naisilta kysytä leikeistä, sillä he ovat olleet sodan aikana jo isompia kuin leikki-ikäiset lapset. Yksi olennainen teos, joka kertoo mm. lasten leikeistä ja leikkikaluista sota-aikana on Marketta Franckin Päiväkirjani 1939-1952, Seuraavaksi kerron tähän teokseen perustuen lasten leikeistä ja leikkikaluista. Sota-aikana lapset leikkivät ja liikuivat yhdessä suurissa ryhmissä ja leikkivälineinä toimivat kaikenlaiset ympäristön esineet. Vuodenajat tarjosivat vaihtelua lasten leikkeihin ja leikin välineisiin. Kesällä harrastettiin ulkona liikuntaleikkejä. Eri-ikäiset tytöt ja pojat sekä myös palvelusväki osallistuivat pallo-, juoksu- ja piiloleikkeihin. Tavallisimpia pihaleikkejä olivat kiipeily, takaa-ajo, varjostaminen, pyöräily (yleensä aikuisten pyörällä), pihatappelut ja erilaiset sääntöleikit. Toisenlaista leikkimistä oli aikuisten arkisten töiden ja juhlien matkiminen. Erityisen suosittuja "juhlatilaisuuksia" olivat leikkihautajaiset.

Sota-aikana luonnollisestikin lasten leikkiaika jäi hyvin lyhyeksi, sillä lapset joutuivat tekemään kotiaskareiden lisäksi maatöitä ja kaitsemaan pienempiä sisarusiaan. Myöskään sota-ajan äideillä ei ymmärrettävästi juurikaan riittänyt aikaa osallistua lastensa leikkeihin tai niiden ohjaamiseen. Tuskinpa heillä riitti aikaa edes seurata lasten leikkejä sivusta.

Sota-ajan leikkeihin ei tarvittu kalliita ostoleluja, mutta lapset käyttivät kekseliäisyyttään ja käyttökelpoisia leluja syntyi "löydettyjen" esineiden avulla. Leikkikaluja tehtiin rautaromusta, pahvilaatikoista, rautateille pudonneista kalkinpalasista, naruista, puunpalasista ja -oksista. Leikittiin hiekalla, lumella ja

kivillä. Niinpä sota-ajan lasten leikkikalut olivat materiaalipulasta ja todellisuuden tilapäisyydestä johtuen hetkellisiä ja lasten mielikuvituksen konkreettisia ilmauksia.

Sodan herättämiä pelkoja lapset työstivät leikkiensä ja mielikuvituksensa avulla ja leikki auttoi heitä kasvamaan tasapainoisiksi aikuisiksi. Sen sijaan aikuisten suunnittelemat leikkikalut eivät ole edustaneet ns. vaikeita tunteita, kuten pelkoa ja kuolemaa. Aikuisten suunnittelemissa leluilla on ollut päin vastoin tehtävänä suojella lasta negatiivisilta tunteilta. Myös aikuisten tuottamat sotalleikkikalut toimivat voittajan laskuun ja ovat ikuisen voiton vertauskuvia.

Sota-ajalta säilyneet nuket ja leikkikalut kertovat aikansa fyysisestä ja henkisestä ympäristöstä. Säästyneet lelut ovat hyvin kuluneita ja loppuunleikittyjä. Nuket valmistettiin silloin yleensä paperimassasta ja suosituin nukkemalli oli hyvinvoipa naurava Mollamaija vastakohtana pula-ajan todellisuudelle. Todellisuutta paettiin myös Martta-teollisuuden valmistamilla hienohelmanukeilla, Bebe-nukeilla. Pojat leikkivät kotona nikkaroidulla puisella kuorma-autolla tai varakkaammissa perheissä peltisillä autoilla, junilla tai eläimillä. Sen sijaan leikkihevoset olivat jo "ajaneet aikansa ohi". (Franck 1989, 68.)

5. KOULUNKÄYNTI

Suomessa oppivelvollisuuslaki astui voimaan 1. elokuuta 1921 ja se velvoitti 7-13 -vuotiaita lapsia käymään ala- ja yläkansakoulua sekä kaksi vuotta jatko-opiskelua. Uusi laki edellytti kuntia perustamaan vuoteen 1937 mennessä kaksivuotisen alakansakoulun nelivuotisen yläkansakoulun lisäksi. Uusi laki merkitsi kirkollisten koulujen häviämistä, sillä vain kunnalliset koulut saivat valtion tukea. (Järvenpää 1999, 76.)

Koulunkäynnistä ei aineistossa ole kuin niukasti tietoa. Yksi syy on se, että useat haastateltavista ovat käyneet kansakoulun jo ennen sotaa. Myös kysymysten teko on ohjannut dialogia, sillä kouluun liittyen on kysytty haastateltavilta lähinnä koulun juhlista ja koulumatkan pituudesta sekä miten koulumatka kuljettiin.

Mitä juhlia koulussa sitten järjestettiin?

"No kuusijuhula ja kevätjuhula " (Haastattelu 13). "Kyllä mä esitin silloin lausuntaa yhyren kerran ja mä muistan ku mun käy vähä huonosti, ku oli väliaika ja, ja tuota niin, Silloin oli pulla vain ja mikä karkki siä pussis oli ja no tietysti väliajalla ku se jaettiin ennen väliaikaa, niin piti jo haukata siitä pullasta. No sitte kello soi ja juhula jatkuu, ja ensimmäänä meidän ohjelma ja ja meitä oli flikkoja rivi sitte ja mun ensimmäänä sitte, mun vuoro oli ja mulla suu täynnä pullaa. Ja minä yritin sitte silti lausua, niin opettaja sanoo, jotta no, orotetahan ny hetken jotta "Marjatta" saa pullan syöryksi. Ja kaikki kuulkaa nauramahan ja mä en tiä, se jäi mulle, jotta mä näen tänä päivänä sen väen, kun ne nauroo mulla." (Haastattelu 1.)

Kertoo vuonna 1925 syntynyt haastateltava. Hän kertoo myös että juhlissa oli aina paljon väkeä:

"...ja aina luokka täynnä väkiä. Siel oli Kurikan Kampin koulu. Sielä oli niin vahavalta väkiä aina ja kaikkien oli äirit ja. No ei, emmä isää muista. Äiti oli aina." (Haastattelu 1.)

Haastateltavat muistelevat koulunkäyntiään seuraavanlaisesti. Vuonna 1933 syntynyt haastateltava, jonka koulumatkan pituus oli viisi kilometriä muistelee miten kulki koulumatkansa:

"Kelistä riippuen. Mutta ku ei suksiakaa sitte oikeen ollu, kun niihin ostosuksiin ei sitte, sitte oikeen ollu varaa sillon. Että jollakin saatettiin mennä sitte isän ja äidin isoilla suksilla ja, ja tuota niin sitten joskus yhtenä jouluna kävi sitte onnellisesti. Me saatiin sitte siskon kanssa semmoset uudet sukset, jonka mä sitte aivan pian katkasin." (Haastattelu 11.)

Vuonna 1925 syntynyt haastateltava toteaa:

"Mulla melekeen neljä kilometriä. KävelLEN kulettiin." (Haastattelu 5.)

Vuonna 1925 syntynyt haastateltava muistelee suhtautumista opettajiin:

"Ja opettajat oli suuressa kunniassa" (Haastattelu 4).

Vuonna 1925 syntynyt haastateltavan muisto kouluruokailusta, jonka opettaja organisoï ennen sotaa vuodelta 1935:

"Ja se oli oikeen sellaanen vanha nainen ja opettaja. Silloin alakas, niin kouluruokala. Ja se itte keitti, se opettaja. Ja me tenavat tiskattiin ja kuorittihin perunat. Ja ... mikä oli, lämmitti luokkia ja näin, niin se avusti siinä ja sillä konstilla ja siitä piti maksaa sitte markka viikoltako se oli." (Haastattelu 1.)

Vuonna 1933 syntynyt haastateltava muistelee opettajan vaikutusvaltaa auttaa oppilasta saamaan kengät:

"Niin mä muistan, että koulustaki joskus annettiin, että opettajalle piti sanoa, jos ei ollu mitään kenkiä, niin sieltä. Se opettajakin niin pysty vaikuttaa, kuka sai ostoluvan, kun niihin piti, ei se riittäny ne kupongit, siihen piti saada ostolupaki ..." (Haastattelu 11.)

Jatkokurssista vuonna 1925 syntynyt haastateltava muistelee:

"Oli jatkokurssi. Ja tuota sitä käytiin iltapäivällä sitte, kun tavallinen koulu oli loppunu niin sitte iltapäivällä jatkokoulua. Ei sitä ollu joka päivä, silloin oli määrätty illat...käytiin pari kertaa viikossa...neljä tuntia kerralla. Siellä luettiin ja laulettiinki ja laskentohan oli hyvin tärkeä." (Haastattelu 5.)

Sota-aika toi mukanaan vaikeuksia opettajille ja kouluille. Koulun täytyi toimia sotatilanteen ehdoilla. Kireä tilanne rintamalla ja pommitukset hättäsivät koulunkäyntiä. Koulutyö jouduttiin sota-aikana monesti keskeyttämään. (Laaksonen 2002, 206.) Vuonna 1933 syntynyt haastateltava muistelee:

"... niin ei siellä koulut kyllä meilläkään, vaikka oltiin pienessä maalaiskylässä, niin ei kyllä jatkuvasti toiminu, että kyllä siellä koulutkin pysähdyksissä olivat. En tiedä olisko sen takia, että lapset pääsivät töihin, tai mikä, kun naisopettajat, ei ne opettajat ainakaan sodassa ollu, mutta ei sitä koulua kyllä aina pidetty." (Haastattelu 13.)

Jo syyskuun lopulla 1939 maailmanpoliittinen tilanne meilläkin koettiin kireäksi ja silloin nähtiin tarpeelliseksi jakaa oppilaille vihkosta "ohjeita ilmahyökkäyksen varalta" (Järvenpää 1999, 78). Mahdolliseen sotatilanteeseen valmistauduttiin antamalla oppilaille väestönsuojelukoulutusta, koska se nähtiin tarpeelliseksi. Kyseessä ei ollut varsinainen oppiaine kokeineen. Väestönsuojelu oli kuitenkin mukana lukujärjestyksessä ja sitä opeteltiin säännöllisesti. (Laaksonen 2002, 206-207.) Kouluja suljettiin monissa asutuskeskuksissa jo ennen talvisodan alkua ja oppilaita siirrettiin maaseudulle (Järvenpää 1999, 78).

Talvisodan ajaksi koulut suljettiin. Koulurakennuksia tarvittiin sotasairaaloiksi ja siirtoväenmajoitukseen sekä sotaväen ja siirtoväen muonitukseen. (Korpi-Tommola 2002, 202). Talvisodan päättymisen jälkeen koulut olivat kiinni vielä parisen viikkoa. Kevätlukukausi alkoi huhtikuun alusta ja jatkui poikkeuksellisesti kesäkuun loppuun.

Luovutetuilta alueilta tulleet oppilaat sijoitettiin uusien kotipaikkojensa kouluihin. Tästä aiheutui runsaasti uusia tehtäviä ja sopeuttamista. Myös koululaitoksen kasvatukselliset tavoitteet muuttuivat välirauhan aikana. Nyt tulivat tärkeiksi

kansalliset arvot ja historia. Koulussa haluttiin innostaa maanpuolustus tahtoon ja lujittaa yhteenkuuluvuudentunnetta. Isänmaallinen henki oli koulussakin merkittävässä asemassa. Myös oppilaiden ruumiillista suoriutumista sekä selviytymiskykyä pyrittiin parantamaan.

Välirauhan lukuvuosi alkoi vasta lokakuussa 1940, koska elintarviketilanne vaati, että maaseudun lapset olivat hyödyllisessä tuotannollisessa työssä syyskuunkin ajan. (Laaksonen 2002, 207-208.) Välirauhan aikana koulutyötä tehtiin lähes normaaleissa puitteissa, mutta syksyllä 1941 koulu päästiin aloittamaan vasta marraskuussa. Kouluaikana oppilaat olivat mukana talkoo- ja keräystoiminnassa.

Jatkosodan koulunkäynti sujui rauhallisissa tunnelmissa aina kevääseen 1944 asti, jolloin alkoivat Neuvostoliiton kiivaat ilmapommitukset. Tällöin jouduttiin keskeyttämään koulunkäynti ja evakuoimaan oppilaita maaseudulle. Syksyllä 1944 koulutyö pystyttiin aloittamaan marraskuun 1. päivänä ja koulutyötä alettiin vähitellen suunnata rauhanajan kuvioihin. (Järvenpää 1999, 80-81.)

6. LASTEN KOKEMUKSIA

Monet lasten sota-aikaisista peloista liittyivät pommituksiin. Vuonna 1924 syntynyt haastateltava kertoo sodan aikaisesta kokemuksestaan ollessaan silloin Pietarsaassa:

"Niin meiltäkin särky lasi, niin kukkapurkit lensi lattialle... useamman pommin ne puotti sinne Pietarsaareen sitte ... Mä en muista kuoliko siinä muuta ku yks, mutta kyllä jokunen haavottu." (Haastattelu 9.)

Vuonna 1933 syntynyt haastateltava kertoo pelostaana:

"... pelättiin niitä koneita ja sitte pelättiin kirkasta ilmaa...oltiin niin ku hyvillään, että ku oli pilvessä, ettei ne ainakaa sitte pommita." (Haastattelu 11.)

Myös vuonna 1925 syntynyt haastateltava kertoo pelostaan lapsena:

"Ja tosiaan sitte se pommituksen pelko, että ku sieltäki lähti meiän kylältä linja-autolla, jos tuli ilmahälytys, ei muuta ku väki sitte metsään puun juurelle piiloon niin kauan ku hälytys kesti" (Haastattelu 5).

Paitsi että pelättiin omasta puolesta pelättiin myös omaisten ja tuttavien puolesta. Vuonna 1923 syntynyt haastateltava kuvailee sodan ilmapiiriä:

"No se oli sellasta ainaasta jännitystä, jotta kuka kaatuu sodas ensiksi. Ja niin sielä oli omaasiakin, niin niitä jännitettiin, jotta selekiääkö ne." (Haastattelu 27.)

Pienimmille sota saattoi jäädä käsittämättömäksi asiaksi kuten Seija Hagfors kertoo kirjassa "Me kestimme, Naisten ja lasten talvisota" näin: "Sodan syttyessä olin vasta viiden ja puolen vuoden vanha. Sana "sota" oli minulle uusi ja käsittämätön. Myöhemmin kuulin myös uuden sanan "rauha"... yritin kuumeisesti selvittää, mitä se

rauha on. Olihan minulla Rauha-niminen leikkikaverikin. Vähitellen tajusin, että "rauha" oli jotain iloista, jota kannatti odottaa." (Hagfors 2000, 180.) Samassa teoksessa Kaija Salonen muistelee, kuinka hänet lähetettiin kummilta kysymään mitä uutisia radiossa on sodasta sanottu. Kummitäti käskee sanoa, että on yleinen liikekannallepano. Helsinkiä on ryssä pommittanut. Täti vielä käskee tytön äitiä käymään kylässä. Kotona äiti on rappusilla vastassa ja kysyy "No, mitä siellä sanottiin?" "Kannat liikkeelle!" "Mitä sinä, hyvä lapsi, hopotat?" "No kantapää't liikkeelle. Helsinkiä pommotetaan. Täti käski sinun mennä sinne."

Sama tyttö kuvailee myös ikäväänsä, kun isä lähtee sotaan: "Minulta pääsee itku. Isä kääntyy ja sieppaa syliinsä ... Kun isä on mennyt, juoksen ikkunaan ... Mäen päällä tie nielee isän silmistäni." (Salonen 2000, 221-222.)

Kun vuonna 1908 syntyneeltä haastateltavalta kysytään kertoiko ja jos niin miten hän kertoi lapsilleen sodasta, hän vastaa:

"No ne oli niin paljon ku toinen oli yhdeksänvuotias ja toinen kuusivuotias, niin ne koki sen itse. Ne joutu joskus tuola pommisuojiin, niin kyllä ne ymmärsi. Kyllä niille täyty aina kertoa ja ainahan se oli mieles, kun niiren isä oli rintamalla. Joka päivä piti aina aatella, että mitä kuuluu. Jotta kyllä, kyllä sitä täyty lasten kans paljon puhua. Vieläpä poika, sellanen kuusivuotias sanoo, ku kävi lomalla isä, niin se oli sille sanonu, jotta vielä me tavataan. Niin se piti sitä päämääränä, jotta ei meidän isi sielä kuole, että se sano niin."
(Haastattelu 6.)

Lapsia ei voinut säästää kaikelta sodan aiheuttamalta tuskalta, koska lapset kokivat itse surullisia asioita, kun esimerkiksi isä tai veli kuoli rintamalla. Lapset joutuvat pelkäämään myös pommituksia.

7. YHTEENVETO

Tutkimusmetodinani on ollut narratiivisuus ja olen tehnyt kuvailevaa tutkimusta. Ymmärtävän lukemisen avulla keskeisiksi lapsen päivään sota-aikana kuuluviksi asioiksi on haastatteluista ja kirjallisuudesta noussut työnteko, leikit, koulunkäynti sekä sodasta aiheutuneet kokemukset kuten pelot.

Haastatteluista nousee selkeästi esille, että lapset ovat sota-aikana joutuneet kantamaan paljon vastuuta. Vastuu toimeentulosta on painanut myös lasten hartioita. Lapset elivät niukissa oloissa. Ruokaa ainakin maaseudulla oli sen verran ettei nälkää tarvinnut nähdä. Muita tarvikkeita, kuten esim. kenkiä oli hyvin vaikea saada. Lapsetkin kuten aikuiset kotirintamalla joutuivat käyttämään kekseliäisyyttään toimeentulon turvaamiseksi. Kuitenkin vaikeassa tilanteessa auttoi "yhteiseen hiileen puhaltaminen". Lapset ja aikuiset toimivat samassa talvisodan hengessä. Yhteinen kokemus vahvisti yhteenkuuluvuuden tunnetta. Lasten tukena olivat myös isovanhemmat ja vanhat ihmiset, jotka olivat mukana lasten arjessa.

Lapset joutuivat tekemään paljon enemmän työtä kuin ennen sota-aikaa. Työt olivat myös raskaampia ja usein niin sanottuja miesten töitä. Lapset ahersivat mm. peltotöissä ja mottimetsässäkin. Työnteko vei lasten aikaa niin paljon, ettei leikkimiselle sitä paljon jäänyt. Lapset joutuivat käyttämään leikeissään paljon mielikuvitusta, sillä leikkikalut tehtiin useimmiten itse löydetyistä tarvikkeista. Ymmärrettävästä syystä aikuisilla ei juuri ollut aikaa osallistua lasten leikkeihin tai edes seurata niitä sivusta.

Sota-aika vaikeutti lasten koulunkäyntiä. Koulutyö jouduttiin monta kertaa keskeyttämään. Talvisodan ajan koulut olivat kokonaan suljettuina. Uusia tehtäviä aiheutti luovutetuilta alueilta tulleiden oppilaiden sijoittaminen. Koulun arvomaailma uudistui. Sota- aikana koulussakin tärkeiksi arvoiksi nousivat kansalliset arvot ja historia. Koulussa innostettiin maanpuolustustahtoon ja lujitettiin yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Lapset olivat riippuvaisia vanhemmistaan, jotka päättivät monet asiat lasten puolesta. Kuri oli usein ankaraa ja lasten täytyi totella vanhempiaan. Tässä suhteessa lasten

elämä on muuttunut vapaammaksi ja vanhemmat ovat sallivampia. Nykyään puhutaan paljon siitä, ettei lapsilla ole riittävästi rajoja. Lapset valvovat iltaisin liian myöhään ja saavat kaiken sen haluamansa tavarat, mihin vanhemmilla on varaa.

Nyt Irakin sodan aikana on puhuttu paljon niistä ahdistuksista ja peloista, mitä sota aiheuttaa lapsille. Eniten tietenkin kärsivät ne lapset, jotka itse kokevat sodan. Pelkoja aiheutuu kuitenkin myös esim. suomalaisille lapsille mm. television uutisten välityksellä. Tärkeäksi nousee kysymys lasten suojelemisesta sodan vaikutuksilta. Suomessa kotirintamalla lapset kuulsivat ja näkivät sodan kauheuksia. Vanhemmat eivät pystyneet suojelemaan lapsiaan, sillä lapset itse kokivat asioita. Jos esim. isä tai veljiä kaatui rintamalla, eihän lapsia siltä surulta voinut suojella. Monet lapset kokivat myös pommituksia.

Mielestäni tärkeä asia pohdittavaksi ja tutkittavaksi on, että mitä voidaan sodan jälkeen tehdä sodan kokeneiden lasten hyväksi. Mikä olisi oikea tapa auttaa lapsia pääsemään takaisin normaaliin sodan jälkeiseen elämään. Mietin myös sitä, että tärkeä kysymys on myös lasten roolin pohtiminen sodan aikana. Millä tavalla lapsia käytetään sodan tehtävissä. Sodalla on aina paljon kauaskantoisia vaikutuksia ja varsinkin lasten asemaa sodassa tulisi enemmän pohtia ja etenkin sitä mitä lasten hyväksi olisi mahdollista tehdä.

Mitä uutta olen aiheestani lapsen päivä sota-aikana oppinut siitä tutkiessani? Ennen työn tekemistä tiesin, että lapset siihen aikaan tekivät työtä. Omat vanhempani ovat kertoneet omasta työnteostaan lapsena. Yllätyin kuitenkin siitä, että lapset olivat todella itsekkin vastuussa selviytymisestä. Myös lasten tekemä suuri työmäärä ja varsinkin työn raskaus oli minulle yllättävää.

Tiesin tietenkin, että sota-aikana oli puutetta ja pulaa niin ruoasta kuin tavaroistakin, mutta se yllätti miten mahdottomilta vaikuttavista tilanteista voidaan selviytyä kekseliäisyyden avulla. Vaikka lapsilla ei ostoleluja ollutkaan, he kyllä keksivät ja löysivät leikkeihinsä tarvikkeita. Tässä olisi yksi opetus tämän ajan ihmisille. Lapsetkin elävät valtavien tavara- ja lelumäärien keskellä. Kuitenkin yksinkertaiset lelut innostavat lapsia käyttämään luovuuttaan. Työtä tehdessäni esille nousi myös se asia, että leikillä on merkitystä lasten pelkojen ja ahdistusten lieventäjänä.

Erityisen tärkeä asia sota-aikana on ollut yhteenkuuluvuus. Maatalousyhteiskunnassa muutenkin työtä tehtiin ja toimittiin yhdessä sekä autettiin toisia. Sota-aika loi kuitenkin uuden "sota-ajan hengen". Yhdessä toimimisen lisäksi uudenlainen "henkinen yhteenkuuluvuus", "samassa veneessä oleminen" ja toinen toisensa ymmärtäminen näiden asioiden kautta auttoivat kestäämään vaikean ajan. Myös koululaisten keskuudessa vaalittiin selviytymistä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Sodan henkinen puoli, varsinkin ahdistukset ja pelot, on tärkeä tutkimuskohde. Kuten Eeva Kuuskoski on sanonut, niin sodan traumaattisten kokemusten käsitteleminen on meillä jäänyt vähälle huomiolle.

LÄHDELUETTELO

PAINETUT LÄHTEET

Allardt, E (1983) Sosiologia 1. Porvoo-Helsinki-Juva :WSOY:n graafiset laitokset.

Alanen, L. & Bardy, M (1991) Lapsuuden aika ja lasten paikka. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Alanen, L (2001) (A) Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa:Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.) (2001) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino.

Alanen, L (2001) (B) Polvesta polveen. Sukupolvi sosiologisena käsitteenä ja tutkimuskohteena. Teoksessa: Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.) (2001) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino.

Eskola, J. & Suoranta, J (2001) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Franck, M (2000) Lapsi 2000. Historiaa ja uskomuksia. Tampere: Eräsalon kirjapaino.

Franck, M (1989) Päiväkirjani 1939-1952. Haiharan nukkemuseon julkaisuja nro:13: Kirjapaino Hermes.

Hagfors , S (2000) Jalkoja painaa, ne eivät tottele. Teoksessa :Valkonen, K.(toim.) (2000) Me kestimme. Naisten ja lasten talvisota. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Häggman, K (1996) Johdatus perhehistoriaan. Helsinki: Hakapaino Oy.

Kuuskoski, E (2001) Alkusanat. Teoksessa Örnio, L. & Porio, A (2001) Sotaan loppui lapsuus. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Keurulainen, M (1998) Elämää perheinä 1990-luvun Suomessa, Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto. Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Korpi-Tommola, A (2002) Lapset sodan jaloissa. Teoksessa :Suomi 85 (2002) Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla.

Laaksonen, L (2002) Koulunkäyntiä ja opiskelua sodan varjossa. Teoksessa: Suomi 85 (2002) Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla.

Lovio, M (1993) Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa: Raitis, R. & Haavio-Mannila, E.(toim.) (1993) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa.

- Maisonlahti, R (1995) Kotirintaman pitkä kesä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Ojakangas, M (1998) Lapsuus ja auktoriteetti. Helsinki: Gosmoprint Oy.
- Ornio, L. & Porio, A (2001) Sotaan loppui lapsuus. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Parikka, R. (toim.) (1999) Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Peltonen, M (1999) Työnjako sosiaalisena tilana-Sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa. Teoksessa Parikka, R. (toim.) (1999) Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Raitis, R. & Haavio-Mannila, E. (toim.) (1993) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa.
- Rantamaa, P (2001) Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa: Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.) (2001) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Räikkönen, T (1993) Läskisoosia ilman läskiä ja sitruunasoodalla ohukaisia-Kotirintaman monitaitureiden elämää. Teoksessa: Raitis, R. & Haavio-Mannila, E. (toim.) (1993) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa.
- Salonen, K (2000) Isä kääntyy ja sieppaa minut syliinsä. Teoksessa: Valkonen, K. (toim.) (2000) Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.) (2001) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Suomi 85 (2002) Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Espoo: Weiling+Göös.
- Uusitalo, H (2001) Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Juva: WS Bookwell Oy.
- Utrio, K (1985) Eevan tyttäret. Naisen, lapsen ja perheen historiaa. Helsinki: Painokaari Oy.
- Utrio, K (1986) Kalevan tyttäret. Suomen naisen tarina. Helsinki: Painokaari Oy.
- Utrio, K (2001) Perhekirja. Eurooppalaisen perheen historia. Helsinki: Tammi.
- Valkonen, K (2000) (toim.) Me kestimme. Naisten ja lasten talvisota. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Hankesuunnitelma, Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja jälkeen (1938-1950), Museaalinen hanke.

Haavisto, P (1999) Sota lapsen silmin: lapset ja sodan kuva vuosien 1939-1944 Suomessa, Pro Gradu, Tampereen yliopisto. Historiatieteen laitos. Suomen historia.

Junila, M., Esitutkimusraportti 2001. Naisten panos Pohjanmaan kotirintamalla 1938-1948.

Järvenpää, T (1999) Koululaisena suursodan varjossa. Koulunkäynti, koti- ja talkootyö sekä vapaa-ajan vietto Suomessa ja Isossa-Britanniassa toisen maailmansodan aikana. Pro Gradu tutkielma. Tampereen yliopisto.

Liite 1. Lapsen päivä sota-aikana

TAUSTAA

Marjatta, syntynyt toukokuussa 1926, asuu kylällä 10 kilometrin päässä kylän keskustasta maatalossa. Marjatan isä on kuollut ja isot veljet ovat sodassa. Äiti ja Marjatta hoitavat kotia ja pienempiä sisaruksia. Koska isä on kuollut ja isot veljet ovat sodassa, Marjatta joutuu tekemään "miesten töitä". On tehtävä peltotöitä, hoidettava hevonen, lehmät, lampaat ja kanat.

Valtakunnallisen työvelvollisuuden vuoksi Marjatta on joutunut myös mottimetsään halkoja hakkaamaan. Lapset tekevät työtä isolla joukolla ja katkovat puut pokasahalla.

Koska Marjatta on vanhin tytär, hän tekee suuren osan kotitöistä äidin apuna. Hän auttaa välillä myös naapurissa, koska naapurin emännällä on paljon pieniä lapsia ja miesväki on sodassa.

Marjatta on jo ennen sota-aikaa joutunut tekemään kaikenlaisia töitä mm. perkaamaan perunapeltoa ja auttamaan äitiä kotitöissä. Marjatta joutuu usein kävelemään pitkiä matkoja, kun hän käy keskustassa asioita hoitamassa.

Nälkää Marjatan ei tarvitse kärsiä, sillä maaseudulla asuvilla on ruokaa riittävästi. Itse kasvatetaan vihannekset ja perunat. Marjoja ja sieniä kerätään.

Marjatta ei saanut uusia vaatteita. Marjatan äiti opetti Marjatan tekemään itse lankaa ja neulomaan siitä vaatteita. Ensin Marjattaa karstasi villoista haituvia ja niistä kehräsi lankaa. Sitten lanka kerittiin ja kerrattiin.

Iltaisin Marjatta luki kirjastosta lainaamiaan kirjoja ja viikonloppuisin hän pelasi naapurin lasten kanssa pesäpalloa ja sunnuntaisin kävi kirkossa.

MARJATAN PÄIVÄ

Marjatta joutui heräämään aikaisin navettaan lypsämään lehmiä. Sitten hän huolehti maitotonkan maitolaiturille maitokuskia varten, joka vie hevosen ja rattaiden kanssa maidot meijeriin. Sieltä Marjatta saa tilata voin.

Marjatalla ei ole koulua, koska koulu on sodan vuoksi kiinni. Sen vuoksi Marjatallakin on vähän aikaa levätä. Äiti laittaa ruoan ja sen jälkeen, kun Marjatta on syönyt, Marjatta lähtee pikkuveljensä kanssa ajamaan lantaa pellolle. Pellolla lanta ajetaan kasoihin ja siitä Marjatta levittää veljensä kanssa lantakasat talikolla pellolle.

Tämän jälkeen Marjatta tulee kotiin juomaan korviketta. Kun Marjatta ja veli ovat hetken levänneet, on lähdettävä äestämään veljen kanssa. Marjatta seisoo äkeen päällä. Lopulta tulee yksi sarka kylvökuntoon.

Kun Marjatta pääsee kotiin syömään, niin naapurin emäntä poikkeaa pyytämään Marjatan apua seuraavaksi päiväksi perunanistutukseen. Illalla Marjatta kehrää lankaa ja lukee kirjastosta lainaamiaan kirjoja ennen nukkumaan menoa.

SIIRTOLAISUUDEN PAIKKA YHTEISÖSSÄ

Minja Heusala-Ekberg
68482
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan
ja sosiaalityön laitos
Tutkimusprojektipinnot
Huhtikuu 2003

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	3
2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	4
2.1 Siirtolaistutkimuksesta.....	4
2.2 Historiallinen tausta.....	5
2.3 Aikaisempia tutkimustuloksia.....	6
3. TUTKIMUSASETELMA JA –MENETELMÄT.....	8
4. TULOSTEN ESITTELY.....	10
5. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	16

LÄHTEET

1. JOHDANTO

Tutkielmani liittyy ”Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja jälkeen (1938-1950)”- hankkeeseen. Tässä museaalisessa hankkeessa on koottu sota- ja pula-aikana kotona toimineiden Pohjanmaan naisten selviytymistä ilmentävää fyysistä aineistoa kuten esineistöä, arkistomateriaalia, valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjoja. Samalla on tallennettu ko. aineistoihin nivoutuvaa suullista muistitietoa sodan murrosajan naisten, nuorten ja lasten elämisestä, olemisesta, tapahtumista ja kokemuksista. Näin koottu aineisto muokataan tieteellistä tutkimusosaa ja nyky-yhteiskunnan kehitystyötä hyödyntävään muotoon.

Omassa tutkielmassani keskityn tarkastelemaan Karjalasta tulleiden siirtolaisten asemaa Pohjanmaan kyläyhteisöissä sodan aikana ja jälkeen. Aineistona on sota-ajan kokeneiden pohjalaisnaisten haastattelut (18 haastattelua), jotka on tehty vuonna 2002. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, minkälainen asema siirtolaisilla oli kyläyhteisöissä.

Siirtolaisteema on hyvinkin ajankohtainen tämän päivän Suomessa. Ihmisten lisääntynyt liikkuvuus ja uudet vähemmistöt, kuten siirtolaiset ja pakolaiset, lisäävät kulttuurien kohtaamista maassamme. Mitä monikulttuurisemmaksi yhteiskuntamme muuttuu, sitä tärkeämpää on tutkia ja ymmärtää kulttuurien kohtaamisesta aiheutuvia ilmiöitä. Siirtolaisia, pakolaisia ja kulttuurien kohtaamista koskevan tiedon kysyntä ylittää usein tarjonnan. Etnisten ryhmien tutkimusta selvittäneen työryhmän mielestä pitäisi myös lisätä tutkimusta, joka koskee kantaväestön reaktioita ja valmiutta sosiaaliseen ja kulttuuriseen muutokseen. (Liebkind 1994, 9, 15-16)

Siirtolaisia vastaanottavan yhteisön reaktioiden tutkimukselle on siis kysyntää, joten siinä mielessä tämä tutkimusaihe on perusteltu. On myös mielenkiintoista selvittää, mitä kerrottavaa haastateltavilla naisilla olisi tämän päivän siirtolaisuuteen siitä, miten siirtolaiset otettiin Suomessa vastaan noin 60 vuotta sitten.

2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Siirtolaistutkimuksesta

Suomessa siirtolaisuuden tutkimus on perinteisesti suuntautunut tutkimaan suomalaisia siirtolaisina Ruotsissa, Kanadassa, Australiassa ja Yhdysvalloissa. Maahanmuuttaja- ja etnisyystutkimus on suhteellisen uusi ala, eikä se ainakaan toistaiseksi ole selkeästi ankkuroitunut mihinkään tiettyyn tieteenalaan tai tutkimuslaitokseen, joskin Siirtolaisuusinstituutti on siirtämässä painopistettä myös Suomeen suuntautuvan siirtolaisuuden tutkimukseen. Viime vuosina kiinnostus aihetta kohtaan on kasvanut voimakkaasti. Pohjoismaissa siirtolaisuustutkimus syntyi vastauksena uuden yhteiskunnallisen tilanteen synnyttämään tiedontarpeeseen. Erityisesti kahden tekijän voidaan arvioida vaikuttaneen tutkimuksen aloittamiseen Pohjoismaissa: tutkijoiden mielenkiinto uutta yhteiskunnallista ilmiötä kohtaan sekä poliitikkojen ja virkamiesten tarve löytää ratkaisuja siirtolaisten koulunkäyntiin, kielenopetukseen, työllistämiseen ja muihin integraatioon liittyviin toimenpiteisiin. Tutkimuksen käytäntöön orientoituminen näkyy mm. siinä, että Ruotsissa siirtolaisuustutkimus alkoi maahanmuuton tutkimuksena ja Suomessa maastamuuton tutkimuksena. (Ekholm 1994, 7-8)

Siirtolaisuustutkimuksen keskeinen teema on se, mitä tapahtuu kun eri kulttuureihin kuuluvat ihmiset kohtaavat. Vaikka kohtaamisessa on mukana kaksi osapuolta, on tutkimus kohdistunut pääasiassa maahanmuuttajiin. Tutkijat pohtivat, mitä maahanmuuttajille tapahtuu uudessa maassa, missä määrin he omaksuvat valtakulttuurin arvoja ja missä määrin ylläpitävät omaa kulttuuriaan ja millaisen aseman he saavuttavat uudessa maassa. Maahanmuuttajien vaikutusta valtayhteisöön tutkitaan huomattavasti vähemmän. (emt., 9)

Integraatio vakiintui 1980-luvulla keskeiseksi pakolais- ja siirtolaistyön sekä -tutkimuksen termiksi. Integraatio on moniselitteinen sosiaalitieteellinen termi, mutta pakolais- ja siirtolaistutkimuksen ja -työn piirissä se on saanut oman merkityksensä. Integraatio voidaan määritellä akkulturaation kautta. Akkulturaatiolla tarkoitetaan sitä, että vähintään kaksi ryhmää kohtaa ja heikommassa ryhmässä tapahtuu kulttuurisia muutoksia vahvemman ryhmän suuntaan keskinäisten kontaktien seurauksena. Integraatio kuvaa tilannetta, jossa maahanmuuttajalla on toimiva suhde sekä omaan etniseen taustaryhmäänsä että valtayhteisöön. (Vartiainen-Ora 1996, 91)

Maahanmuuttajat saattavat valita eri elämänalueilla eri strategioita: perheessä ja etnisessä yhteisössä vallitsevat oman etnisen yhteisön arvot ja julkisella alueella (työ, koulutus, poliittinen osallistuminen) omaksutaan valtakulttuurin arvoja. Integroitunut maahanmuuttaja arvostaa omaa kulttuuriaan ja pitää yllä omia tapojaan, kieltään ja uskontoaan. Toisaalta hän ei halua eristäytyä uuden kotimaansa valtakulttuurista, vaan opiskelee myös valtakulttuurin piirteitä sekä kieltä. Vähemmistön näkökulmasta integraatioon kuuluu siis kaksi osaa: tasa-arvoisten lähtökohtien saavuttaminen suhteessa valtaväestöön sekä oikeus etniseen ja kulttuuriseen monimuotoisuuteen.

Maahanmuuttajien integraatioon vaikuttavia tekijöitä voidaan jaotella esimerkiksi seuraavasti:

1. vastaanottavan maan yhteiskunnallinen ja taloudellinen tilanne, 2. vastaanottavan maan vähemmistöpoliittinen tilanne, 3. maahanmuuttajien palvelujärjestelmä, 4. maahanmuuttajien tausta ja oma toiminta. (Vartiainen-Ora 1996, 91-92)

2.2 Historiallinen tausta

Talvi- ja jatkosodan seurauksena karjalaisen siirtoväen määrä kohosi lopulta 406 000:een. Sodan aikana tavoitteena oli saada siirtolaiset mahdollisimman nopeasti maan länsiosiin. Siirtoväen väliaikaisen majapaikan saneli myös se, että Helsingin, Tampereen ja Turun ympäristöt jätettiin evakoitta, jotta kaupunkilaisia olisi voitu sijoittaa turvaan ilmapommitusten mahdollisesti alkaessa uudestaan. Tästä syystä ylivoimaisesti eniten väkeä sijoitettiin aluksi Vaasan lääniin, jonne oli turvallinen rautatieyhteys. (Hietanen 1983, 272.) Sodan aikana oli myös Karjalan kaupunkiväestölle määrätty sijoitusalueet, mutta sodan jälkeinen sijoituspolitiikka lähti siitä periaatteesta, että ainoastaan maataloussiirtoväelle määrättiin sen sijoituspaikkakunta. Kaupunkilaiset ja koko teollinen väestö sai itse hakeutua sinne, missä se parhaiten arveli saavansa toimeentulon. Seurauksena olikin tämän väestönosan erittäin tiuha muuttaminen ensimmäisinä sotaa seuranneina vuosina ja hajaantuminen sitten maan kaikkiin kaupunkeihin ja teollisuuskeskuksiin. Vain varsin vähäinen määrä entisiä kaupunkilaisia asettui varsinaiselle maaseudulle. (Waris ym. 1951, 3-4)

Maataloussiirtoväen kohdalla sen sijaan tehtiin hyvin yksityiskohtaiset sijoitus suunnitelmat. Niiden tavoitteena oli pitää maataloussiirtoväki lähtökunnittain koossa. Maahankintalain mukaan oli siirtoväkeen kuuluvat maansaajat pyrittävä uskontonsa, kielensä ja entisten asuinpaikkojensa yhteisyyden nojalla sijoittamaan samoihin kuntiin. Lisäksi heidät oli koetettava sijoittaa alueille, jotka luonnonsuhteiltaan sekä liikenneyhteyksiltään ja muilta taloudellisilta edellytyksiltään vastasivat entisiä asuma-alueita. Valtaosa maataloussiirtoväestä joutui tämän johdosta asettumaan niille seuduille, jotka sille ylhäältä päin määrättiin, ja näin oli virallinen sijoituspolitiikka tässä kohden määräävä tekijä. (Waris ym. 1951, 5)

2.3 Aikaisempia tutkimustuloksia

Kiireisimpänä ja monin paikoin vaikeimpana huoltotehtävänä sodan aikana oli evakuoitun väestön majoitus sekä sen karjan sijoittaminen. Monesti satapäisten siirtoväkikuljetusten saapuessa paikkakunnalle oli ensimmäiseksi turvauduttava joukkomajoitukseen. Koulut, seuratalot ja kirkot avattiin siirrettyjen majapaikaksi, kunnes siirtoväen huoltojohtaja sai kaikki sijoitetuiksi yksityisiin taloihin. Kun monesti varsin väljästikin asuneet paikkakuntalaiset olivat haluttomia ottamaan siirtoväkeä taloonsa, oli turvauduttava pakkomajoitukseen. Siirtoväen työhön sijoittuminenkaan ei pakkomajoitusta lopettanut, vaan sitä oli jatkettava vielä vuosia evakuointien jälkeen. Isäntäväki tunsu majoituksen sellaisena rasituksena, että siitä suoritettu virallinen, vaatimaton vuokra ei missään tapauksessa voinut rasitusta korvata. (Waris ym. 1952, 78-79)

Ehkä vakavin perusongelma karjalaisten evakossaolossa oli jo talvisodan päivästä lähtien heidän ja heidän väliaikaisen isäntäväkensä kesken monin paikoin virinnyt peruskitka. Ristiriidat syntyivät puhtaasti kahden erilaisen kulttuuripiirin kohtaamisesta. Koska suurin osa karjalaisista oli sijoitettu evakkoon Länsi-Suomeen, kohtasivat nyt ensimmäistä kertaa kaksi varsin erilaista Suomea. Yhteiskunnalliselta ja henkiseltä perusvireeltään erittäin konservatiivinen länsisuomalainen maaseutuyhteisö joutui osittain viranomaisten pakkotoimin vastaanottamaan karjalaisia, joille oli tyypillistä sekä yhteisö- että yksilötasolla huomattavasti suurempi joustavuus. Saman katon alla tapahtunut yhteiselämä antoi aiheita monille hankauksille. (Hietanen 1983, 241)

Länsi-Suomessa oli rauhankin oloissa totuttu yksinkertaisempaan ruokapöytään kuin Karjalassa. Siirtolaisten runsas liikkuvuus närkästytti usein isäntiä, joiden perinteellinen vakavuus taas tulkittiin siirtoväen mielessä helposti heitä vastaan kohdistuneeksi ynseydeksi. Karjalaiset olivat aina olleet tunnetusti innokkaita kylässäkävijöitä, kun taas länsisuomalaiset tuskin kävivät naapurissakaan muuten kuin asialla tai erityisesti pitoihin kutsuttuina. Paikkakuntalaiset ihmettelivät karjalaisten runsasta kylässä käyntiä, mutta aivan samalla tavalla siirtolaisten mielestä paikkakuntalaistalon sulkeutuneisuus oli näyttänyt oudolta, jopa paheksuttavaltakin, vaikka paikkakuntalaisten kohdalla elettiin vain totuttujen tapojen mukaan. Räikeimpinä kulttuurierot ilmenivät ortodoksisten evakoiden osakseen saamassa kohtelussa erilaisine ”ryssittelyineen”. Selvää on, etteivät siirtoväen ja heidän isäntiensä välit suinkaan parantuneet rauhanteon jälkeen, jolloin karjalaisista tulikin yhtäkkiä pysyvää asuinsijaa etsiviä. Jopa presidentti Kyösti Kallio ja siirtoväen huollon keskuksen johtaja Urho Kekkonen joutuivat julkisesti puuttumaan siihen, että monella taholla ilmeni jatkuvaa haluttomuutta majoittaa siirtoväkeä. (emt., 241-242)

Kaikista perusvaikeuksista huolimatta onnistuttiin talvisodan aikana luomaan suomalaiselle siirtoväkipolitiikalle eräs sen tunnusomaisimmista ja kansainvälisesti tarkasteltuna ainutkertaisimmista piirteistä. Siirtoväki majoitettiin hajalleen maaseudun yksityistalouksiin. Tämä oli kaikissa suhteissa parempi vaihtoehto kuin pakolaisleirit. Tällöin siirtoväki pystyi säilyttämään yhteiskunnallisen ja henkisen toimintavalmiutensa eikä joutunut ympäröivän, heidän tulevaisuutensa kannalta tärkeän yhteiskunnan ulkopuolelle. (emt., 242)

Vastavuoroista sopeutumistakin tapahtui ja tästä esimerkkinä on ruokavalio. Pohjanmaalle tulivat piirakat, uuniruuat ja sienet karjalaisten omaksuessa rieskan, mansikat ja liharuuat. Myös eräissä muissa tavoissa voi löytää vastavuoroista sopeutumista. Pohjanmaalla alettiin lämmittää leivinuuneja pakkasella karjalaisten tavoin, opittiin keittämään saippuaa, omaksuttiin karjalaisten työtapoja ja –välineitä ja alettiin harrastaa seuratoimintaa entistä enemmän. Karjalaisten kerrotaan omaksuneen pohjalaisia työtapoja ja –välineitä, uuden venemallin ja pohjalaisten yöjällassakäynnin. (Paukkunen 1983, 315-317)

3. TUTKIMUSASETELMA JA - MENETELMÄT

Tutkimukseni tavoitteena on kuvata sitä, miten haastateltavat naiset puhuvat siirtolaisten asemasta kyläyhteisöissä. Tarkoituksena on selvittää, miten puheissa rakennetaan suhtautumista siirtolaisiin, miten heidät otettiin mukaan yhteisöön, minkälaisen työpanoksen he antoivat yhteisössä, miten heidän tapansa erosivat paikallisten tavoista ja kuinka heidät sijoitettiin yhteisöön. Siirtolaisilla tarkoitan tässä Karjalasta tulleita evakkoja. Alunperin tarkoitukseni oli tutkia myös kaupungeista sotaa pakoon tulleita siirtolaisia, mutta jätin heidät pois tutkimuksestani, koska heistä on hyvin vähän mainintoja haastatteluissa.

Aineistona käytän 18 haastattelua, jotka on koottu teemahaastattelun keinoin. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä siksi, että haastattelun aihepiirit, teema-alueet, ovat kaikille samat. Laajasti ottaen teemahaastattelun ominaispiirteisiin kuuluu, että haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen ja tutkija on alustavasti selvittellyt tutkittavan ilmiön oletettavasti tärkeitä osia, rakenteita, prosesseja ja kokonaisuutta. Tämän sisällön- tai tilanneanalyysin avulla hän on päätenyt tiettyihin oletuksiin tilanteen määrittävien piirteiden seurauksista siinä mukana olleille. Analyysinsä perusteella hän kehittää haastattelurungon. Lopuksi haastattelu suunnataan tutkittavien henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin tilanteista, jotka tutkija on ennalta analysoinut. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47-48)

Aineistossa teemoina olivat ruoka-, vaate- ja energiahuolto, hygienia, tapatietous, kodin sisustus, tiedotus ja tiedon kulku, työnteko, harrastukset, sosiaalinen toiminta, sairaanhoito, rakentaminen, korjaus ja uudisrakentaminen, sotavangit ja siirtolaiset. Pohjalaiset naiset perustivat kesällä 1999 museaalisen hankkeen toteuttamisen tueksi naisjärjestöjen verkoston, Vastuun Naiset ry:n, joka on tehnyt nämä haastattelut vuonna 2002. Kaikki haastatellut ovat sota-ajan kokeneita naisia, jotka olivat sodan alkaessa noin 5-30-vuotiaita. Haastattelunauhat litteroitiin ja luin kaikki 19 haastattelua läpi etsien niistä sellaiset kohdat, joissa puhuttiin jotakin siirtolaisista. Yksi haastattelu karsiutui pois, koska haastateltavalla ei ollut mitään kokemuksia siirtolaisista. 18 haastattelulla oli ollut siirtolaisia joko omassa kodissa tai sitten naapurissa.

Käytän tutkimuksessani narratiivista lähestymistapaa. Ihmisen jälkikäteen hahmottamaa ja verbaalisesti esittämää kuvaa elämänsä kulusta ja tapahtumista voidaan tarkastella tarinana. Narratiivinen lähestymistapa sopii hyvin ihmistutkimuksessa voimistuneeseen haasteeseen tarkastella ihmistä aktiivisena, merkityksiä antavana toimijana ja ihmiselämän ilmiöitä prosessimaisina, kielellisesti tulkittuina sekä aikaan ja paikkaan sidottuina. Sosiaalitieteessä ihmisten kertomukset elämästään ovat jo vuosikymmeniä olleet laadullisessa tutkimuksessa keskeistä materiaalia. Kertomusten voi ajatella juuri tarinallisuutensa kautta ilmentävän kulttuurista todellisuutta. Yhteisön moraalijäsennyksiä ja uskomuksia voidaan paljastaa osoittamalla, minkälaisia tarinallisia rakenteita ihmisten kertomukset elämästään sisältävät. (Hänninen 2001, 94, 125-126)

Kertomus elämästä syntyy tiettyjen tuotantoehtojen vallitessa, on aina suunnattu jollekulle vastaanottajalle ja on kertojan viimekätisestä päätäntävällästä riippuen juuri tietynlainen. Yhdellä ihmisellä on monta tarinaa. Kertoja asettaa menneet tapahtumat sellaiseen järjestykseen ja merkitysyhteyteen, joka ilmaisee itse asiassa nykyhetken olennaista arvomaailmaa. Tarinassa elämänkulun aikaiset tapahtumat ja nykyisyydessä havaittava ”tulos” pyrkivät yhdentymään. Tarinaa vie eteenpäin menneen ja nykyisen välinen jännite. Yksilö perustelee nykyisen elämäntilanteensa ja käsityksensä itsestään muokkaamalla menneisyyttä tarkoituksenmukaisesti. (Vilkko 1988, 22, 93, 95, 97)

Aineiston analysointitapana käytän teemoittelua. Aineistosta voi nostaa esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. Näin on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä aineistossa. Tekstimassasta on ensin pyrittävä löytämään ja sen jälkeen eroteltava tutkimusongelman kannalta olennaiset aiheet. (Eskola & Suoranta 1998, 174) Ymmärtävän lukemisen kautta aineistosta nousi neljä siirtolaisuuteen liittyvää teemaa. Ne ovat siirtolaisten sijoittaminen, siirtolaisiin suhtautuminen, heidän työpanoksensa yhteisössä sekä siirtolaisten ja paikallisten tapojen eroavuudet. Nämä olivat asioita, joita haastatteluissa eniten käsiteltiin, kun puhuttiin siirtolaisista. Riippui kuitenkin haastattelijasta, mitä siirtolaisuuteen liittyviä asioita hän kysyi. Kaikille haastateltaville ei tehty samoja kysymyksiä. Joissain haastatteluissa käsitellään siirtolaisuutta melko perusteellisestikin, kun taas toisissa haastatteluissa aihe käsitellään hyvin lyhyesti. Teemahaastatteluiden tarinoivuus ei toimi parhaalla mahdollisella tavalla, vaan haastattelut painottuvat enemmän kysymys-vastaus-periaatteelle kuin haastateltavien omaehtoiselle kertomiselle elämästään. Joissain haastatteluissa haastattelija ohjaa haastateltavan vastauksia. Sitaateissa esiintyvät nimet ovat keksittyjä.

4. TULOSTEN ESITTELY

Siirtolaisten sijoittaminen yhteisöön

Maataloussiirtoväki pidettiin lähtökunnittain koossa eli saman paikkakunnan asukkaat pyrittiin sijoittamaan lähelle toisiaan myös Pohjanmaalla. Tämä varmasti helpotti karjalaisten sopeutumista, koska oman yhteisön tuen on todettu olevan välttämätöntä sopeutumisprosessissa. Siirtolaiset, joilta puuttuu oman yhteisön tuki, ovat erityisen riskialttiita mielenterveysongelmille (Liebkind 1994, 33). Kun karjalaisia sijoiteltiin paikallisiin koteihin, otettiin huomioon, minkälaiset tilat talossa oli ja kuinka paljon siellä asui jo ihmisiä. Saman perheen jäsenet pidettiin koossa. Karjalaisia kuitenkin siirrettiin paikasta toiseen, väliaikaisista paikoista pysyvämpiin asuinpaikkoihin. Siirtolaisia tuli ja meni Pohjanmaan kylissä sodan aikana ja sen jälkeenkin.

”Sillon kun näitä evakoita tuotiin, niin ensin tuotiin sinne kansakoululle. Ja sieltä sitten niitä jaoteltiin ja katsottiin mitä minnekin niinkun soppii ja, ja perhekunnat, ettei hajotettu perheitä. Mutta kun välillä vaihettiin tuli eri, mä en muista tuliko, oli Salmistakin ja ja Metsäpirtistä muistaakseni, mutta heitä siirrettiin sitte niin ku vakipaikkaan. Meil oli sitte impilahtelaisia ja ja, sittehän tänne tuli näitä käkisalmelaisia, että oli tämmöstä, toisia lähti, toisia tuli. Muistan minun hyvän ystävänikin, hän elääkin vielä, Impilahdelta, niin hänhän tuli silloin kun sota päättyi niin sieltä Impilahdelta lehmien kanssa, niin muistan aina ne jalatki. Niis oli semmonen ku pohjanahka kun hän paljain jaloin tuli tämän karjan kanssa. Se on pitkä matka tulla Karjalasta tänne Etelä-Pohjanmaalle.” (Haastattelu 3)

Monilla karjalaisilla oli isoja perheitä ja lisäksi karjaa, joten välillä oli täysi työ saada kaikki mahtumaan paikallisten asukkaiden tiloihin. Ahdasta oli ja joustamista vaadittiin puolin ja toisin. Haastatteluista saa sellaisen käsityksen, että kun joku siirtolaisperhe määrättiin paikalliseen perheeseen, niin se sitten piti ottaa vastaan. ”Hyvä sopu tilaa antoi.”

”Niin kun ne tuli sitte ja määrättihin meille ja äiti oli sanonu, jotta ei meillä oo tilaa, ku sanottihin minkälään se on. Ja mä aina muistan, kun me äitin kans seisottihin pihas, ku meillä on sellaanen joku pari kolome kilometriä aukiaa siihen mettähän päin, ku ne rupes tulemahan meille. Ku niillä oli kaksikymmentäneljä lehemää, ykstoista hevoosta. Niil oli vanha emäntä ja vanha isäntä, ja nuori ja vanha, emännät molemmat. Sitte niil oli sellaanen renkipoika mukana, ja sitte touta lapsia oli, oliko niillä viisi vai kuusi. Ja mä aina muistan sitte, kun me sanottihin, jotta meirän navettahan ei mahtunu ku muutama lehemä omien lisäksi. No sitte sinne, paapan taloos, sielä oli navetta, johonka mahtuuko sinne kolome, neljä lehemää ja kaharen hevoosen talli. Niin ne lehemät ajettihin sitte rihihakahan. Niin sitte Ilimaj- oli joku sellaanen yhteislaidun, mihinkä ne vei osan. Ja sitte huonoommat hevooset, vanhemmat, niin ne myi sitte teurahaksi, jotta saivat mahtumahan ne kaks hevoosta ja meirän tallihin sitte mahtuu vielä sitte yks hevoonen. Ja sitte tallin eteisehenki pantihin sitte muutama hevoonen. /.../ Ja meillä oli justihin yhtä monta huonesta niillä ku meilläki, jotta kyllä se sopu oli kyllä.” (Haastattelu 1)

”Ja siellä sitten tuli ensimmäiseksi evakkoja, piti kaks hevosta talosta lähettää asemalle. Että niitä tuli kaksikymmentä henkee, niin evakoita. Ja Käkisalmen kaupunkilaisia oli suurin osa. Niistä oli konttorineitosia viisi ja heidän konttori muuttu Ouluun ja he olivat muutamia viikkoja sitte siinä talossa ja sitte heidät siirrettiin Ouluun. Sitte ne loput oli semmosia vanhempia ihmisiä, perheellisiä ihmisiä, ja tuota niitä sijoiteltiin sitte yläkertaan ja mistä vain löydettiin lämmintä paikkaa ja ite muutettiin sitte miten kutenki. Ku tuli kesä niin lämpösenä aikana siellä vintillä nukuttiin ja koitettiin järjestää heille paikkaa /.../ No sitte tuota, sitte kun nämä karjalaiset sijoiteltiin, siinä oli koululla niitä käkisalmelaisia paljon ja he saivat sitte, ne sijoiteltiin ympäri Suomee. Että sinne ei kylälle jääny sitte oikeen asumaan ketään karjalaista vakituisesti.” (Haastattelu 4)

Siirtolaiset joutuivat viettämään eripituisia aikoja tilapäismajoituksessa odotellen päätöstä lopullisesta sijoituspaikkakunnasta. Voi vain kuvitella, miltä heistä tuntui oman kotinsa menettäneinä ja sen omaisuuden kanssa, minkä sai kuljetettua mukanaan, tulla vieraiden ihmisten ”nurkkiin” asumaan epämääräiseksi ajaksi. He eivät myöskään tienneet, mihin heidät seuraavaksi määrättäisiin asumaan. Helppoa ei varmasti ollut paikallisillekaan asukkaille ottaa vieraita ihmisiä taloonsa ja usein tulijoita oli paljon. Paikallisen väen piti tehdä tilaa siirtolaisille ja totutella siihen, että talossa asui muitakin kun vain omaa perhettä.

Suhtautuminen siirtolaisiin

Haastatteluista välittyy haastateltavien ymmärtäväinen, empaattinen suhtautuminen siirtolaisiin. Moni miettii sitä, että jos olisi itse joutunut lähtemään omasta kodista ja omalta kotiseudulta.

Haastateltavat kuitenkin kertovat myös, että siirtolaisiin ei aina suhtauduttu kovin hyvin. Kielteinen suhtautuminen saattoi johtua siitäkin, että siirtolaisia oli valtavasti ja heidän majoittamisensa paikallisten koteihin vaati kuitenkin aikamoisia järjestelyjä ja sopeutumista vastaanottavilta perheiltä. Ei myöskään tiedetty, miten pitkäksi aikaa siirtolaiset sijoitettiin eri perheisiin.

”No tuota siellä meidän kylällä suhtauduttiin hyvin, mutta kyllähän ne jotkut kohteli huonostiki. /.../ Mä muistan ku yksi kerto, kun tuota yks emäntä oli sanonu, että mitä lähitte, olсите pysyny sielä. Niin tämä siirtolaisemäntä oli sanonu, että eikö emäntä oo kuullu, että ny on sota, että meijät ajettiin. /.../ Joo ja niillä niin ku naurettiin, kun ne sano, et sin jäivät kaikki, mutta kyllä mä luulen, että jos pohojalaaset ois joutunu lähtemään, niin ois paljo pahempi marina käyny.” (Haastattelu 5)

”No yleensä (suhtauduttiin) hyvin, ainaki Ilmajoella. Mutta joskus oli vähä sellaista, että ei niin aina kaikkia hyväksytty. /.../ Joskus oli vähä se kielteinenki ilimapiiri siinä. /.../ Mutta itte mä aattelin, että mikä rikkaus oli meillä, että tuli muualtaki, ku me oltihin pohojalaasia jääräpäitä ja aiva, niin oli hyvä, ku tuli vähä muutaki.” (Haastattelu 10)

”Kyllä niihin suhtauduttiin hyvinki. Sateikas se oli niin ku säällittävää, ku aatteli, jotta niiden piti lähtiä kotoansa pois. Jotta me sanoomma, jotta kyllä se olis vain kurikkalaasille kova paikka, jos niiden pitää nuon lähtiä.” (Haastattelu 16)

Haastateltaville oli saattanut ajan myötä tulla enemmän ymmärrystä karjalaisten tilannetta kohtaan. Sota-aika oli muutenkin sekavaa aikaa, joten ehkä karjalaisten menetyksiä ei silloin vielä täysin ymmärretty. Haastateltavat kertovat itse suhtautuneensa myönteisesti siirtolaisiin, mutta jotkut muut suhtautuivat kielteisesti. Karjalaisten ja paikallisten välille syntyi kuitenkin paljon ystävyys-suhteita ja monet pitivät yhteyttä myös jälkeenpäin.

”Valtavasti on piretty niin ku yhteyttä. [Martta]-mummo, joka oli silloin se nuori emäntä, niin se aina hyvin muisti ja sanoo, jotta ku hän muistaa sen, jotta niin äiti oli ollu uluko-ovella vastas ja sanonu, jotta hyvänen aika, sieltähän te tuutta. Ja sanoo, jotta niin hyvällä mielellä heille jäi se, että ku heirät otettiin niin hyväsyvämmisesti vastahan, eikä millää lailla huonosti. Jotta niistä on kyllä jääny niin hyvä mieli.” (Haastattelu 1)

”Että oikeestaan se oli mukavaa se yhteentulo. Ja sitten mikä oli se, että paljon hiihdettiin. Varsinkin kun oli kuutamoina. Kaikkei tämmöstä kivaa kanssakäymistä kyllä oli. Enkä minä muista minkäänäköisiä semmosia ikäviä tapauksia niin kun että ois karjalaisten ja meidän paikallisen väestön kanssa ollu. Ehkä me oltiin nyt niin paljon pieneltä kyläkunnalta ja totuttu katselemaan naapuriakin, että se oli varmaan yhtä hyvä ihminen kun minäkin, että ei näitä mitenkään halveksittu, eikä rumasti nimitelty. /.../ Vasta jälkeen päin minullekin on tullu niin ku ymmärrys siitä, miten paljon karjalaiset menetti.” (Haastattelu 3)

Paikallisten asukkaiden suhtautuminen vaikutti varmasti paljon myös siirtolaisten omaan sopeutumiseen. Haastatteluista välittyy aivan vastakkaisia suhtautumistapoja: jotkut suhtautuivat hyvinkin myönteisesti ja toiset taas kielteisesti. Siirtolaisille se merkitsi sitä, että koskaan ei voinut tietää, minkälaisen vastaanoton saa eri paikoissa. Erilaiset suhtautumistavat tuskin lisäsivät yhteisöllisyyden tunnettakaan.

Siirtolaisten osallistuminen talon töihin

Siirtolaiset auttoivat vaihtelevasti talon töissä. Toisaalta he elivät ”omaa elämäänsä” vähän erillään paikallisesta perheestä, mutta tarvittaessa jotkut siirtolaisista tulivat auttamaan talon töissä. Apua annettiin raskaissa töissä, esim. pelto- ja rakennustöissä. Siirtolaiset olivat myös lastenhoitoapuna.

”Mutta paljohan se (karjalaismummo) autto muaki. Mun piti mennä pellolleki ja [Pertti] oli syntynyt ja mies oli sodassa, niin se hoiti sitte tuota pienintä tenavaa sitte, että mä sain olla pellolla.” (Haastattelu 8)

”Äiti ja minä laitettiin koko väelle ruoka ja sitten niin, ne karjalaiset, ne oli ne neitokset semmosia, että ne ei ottanu osaa mihinkää, että ne kutovat niitä sotilaspäähineisiin niitä suojakypäriin niitä. Että heillä oli ne omat puuhansa. Omille sukulaisilleenki ne lähettivät sitten rintamalle niitä. Ja sitte tuota, sitte tuli määräys valtiolta, että ne perheet, joilla oli täysi perhe, niin he joutuvat ite laittaa ruokansa, ne karjalaiset. Ja me jäätiin sitte oman väen kanssa siinä touhuttiin ja. /.../ No sitte tuota, isälläni oli apulaisena se yks niistä karjalanpapoista ja ne kaato sitte, ku meille rakennettiin uusi koti niin toiselle puolelle tietä, niin isälläni oli apuna yks pappa sitte.” (Haastattelu 4)

”Niin no sitä oli sitte sitä siirtoväkeä ja muuta, jonka sitte kyllä tuli auttamahan (raskaissa töissä). /.../ No tottahan osa (siirtolaisista) osallistui (kylän töihin), mutta se oli sellaista, jotta niillä oli omat työnsä sitte, omat asiansa hoitaa.” (Haastattelu 13)

”No ei oikiastansa (siirtolaiset osallistuneet talon töihin). Jotta tuota, mitä nyt oli yhteistä niin, kun jotta vissihin sauna lämmiteltiin vuorollansa ja mitä askarehilla nyt oltiin, niin siinä. Jotta kyllä ne sitte neki viljeli. Ja se isäntä oli sitte sahalla, vai mihinä töis. Sil oli hevoonen, niin ajamas sielä puutavaraa, ja tuota niin, kyllä se sitte niin ku aina autto. Jotta ei, kyllä ne paremmin oli kummallaki silti oma.” (Haastattelu 1)

Oli varmasti tärkeää, että siirtolaisetkin osallistuivat talon töihin omalla panoksellaan, koska se lisäsi yhteisöllisyyden tunnetta siirtolaisten ja vastaanottavan yhteisön välillä. Vastaanottavan yhteisön on luultavasti helpompi hyväksyä siirtolaiset, jos he ovat myös mukana työnteossa. Haastatteluista kuitenkin saa sen käsityksen, että siirtolaiset osallistuivat talon töihin lähinnä vain silloin, kun tarvittiin apua.

Siirtolaisten ja paikallisten tapojen erot

Ruokatavat

Karjalaiset olivat erityisen kiinnostuneita ruuasta ja heillä oli pohjalaisista eroavia ruokailutottumuksia. He kuluttivat ruuanlaittoon paljon aikaa ja näkivät paljon vaivaa. Ainakin karjalanpiirakat, sultsinat ja hapatettu kauravelli olivat uusia tuttavuuksia Pohjanmaalla.

”No tuli ainakin sultsinat ja piirakat (karjalaisten mukana). Muun muassa minä henkilökohtaisesti innostuin näihin sultsinoihin. Ja tämä oli tämän Salmista kotosin olevan työnjohtajan, joka meillä oli, niin hänellä on vanha äiti, joka asu täällä Ähtärissä. Niin hän sitte sano, että kyllä sinun pittää lähtee tuota niin sinne niin äitin kouluun. Että sultsinoita kun hänenki tekis niin kauhiasti mieli. Niin minä kävin sen Salmin mummun luona sitten ja mulle neuvottiin sielä sitten oikein, miten sultsinat tehään, ja niitähän sitte sen jälkeen tehtiin.” (Haastattelu 3)

”Kyllähän karjalaiset opetti paljo piirakan tekkoo ja. Karjalaiset söi hyvin paljo lihaa.” (Haastattelu 5)

”Ja oikein herttasia mummuja oli ne karjalaiset. Mä muistan, kun ne aina kutsu kyllään, kun ne asu siellä yläkerrassa, niin sen minä aina muistan, kun me äitin kans mentiin sinne sitte, niin se mummu keitti semmosta kauravelliä, ja se oli hapatettu. Ja minä aattelin, että mitä ihmettä tämä on. Mutta kyllä me vuan sisulla syötiin. /.../ Kyllä niillä oli erikoisia ruokia, niillä oli niitä semmosia piirakoita. Se hella oli aina täynnä, milloin siinä oli mitäki, niin tuota piirakka-ainetta, niin oli rusinoista ja sitte piimästä tehtyjä, ja että siinä oli aina joku kattila siinä hellalla, kun ne teki ite niitä piirakoita. /.../ Ainakin niille karjalaisille piti olla (juhlapyhinä parempaa ruokaa).” (Haastattelu 4)

”Jotta ne asuu siä toises tuvas, mihinä oli kaikki uunit ja kaikki, ku karjalaaset tartti sen uunin. Ne lämmitti melekeen joka päivä sitä uunia. Mutta meirän sopi yhtä hyvin mennä sinne leipomahan, niin yhteishenges asuttihin.” (Haastattelu 1)

”Ne näki kyllä paljo vaivaa sen ruuan kans. Karjalaiset.” (Haastattelu 6)

Siirtolaiset opettivat myös paikalliselle väelle omien ruokiensa valmistamista ja jotkut paikalliset innostuivat niitä itsekin tekemään.

Muut tavat

Karjalaisten ja pohjalaisten puhetapojen murre-erot aiheuttivat välillä kommunikointivaikeuksia. Aina ei ymmärretty, mitä jokin sana tarkoitti. Hyvin kuitenkin tultiin loppujen lopuksi toimeen.

”Varsinkin vanhemmilla ihmisillä, niin niillähän oli merkillinen murre, varsinkin näillä, jotka tulivat sieltä Salmista, Laatokan niin kun Karjalan puoleisesta, sieltä reunasta. Nehän puhu niin ihmeellistä kieltä, että siinä olikin oltava tarkkana, että käsitti ja ymmärsi, mitä se oli. Mutta onneksi sitten oli tätä nuorempaa väkkee, jotka sitten selvitti, mitä se nyt tarkoittaa.” (Haastattelu 3)

”Ja ku me kuunneltihin sitä niiren puhetta ja ei me yhtää mitään ymmärretty, ku aina tuli se sie ja mie ja miu ja mau. /.../ Ku mäki muistan, aina niin tuo (karjalainen) mumma sanoo, jotta onko saunas pantu juskat kiinni ja minä ihimettelin sitä, jotta mitä ihimeen juskia sielä saunas on. Ne pellit.” (Haastattelu 1)

”Ja mä opettelin niin puhumahan karjalaa, että monta kertaa ne ei tienny yhtää, ne kysyy mist päi sie oot.” (Haastattelu 10)

Murre-erojen lisäksi haastatteluissa mainittiin, että karjalaiset olivat kovia kyläilemään, heidän lypsytaitojaan ihailtiin ja kerrottiin heidän synnytystavoistaan.

”Ja nuo karjalaaset oli koviaki kyläilöhön.” (Haastattelu 16)

”No semmonen tapa niillä (karjalaisilla) oli, että kun ne meni lypsämään, siihen aikaan lypsettiin käsin, ei ollu konneita. Ne ei tarvinnu jakkaraa eikä mittää, ne mennä kupsahti sinne, ku oli karja laitumella, niin ne meni vaan siihen ja alako suhina kuulumaan, yks kaks oli maito ämpärissä. Niin ne oli eteviä. Sitä minä aina ihailin.” (Haastattelu 4)

”Karjalaiset on aivan eri asia. Ne on ollu melekeen saa sanoa, jotta sotaan asti on synnyttäneet aivan saunassa.” (Haastattelu 13)

Karjalaiset kutsuivat myös paikallisia asukkaita luokseen kylään ja tarjoilivat omia ruokiaan. Kyläilykulttuurin ylläpitäminen vaikutti myönteisesti myös yhteisöllisyyteen ja siirtolaisille kyläilyllä on erityinen merkitys. Paikallisista tavoista poikkevia tapoja huomioitiin ja vähän ihmeteltiinkin, mutta mitenkään kielteiseen sävyyn niistä ei haastatteluissa puhuta.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Satojentuhansien siirtolaisten sijoittaminen oli valtava urakka Suomessa sotien aikana ja jälkeen. Asutuskeskuksissa oli ruuan, vaatteiden, asuntojen ja yleensä kaiken pula. Maaseudulla tilat olivat vuosikausia etupäässä vanhusten ja naisten hoidossa, viljelmien tuotto oli laskenut ja luovutusvelvollisuus senkin vuoksi käynyt rasittavaksi; välttämättömistäkin maataloustarvikkeista oli puutetta. Rahalla oli huono ostovoima ja mustapörssi kukoisti. Kotiutettujen ikäluokkien oli työ- ja kotielämässään käytävä läpi vaikeita sopeutumiskriisejä. Kaikki nämä asiat vaikuttivat kiristävästi mielialoihin. (Kulha 1969, 131)

Siirtolaisiin asennoiduttiin melko ristiriitaisesti kyläyhteisöissä. Toisaalta voi myös ymmärtää sen, että paikalliset saattoivat kokea siirtolaisten vastaanottamisen rasituksena, koska elettiin muutenkin vaikeita aikoja ja kaikesta oli puutetta. Sota-aikaan ei välttämättä vielä ymmärretty karjalaisten tilannetta, kun omiakin murheita oli ihan riittävästi. Wariksen ja Hietasen kirjoituksissa kuitenkin annetaan paljon kielteisempi vaikutelma siirtolaisiin suhtautumisesta kuin mitä näissä haastatteluissa annetaan. Haastateltavat pohjalaisnaiset suhtautuivat itse myönteisesti siirtolaisiin, mutta moni mainitsi, että kaikki eivät suhtautuneet hyvin. Haastateltavien myönteiseen suhtautumiseen on saattanut aika vaikuttaa. Vuosikymmeniä sodan jälkeen on helpompi ymmärtää siirtolaisia ja asettua heidän asemaansa. Tämän päivän näkökulmasta katsottuna voi tuntua melkein pä moraaliselta velvollisuudelta sanoa asennoituneensa myönteisesti siirtolaisiin, kun hyvin tiedetään, minkälaiset menetykset heille koitui sodan seurauksena.

Haastateltavat kertovat siis pääasiassa positiiviseen sävyyn siirtolaisista. Siirtolaisten perheisiin sijoittaminen vaati joustamista puolin ja toisin, varsinkin kun usein tultiin isojen perheiden ja karjan kanssa. Hyvässä yhteishengessä kuitenkin asuttiin. Paikallisten ja siirtolaisten välille syntyi pitkäaikaisia ystävyysuhteita, kyläilyä harrastettiin ja siirtolaiset opettivat omien ruokiensa valmistamista. Siirtolaiset auttoivat myös tarvittaessa talon töissä.

Pitkäaikainen tilapäinen sijoittuminen koetteli kuitenkin sekä siirtolaisten että kantaväestön kärsivällisyyttä. (Kulha 1969, 113). Siirtolaiset joutuivat käytännössä olemaan liikekannalla lähes vuosikymmenen. Väestönsiirrot sujuivat kuitenkin jälkikäteen arvioituna varsin onnistuneesti ottaen huomioon olosuhteet. (Hietanen 1983, 260)

Siirtolaisten olemista sävytti vahvasti väliaikaisuuden tunne, tulevaisuus oli epävarma. Oma kotitalo ja -seutu oli pitänyt jättää lopullisesti. Kun vielä heihin suhtautuminen oli välillä melko kielteisistäkin joiltain tahoilta, niin heillä oli erityisen vaikeat oltavat. Sodan aikoihin ei tietysti kenelläkään ollut helppoa, mutta varsinkin siirtolaisille ajat olivat raskaita. Hyvin he kuitenkin tuntuivat selviytyvän. Olisi mielenkiintoista tehdä vastaava haastattelu karjalaisille siirtolaisille ja selvittää, miten he kokivat kyläyhteisöihin tulemisen ja heihin suhtautumisen.

On vaikea kuvitella nykypäivän Suomeen tilannetta, jossa tänne tulisi lyhyessä ajassa satojatuhansia siirtolaisia ja jotka vielä ensi hätään majoitettaisiin yksityisiin koteihin. Sota-aikaan ei kuitenkaan ollut paljon muita vaihtoehtoja ja vieraiden ihmisten auttaminen onnistui hyvin kaiken kaikkiaan. On hieman hankalaa suhteuttaa sota-ajan siirtolaistilannetta tämän päivän Suomeen, koska maailma on muuttunut niin paljon ja maahanmuuttajatkin tulevat nykyisin eri puolilta maailmaa. Varmasti voisimme opetella kuitenkin avoimempaa, ennakkoluulottomampaa ja solidaarisempaa suhtautumista tänne tulijoita kohtaan.

Suomi on pitkään harjoittanut systemaattisen tiukkaa maahanmuuttopolitiikkaa. Nyt kun muut EU-maat muuttavat politiikkaansa tiukemmaksi vastapainona aiemmalle sallivalle maahanmuuttopolitiikalleen, Suomen on helppo niihin vedoten jatkaa samaa tiukkaa linjaa tai jopa tiukentaa sitä entisestään. Ulkomaalaisten määrä onkin Suomessa suhteellisesti pienempi kuin missään muussa Euroopan maassa. (Liebkind 1997, 199) Maahanmuutto kuitenkin vie yhdessä kansainvälisen yhteistyön kanssa Suomea kohti monikulttuurisempaa yhteiskuntaa. Suvaitsevia asenteita ja hyviä etnisiä suhteita kehitettäessä on tärkeää korostaa sitä, että Suomi on myös saava osapuoli. Maahanmuuttajat tuovat Suomeen etäisimpien kulttuurien tuntemusta ja kielitaitoa. Niitä on mahdollista hyödyntää Suomen yhteiskunnan ja maahanmuuttajien omaksi hyödyksi. (Laakkonen 1997, 131-132)

LÄHTEET

Ekholm, Elina (1994) Syrjäytyä vai selviytyä – pakolaisten elämää Suomessa. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 1994:9.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.

Hietanen, Silvo (1983) Karjala talvi- ja jatkosodassa. Siirtoväen sijoittaminen ja sijoittuminen. Teoksessa: Yrjö-Pekka Mäkinen & Ilmari Lehmusvaara (toim.) Karjala 4, Karjalan vaiheet. Hämeenlinna: Karisto Oy, 231-265, 269-295.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Kulha, Keijo K. (1969) Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944-1948. Jyväskylä: Gummerus.

Laakkonen, Risto (1997) Suomen siirtolaisuus. Teoksessa: Taina Dahlgren & Juhani Kortteinen & K.J. Lång & Merja Pentikäinen & Martin Scheinin (toim.) Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino, 123-132.

Liebkind, Karmela (toim.) (1994) Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Hakapaino Oy.

Liebkind, Karmela (1997) Ennakkoluulot ja niiden uhrit. Teoksessa: Taina Dahlgren & Juhani Kortteinen & K.J. Lång & Merja Pentikäinen & Martin Scheinin (toim.) Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino, 199-226.

Paukkunen, Leo (1983) Siirtoväen sopeutuminen. Teoksessa: Yrjö-Pekka Mäkinen & Ilmari Lehmusvaara (toim.) Karjala 4, Karjalan vaiheet. Hämeenlinna: Karisto Oy, 297-323.

Waris, Heikki & Siipi, Jouko (1951) Siirtoväen sijoittuminen suomalaiseen yhteiskuntaan. Helsinki: Keskuskirjapaino.

Waris, Heikki & Jyrkilä, Vieno & Raitasuo, Kyllikki & Siipi, Jouko (1952) Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta. Helsinki: Otava.

Vartiainen-Ora, Päivi (1996) Perusasiaa pakolaisista meillä ja muualla. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Vilkko, Anni (1988) Tarina tarinasta – Erään naisomaelämäkerta-aineiston tarkastelua. Helsinki: Yliopistopaino.

”Kaikkien oli otettava osaa yhteiseen kamppailuun”

Työn kautta rakentunut yhteisöllisyys kotirintamalla

1938 ? 1950

Susanna Palomäki
Teija Sundman
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön tutkimusprojektipinnot
Huhtikuu 2003

Sisällys

1.Johdanto.....	3
2. Työn kautta muodostunut yhteisöllisyys.....	4
3. Kaikkien oli otettava osaa yhteiseen kamppailuun.....	5
3.1 Työ.....	5
3.2 Yhteisö.....	6
4. Narratiivisuus elämäntilanteen, tapahtumien ja muutosten tulkkina.....	7
4.1 Tutkimusmenetelmä.....	7
4.2 Aineisto.....	7
4.3 Haastattelujen valinta.....	10
5. Sodan aikaanahan piti tehdä kaikennäkööstä työtä.....	11
6. Koko kylä eli yhdessä.....	17

LÄHTEET

1. Johdanto

Tämä tutkimusprojektiointojen kirjallinen työ kuuluu sosiaalityön cum laude-vaiheen tutkintovaatimuksiin. Kun valitsimme oman tutkimusprojektiointoryhmäämme, päädyimme sota-ajan naisten tarinoita käsittelevään ryhmään. Koimme erittäin haastavaksi ja mielenkiintoiseksi seikaksi aiheen monimuotoisuuden ja sen monet eri tulkintamahdollisuudet. Haastattelut olivat elämänmyönteisiä. Niissä elettyä elämää kuvataan useissa kohdissa hyvin seikkaperäisesti ja yksityiskohtaisesti. Lukija voi melkein omin silmin katsella kuvaa sota-ajan naisten arjen monista kiemuroista.

Oma aiheemme työn kautta rakentuneesta yhteisöllisyydestä nousi esiin useista haastatteluista. Työtehtävien tarkat kuvaukset ratkaisivat aiheemme valinnan ja haastattelut, jotka toimivat työmme aineistona. Työn erilainen sisältö ja merkitys on jakanut historian eri ajanjaksoihin, puhutaan esimerkiksi maatalous-, teollisuus-, palvelu- ja tietoyhteiskunnasta. Sota-aikana maatalous oli hallitseva elinkeino.

Kotirintaman naisten selviytymisestä sota-aikana 1939-1945 on vain vähän tutkimustietoa. Aikaisemmat tutkimukset keskittyvät lähinnä sotarintaman tapahtumiin ja kokemuksiin. Sodan aikana oli ratkaistava mittavat huoltotehtävät sekä turvattava välttämättömän siviili- ja sotatuotannon jatkuminen. Poikkeusajan järjestelyt hoidettiin luomalla uusia organisaatioita ja kansalaisvelvoitteita virallisten huoltokanavien lisäksi. Ihmisten toimintaa ohjasivat myös isänmaallisesti suuntautuneet aatteet. Julkisen vallan vastuu ihmisten sosiaalisesta selviytymisestä kasvoi sotavuosina. Naisten, nuorten ja ikääntyneiden miesten työpanos kasvoi asevelvollisuusikäisten miesten ollessa rintamalla. Vapaaehtoistyön organisaatiot ja valtio tekivät joustavasti yhteistyötä. (Satka 1994, 295)

Tutkiessaan tavallisten suomalaisten elämäkertoja J. P. Roos on erottanut viisi eri sukupolvea, joista sotien ja pulan sukupolvi kuvaa hyvin tutkimiemme haastateltavien elämän tarinoita. Tärkeintä tälle sukupolvelle oli olosuhteiden yhteisyys; mm. köyhyys, epävarmuus, työnteon aloittaminen varhaisessa iässä, jatkuva työnteke ja ponnistelu sekä sota-ajan puutteet ja kiusat. Voidaan puhua yhteisestä ja yhteisesti tiedostetusta kokemusmaailmasta, joka oli olennaisesti puutteen ja sen hyväksymisen maailma. (Roos 1987, 54)

2. Työn kautta muodostunut yhteisöllisyys

Keskeisin tutkimustehtävämme on selvittää, minkälaisia sosiaalisia verkostoja ja yhteisöjä kotirintamalla muodostui työn kautta. Muita mielenkiintoisia, tutkimustehtävää tarkentavia teemoja käsitellään erityisesti tämän työn luvuissa viisi ja kuusi. Tarkoituksenamme on näissä luvuissa selvittää, ketkä olivat yhteisöllisen auttamistyön kohteina ja ketkä tarjosivat apuaan, millaisissa työtehtävissä autettiin ja miksi autettiin. Oletuksenamme on, että poikkeusolosuhteet ja sotavuodet vaikuttivat yhteisöllisyyden rakentumiseen. Naiset tekivät suuren työn kotirintamalla sotavuosina miesten puolustaessa Suomen itsenäisyyttä. Tämän seurauksena naiset joutuivat suoriutumaan sekä naisten että miesten työtehtävistä. Maatalouden ollessa keskeisin elinkeino sota-ajan yhteiskunnassa naisten ja miesten työt olivat oletettavasti osittain päällekkäisiä. Uskomme aineiston tuovan vastauksen myös kysymykseen siitä, olivatko ihmisten yhteenliittymät poikkeuksellisia ja tilapäisiä, ainoastaan sota-aikaan liittyviä vai jatkuiko yhteisöllisyys yhtä tiiviinä sotavuosien jälkeenkin.

Luimme kaikki 19 puhtaaksi kirjoitettua haastattelua ja valitsimme niistä kaksi. Päädyimme molemmat toisistamme tietämättä samoihin haastatteluihin. Valitsemissamme haastatteluissa kerronta oli rikasta erityisesti valitsemamme näkökulman kannalta. Tavoitteenamme oli löytää haastatteluista viitteitä työn kautta muodostuneesta yhteisöllisyydestä. Valitsemiimme haastatteluihin perehdyimme paremmin lukemalla ne huolella uudelleen ja uudelleen. Pyrimme tekemään aineistosta tulkintoja narratiivista metodia käyttäen. Vähitellen haastatteluista nousi esiin työn teemoja eri näkökulmista, jonka jälkeen keskityimme niiden tarkempaan analysoimiseen. Aineiston pohjilta teemoiksi nousivat: miesten ja naisten työt, nuorten työstä selviytyminen, kansanhuolto ja työvelvollisuus, talkoot ja naapuriapu sekä yhdistysten järjestämä kurssitoiminta.

3. Kaikkien oli otettava osaa yhteiseen kamppailuun

3.1 Työ

Kohtuullinen selviytyminen työttömänä edellyttää sitä, että työtön löytää tai kehittää jonkinlaisen vastauksen ainakin kahteen perustavaan elämän ongelmaan. Yhtäältä on kysymys elämisen mielestä ja merkityksestä. Toisaalta on kysymys siitä, miten turvata elanto. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 167) Työssäkäyvän henkilön kohdalla työ vastaa hyvin pitkälti edellä mainittuihin ongelmiin. Sota-aikana työn teossa ei ollut pelkästään kyse elämän merkityksellisyydestä ja elannon hankkimisesta vaan myös hengissä selviytymisestä. Työ oli elinehto.

Tutkimuksessaan pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä Kortteinen ja Tuomikoski puhuvat nyky-Suomen tilanteesta. Suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä ei kykene enää tarjoamaan riittävää toimeentuloturvaa eikä kansalaisyhteiskunnan sisäisiä selviytymiskeinoja enää ole. Tutkimuksemme kohdistuu ajankohtaan, jolloin suomalainen sosiaaliturva-järjestelmä ja kansalaisyhteiskunta olivat vasta kehittymässä. Kortteisen ja Tuomikosken tutkimuksen mukaan ”nälkä” on yleistynyt. Tutkimuksemme kannalta on oleellista huomata, että nälän näkemiseen liittyy tavaton nöyryyttävyys. ”Nälkä on kouriintuntuva osoitus taloudellisen hallinnan ja itsellisyyden menettämisestä. Ei pysty edes ruokaansa turvaamaan.” (emt., 164?165)

Sosiaalinen kannattelu on ratkaisevan tärkeä asia työttömälle, jotta hän kykenee säilyttämään työ- ja toimintakykynsä työttömyysaikana (emt., 168). Sosiaalista kannattelua luonnehditaan kahdenlaiseksi. Sitä on sekä yhteisöllistä että yhteiskunnallista. Yhteisöllinen kannattelu perustuu lahjan logiikkaan ja arvoyhteisyyteen, yhteiskunnallinen rahaan ja vastikkeelliseen vaihtoon. Molempia elementtejä löytyy haastatteluaineistostamme.

Sota-aikana työn halu ja arvostus perustuivat yhteisöllisesti tärkeään protestanttiseen velvollisuusetiikkaan. Nyt nuorten suhtautuminen työhön määrittyy yksilöstä käsin. Nykynuorten elämässä työn tekemisen velvollisuusnormi menettää kulloissakin valinnoissa merkitystään ja työn sisältöön, laatuun, mieleen ja tarkoitukseen liittyvät seikat nousevat keskeisiksi. (Tuohinen 1990, iii)

3.2 Yhteisö

Yhteisöä voidaan tarkastella useista näkökulmista ja yhteisöllä on käsitteenä useita merkityksiä. Yhteisöä käytetään yleisesti ja epätarkasti ryhmämuodostelmien yleisnimityksenä. Yhteisökäsitteen ala voi vaihdella ihmiskunnasta pariin, kolmeen ihmiseen ja sen alueellinen laajuus maapallosta ruokakuntaan. Yhteisyyden perustana voivat olla taloudelliset, poliittiset tai alueelliset seikat. Lisäksi yhteisyys voi perustua mm. sukulaisuuteen, yhteisiin toimiin ja vuorovaikutukseen. Yhteisöjä voidaan luokitella niiden tavoitteiden ja vuorovaikutuksen luonteen mukaan. (Lehtonen 1990, 14?15)

Sosiologisessa yhteisötutkimuksessa on erotettu kaksi pääsuuntausta: alueellinen ja vuorovaikutusta korostava sosiologinen (interaktionistinen) suuntaus. Pääsuuntaukset eivät ole toisiaan poissulkevia. Alueellinen yhteisötutkimus rajaa kohteekseen esimerkiksi kylän, kaupungin tai sen osan, yhteiskunnan tai muun alueellisesti rajatun tutkimuskohteen. Sosiologisen (interaktionistisen) yhteisötutkimuksen kohteena ovat ryhmämuodostelmat ja niiden ilmentämä vuorovaikutus. (emt., 16?17) Molemmat sosiologisen yhteisötutkimuksen pääsuuntaukset tulevat haastatteluissamme esille. Kylä yhteisönä muodosti varsin tiiviin, alueellisesti rajatun tutkimuskohteen. Vuorovaikutuksen merkitys sota-aikana oli ensiarvoisen tärkeää arjesta selviytymisessä. Talkoot ja yleensäkin vastavuoroinen auttaminen olivat näkyvin ja tyypillisin merkki vuorovaikutuksesta kyläläisten välillä.

Kun 1950-luvulla tutkittiin sosiologisissa tutkimuksissa esiintyviä yhteisömääritelmiä, huomattiin että yhteisön määritelmässä on usein korostuneesti esillä myös yhteenkuuluvuuden tunne, kuten Lehtonen (1990, 17) Hilleryyn (1955) viitaten kommentoi. Tämä kolmijako on sittemmin jäänyt empiirisen yhteisötutkimuksen vakiintuneeksi käsitteelliseksi jaoksi. Sen mukaan yhteisö voidaan käsittää

- 1) alueellisesti rajattavissa olevana yksikkönä,
- 2) sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkönä ja
- 3) yhteenkuuluvuuden tunteiden ja muiden symbolista yhteisyyttä osoittavien ilmiöiden yksikkönä. (emt., 17)

4. Narratiivisuus elämäntilanteen, tapahtumien ja muutosten tulkkina

4.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkimuksessamme käytämme narratiivista tutkimusmenetelmää. Narratiivisuutta pidetään yhtenä tyypillisenä tapana tehdä selkoa todellisuudesta. Tarinamuoto on looginen tapa kokemusten jäsentämiseen. (Eskola & Suoranta 1998, 22) Narratiivi on aina ajallinen: sillä on alku, keskikohta ja loppu, jotka seuraavat ajallisesti toisiaan. Narratiivin aika ei ole lineaarista virtaa vaan merkitysten rajaama kokonaisuus. Keskeinen elementti on juonellisuus. Tapahtumat eivät seuraa toisiaan irrallisina vaan kytkeytyvät toisiinsa inhimillisinä syiden ja seurausten ketjuina. (Hänninen 2000, 126?127) Koska tarina on aina valikoiva, elämästä nostetaan tarinan osaksi vain siihen sopivia tapahtumia ja episodeja. Jotkut asiat näyttävät sen valossa merkityksellisiltä, toiset asiat unohtuvat tai jäävät muuten vain elämäntarinasta sivuun. (emt., 142)

Narratiivisuutta käytetään tutkimuksellisenä resurssina lukemalla, keräämällä ja kirjoittamalla tarinoita. Lukeminen tarkoittaa, että jokin valmis aineisto tematisoidaan nimenomaan narratiivisuuden näkökulmasta tutkimuksen kohteeksi. Mitä erilaisempia ilmiöitä voidaan lukea tarinoina. (Eskola & Suoranta 1998, 23) Narratiivisuus on yhdistänyt eri tieteenalojen tutkijoita. Yhtenäistä narratiivista metodologiaa ei kuitenkaan ole kehittynyt, ei edes yhtenäistä käsitystä siitä, mitä narratiivilla tai tutkimuksen narratiivisuudella tarkoitetaan. (Hänninen 2000, 126)

4.2 Aineisto

Aineistomme perustuu Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseon 1.7.2000–31.3.2004 suorittamaan museaaliseen hankkeeseen ”Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen 1938-1950”. Hankkeen toteuttamisen tueksi on perustettu yhdistys Vastuun naiset ry, joka kerää ja tallentaa tietoja naisten elämästä sota-aikana ja sodan jälkeisen murroksen aikana. Hankkeen tavoitteena on turvata kotirintamanaisten tarinoiden säilyminen.

Aineistomme koostuu Pohjanmaan kotirintamalla toimineiden naisten haastatteluista. Haastattelut on kerätty Vastuun naiset ry:n vapaaehtoistyöntekijöiden avustuksella.

Haastattelijat ovat osallistuneet koulutukseen ennen haastattelujen tekemistä. Haastatteluista on nähtävissä haastattelijan vaikutus, toisissa haastatteluissa haastatteliija tukee haastattelua haastateltavan ohjaamaan suuntaan, kun taas toisissa haastatteliija johdattelee haastateltavaa.

Narratiivisuutta pidetään yhtenä ihmiselle tyypillisenä tapana tehdä selkoa todellisuudesta. Kotirintamanaisten sota-aikaan liittyvät selviytymistarinat ovat oivallisia tulkintoja sodan kokemisesta ja siitä selviytymisestä. Sota-ajan kotirintamanaisten tarinoista tulee esille ihmisten arvot – tarinoista voi ikään kuin lukea, mikä on ollut sota-aikana kunnioitusta ja myötätuntoa herättävää. Narratiivisuus sisäisenä tarinana – elämäntilanteen, -tapahtumien ja muutosten tulkkina ? voi olla myös arvojen artikuloija. Sota-aika on ollut iso elämänmuutos ja elämänmuutoksia on erityisen otollista tarkastella tarinalähestymistavasta käsin. (Hänninen 2000, 58, 65 ja 95)

Teemahaastattelut, joita voidaan kutsua myös kohdennetuiksi haastatteluiksi sisältävät laajasti ottaen seuraavat ominaispiirteet:

- 1) Haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen.
- 2) Yhteiskuntatieteilijä on alustavasti selvittänyt tutkittavan ilmiön oletettavasti tärkeitä osia, rakenteita, prosesseja ja kokonaisuutta. Tämän sisällön- tai tilanneanalyysin avulla hän on päätenyt tiettyihin oletuksiin tilanteen määräävien piirteiden seurauksista siinä mukana olleille.
- 3) Analyysinsa perusteella hän kehittää haastattelurungon.
- 4) Haastattelu suunnataan tutkittavien henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin tilanteista, jotka tutkija on ennalta analysoinut. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47)

Käyttämässämme haastatteluissa korostuu erityisesti haastateltavien kokemus tilanteesta eli tässä tapauksessa heidän kokemuksensa sodasta. Sota-aika on piirtynyt haastateltavien mieliin hyvin voimakkaana. Myös teemahaastattelulle ominainen haastattelijan perehtyneisyys aiheeseen eli tässä tapauksessa sota-aikaan näkyy haastatteluissa, sillä suurin osa haastatteliijoista on itse elänyt tuona aikana.

Teemahaastattelua pidetään puolistrukturoituna menetelmänä, koska haastattelun aihepiirit ja teema-alueet ovat kaikille haastateltaville samat (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48). Aineistossamme haastattelujen teema-alueet käsittelivät ruoka-, vaate- ja energiahuoltoa, hygieniaa, tapatietoutta, kodin sisustusta, tiedotusta ja tiedonkulkua, työntekeä, harrastuksia, sairaanhoitoa, rakentamista, korjausta ja uudisrakentamista sekä sotavankeja ja siirtolaisia. Haastattelijat eivät ole noudattaneet teemarunkoa kovin tarkasti. Haastatteluissa tavallista on ollut joustava siirtyminen aiheesta toiseen ja paluu takaisin aiemmin käsiteltyyn aiheeseen.

Teemahaastattelu ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä, samoin kuin sen, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa (emt., 48). Teemahaastattelu ja narratiivisen menetelmän käyttö tukevat toisiaan oivallisesti.

Narratiivinen haastattelu on hyvin pitkälle elämäkerrallinen haastattelu, joskin sen painopiste voidaan ohjata käsittelemään kertojan suhdetta johonkin tiettyyn tutkijaa kiinnostavaan tapahtumaan tai ilmiöön. Menetelmää voidaan soveltaa esimerkiksi silloin, kun pyritään löytämään elämäkertojen ja tiettyjen tutkijaa kiinnostavien historiallisten tapahtumien tai sosiaalisten kontekstien suhdetta.

Narratiivisen haastattelun etuna on ihmisten toiminnan logiikan ja prosessuaalisuuden ymmärtäminen heidän omasta näkökulmastaan. Narratiivisen haastattelun tavoitteena voidaan katsoa olevan mahdollisimman rikkaan ja monimuotoisen kuvan tuottamisen tutkittavasta ilmiöstä. (Saastamoinen 1999, 178, 180?181) Valitsemisemme haastatteluissa haastateltavat ovat saaneet ohjata haastattelun kulkua varsin vapaasti ja kertoa itselleen tärkeistä asioista.

4.3 Haastattelujen valinta

Valitsemamme näkökulma aineiston tarkasteluun oli ratkaiseva tekijä haastatteluja valittaessa. Etsimme haastatteluista viitteitä työn kautta muodostuneesta yhteisöllisyydestä. Valitsimme kaksi haastattelua (haastattelut 1 ja 3), joissa työ teemana kulkee läpi haastattelun. Haastateltavat ovat syntyneet vuosina 1924 ja 1925 eli he olivat sodan alkaessa 14- ja 15-vuotiaita nuoria naisia, jotka asuivat sotavuosina lapsuudenkodeissaan.

Valitsemamme metodin kannalta haastatteluissa tärkeä seikka on niiden tarinallisuus ja juonellisuus. Tapahtumat eivät seuraa toisiaan irrallisina vaan kytkeytyvät toisiinsa inhimillisinä syiden ja seurausten ketjuina (Hänninen 2000, 126?127). Pyrimme etsimään kerronnallisesti rikkaita haastatteluja. Haastatteluissa kerronnallinen rikkaus näkyi siten, että ne sisälsivät useita pieniä tarinoita.

5. Sodan aikanaan piti tehdä kaikennäkööstä työtä

Miesten työt ja naisten työt

Olemme tehneet jaon naisten ja miesten töihin sen perusteella, kummalla on päävastuu työtehtävästä. Sota-aikana työikäisten ja työkykyisten miesten ollessa sotarintamalla, naisten ja lasten työtehtävät laajentuivat. Nyt tehtiin myös niitä töitä, mitkä perinteisesti kuuluivat miesten töihin. Neuvoa työtehtävistä suoriutumiseen kysyttiin sodassa olevilta miehiltä heidän tullessaan rintamalomille, sillä naiset ja lapset eivät olleet tehneet miesten töitä itsenäisesti ennen sota-aikaa. He olivat kuitenkin osallistuneet miesten töihin, sillä selkeästi oli jo tiedossa miten työt pitäisi tehdä, vaikka tekniikka ei ihan hallinnassa ollutkaan.

”No sodan aikanaan piti teherä kaikennäkööstä työtä, miesten työtä ja naisten työtä /.../ Me flikat tehtihin ulukotyöt ja siihen kuuluu kaikki. Siihen oli karja ja siihen aikahan ku oli navetas monennäkööstä karjaa. Lantaa ajettiin ja puita mettästä ja /.../ Ja se ei ollu hääviä sellaselle kuurentoista vanhalle. Ku ne puut piti kaataa ja ne pakkas kaatua sitte aina toisen puun niskahan ja siinä oliki työmaa.” (Haastattelu 1)

Sodan päättymisen jälkeen naisten ja miesten työnjako alkoi palautua takaisin perinteisiin uomiinsa. Miehet tekivät jälleen ns. miesten töitä, kuten maanviljelystä ja karjanhoitoa. Naisten työtaakka keveni.

”No sillä lailla jotta kun pojat tuli kotia sitten niin, niin niin ne rupes hoitamahan sitten miesten työt. Jottei sillä lailla tarvinnu, tarvinnu osallistua.” (Haastattelu 1)

Nuoret ja työstä suoriutuminen

Nuoret tytöt tekivät aikamiesten töitä: toimivat koneenkäyttäjinä, hevostmiehinä ja metsureina. He täyttivät miesten jättämää tyhjötä. Tämä oli raskas taakka ja vastuu nuorille ihmisille. Apua saatiin kuitenkin sosiaalisista verkostoista ja monet työhön liittyneet käytännön neuvot ja ohjeet olivat perintönä kulkeneet vanhemmilta lapsille. Kotirintamalle jääneet miehet toimivat neuvonantajina ja apuna työtehtävistä suoriutumisessa.

”Miehiä ei ollut ollenkaan, korkeintaan joku vanha vaari, jotka olivat suurena apuna myöskin silloin sota-aikana nämä vanhat, vanhat miehet. Ne oli hyviä neuvonantajia ja myöskin pystyivät vielä tekemään töitäkin. Kyllä kaikkien oli otettava osaa tähän yhteiseen, yhteiseen kamppailuun.” (Haastattelu 3)

Työn kautta ei kuitenkaan muodostunut nuorten omaa ryhmää, joka olisi suorittanut tietyt työtehtävät. Sota-aika tiivistä enemminkin perhe- ja sukulaisuussuhteita. Tukea työstä suoriutumiseen ei kuitenkaan haettu oman ikäryhmän edustajilta vaan vanhemmilta ja sukulaisilta. Nuorten kohdalla tämä tuntuu ymmärrettävältä, koska eihän heistä kenelläkään ollut kertynyt suurta tietämystä työtehtävien itsenäisestä suorittamisesta. On myös huomioitava, että suurin osa kotirintaman nuorista oli naisia.

Nuoret olivat kuitenkin kekseliäitä, heillä oli tahtoa ja halua selviytyä vaikeistakin tehtävistä ja työolosuhteista. Erästä haastateltavaa oma isä oli opettanut seuraavalla tavalla:

”Isä aina sano näin, että ei voimalla, mutta keinoomalla”. (Haastattelu 3)

Eräs haastateltava kertoi, että hänestä käytettiin nuorena tyttönä hyvin maskuliinisia vertauksia: *”munaton poika”* ja *”voima-Martta”*. Nuorten tyttöjen aiemmin perinteinen naiseus sai miehisiä piirteitä. Kyseisessäkin haastattelussa haastateltava kertoo jonkinlaisella ylpeydellä ja samalla kainostellen entisistä lempinimistään. Tätä voidaan tulkita siten, että haastateltava tuntee ylpeyttä ja onnistumisen iloa selviytyessään vaativista ja vastuullisista miesten töistä *”kuin mies konsanaan”*. Sota-aikana nuorten suhde työhön perustui yhteisöllisesti tärkeään protestanttiseen velvollisuusetiikkaan. Työn tekeminen nähtiin velvollisuusnormina. Protestanttisen velvollisuusetiikan sisältö kiteytyy mielestämme hyvin seuraavassa Raamatun kohdassa: *”Jos joku ei suostu tekemään työtä, hänen ei pidä myöskään syödä”*. Nykyisin nuorten kohdalla ei voida puhua vain yhdestä suhtautumistavasta työhön, vaan voidaan erottaa ainakin seuraavat työn representaatiot:

- A) Työ omana tulevana ammattina ja urana
- B) Työ ihmislajin perustarpeen omaisena toimintana, jossa vaikutetaan maailmaan ja jätetään siihen oma jälki, realisoidaan itseä
- C) Työ palkan eli toimeentulon ja kulutuksen lähteenä. (Tuohinen 1990, iii)

Kansanhuolto ja työvelvollisuus

Niille miehille, joita ei enää lähetetty sotarintamalle, kansanhuolto määräsi työtehtäviä. Perheen selviytymistä ei juurikaan miehen kotirintamalle jäänti helpottanut sotavuosina. Perheissä vastuunkantajina toimivat naiset. Perinteisiin naisten vastuualueisiin kuuluvien työtehtävien (lastenhoito ja ruuanlaitto yms.) lisäksi naiset huolehtivat myös maanviljelyksestä ja karjanhoidosta. Päivittäisen elannon hankkiminen jäi yksin naisten vastuulle. Tämä oli naisille samanaikaisesti sekä pakko että tilanteen luoma mahdollisuus. Pakon sanelema työstä suoriutuminen lisäsi naisten itsenäisyyttä ja edesauttoi naisten palkkatyöllistymisen kehitystä.

”Mutta kun isä joutu olemaan hyvin paljon erilaisissa luottamustehtävissä, semmosissa mihkä kansanhuolto määräsi. Että hän oli koko kesäkauden poissa, niin sanottuna uittopäällikkönä ja minulle lankesivat sitten kotona maanviljelystyöt, karjanhoitotyöt, kaikki kotityöt”. (Haastattelu 3)

Ennen varsinaisen sodan alkamista valtio ryhtyi valmisteleviin toimenpiteisiin. Kansanhuoltoministeriö ja kunnalliset kansanhuoltolautakunnat perustettiin talvisodan edellä huolehtimaan elintarvike- ja siirtolaishuollosta. Sodan ajaksi säädettiin työvelvollisuus kaikille 18 – 59-vuotiaille. (Satka 1994, 295) Vapaaehtoistyön organisaatio saatiin pysyväksi vasta kesällä 1941, kun sitä varten perustettiin Suomen Huolto – niminen yhdistys. Sen jäseniä olivat lähes kaikki sosiaalista työtä harjoittavat järjestöt Lotta Svärdistä ja Sosiaalidemokraattisesta Työläisnaisliitosta aina Suomen Huoltotyöntekijäin liittoon. Suomen Huollon alueellinen organisaatio perustui lääninkeskusten ja kuntien vapaan huollon keskusten varaan. Toimintaa valvoi sosiaaliministeriö. (emt., 296)

Talkoot ja naapuriapu

Toisten kyläläisten auttaminen oli luonnollista ja perustui hyvin pitkälti vastavuoroisuuteen, talkoita järjestettiin lukuisia. Auttamisen rajaa ei tunnettu, oli luonnollista tarjota apua tarvitsevalle, vaikka tämä ei sitä pyytänytäkään.

”Koko kylä eli yhdessä. Siis se oli niin, että ei siellä sellaisia rajoja tunnettu. Ja mikä ihmeellisintä, että silloin sota-aikanakin, niin kyllä meillä oli tämä yhteinen myöskin, jos jäi vähän vapaa-aikaa, niin sitä oli sitä aikaa toiselle. Nimenomaan tämmösenä talkoojuttuina. Ja vaikkei talosta oltu jostain pyydettykään, mutta kun tiedettiin, että siellä apua tarvitaan, niin sitte järjestettiin vaan, että jahas, sinne mennään nyt tekemään se ja se työ. Tämä oli kaikki tällasta.” (Haastattelu 3)

Nykypäivän Suomessa tällainen itsensä uhraaminen toisten hyväksi on erittäin harvinaista. Toisten apuun turvautuminen koetaan usein häpeällisenä ja sitä yritetään välttää. Halutaan pitää tiukasti erossa omat ja muiden asiat, yksityisyys ja valitettavasti usein myös itsekkyyks ovat lisääntyneet. Nykyisin talkoot ja naapuriapu ovat harvinaisempi ilmiö.

Suomessa työn arvostus on säilynyt korkealla tasolla poikkeuksellisen pitkään. Nyt voidaan kuitenkin havaita selviä muutoksia työhön suhtautumisessa. Työtä pidetään ainoastaan yhtenä osana elämää. Kortteinen (1992, 31) esittelee kirjassaan Kunnian kenttä Ulrich Beckin (1986) ajatuksia. Beck on esittänyt, että nimenomaan toisen maailmansodan jälkeen on työn motiiveissa tapahtunut todella tärkeitä muutoksia. Elintason dramaattinen nousu, vapaa-ajan lisääntyminen, sosiaalinen ja alueellinen liikkuvuus – kaikki nämä yhdessä ovat heikentäneet vanhojen kollektiivisten siteiden voimaa. Beckin mukaan sosiaalinen elämä jäsentyy yhä selvemmin erilaisiksi yksilöllisiksi elämänprojekteiksi. On kehittynyt ihmisryhmä, joka etsii elämänsisältöä muualta kuin työstä ja suhtautuu vastahakoisesti sellaisiin työpaikalla tapahtuviin muutoksiin, jotka häiritsevät omaa yksityistä elämää työssä ja sen ulkopuolella. (Kortteinen 1992, 30?31)

Yhdistysten järjestämä kurssitoiminta

Sota-aikaa voidaan pitää vapaaehtoistyön huippuhetkenä, jollaiseen voidaan yltää vain suurten, koko kansaa koskettavien uhkien edessä (Satka 1994, 300). ”Talkoot, naapuriapu ja rahan ja tavarain keräys tavoittivat koko maan. Suomen Huolto monien muiden järjestöjen tavoin innoitti ihmisiä ryhmätoimintaan, talkoisiin ja naapuriapuun välttämättömän tuotannon ja huolenpidon ylläpitämiseksi. Talkoilla oli ”kolmoispäämäärä”: työsuoritukset, kansan eheyttäminen ja moraalien säilyttäminen. Talkoot ja naapuriapu olivat vanha suomalainen tapa, joka elvytettiin.” (emt., 299) Satkan mainitseman ”kolmoispäämäärän” työsuoritukset ja kansan eheyttäminen nousivat parhaiten esille aineistostamme. Se, mitä Satka tarkoitti puheessaan moraalien säilyttämisestä jäi lukijalle avoimeksi kysymykseksi. Lukijana voi miettiä, oliko kyse työmoraalista, seksuaalisesta moraalista vai jostakin muusta. Tulkintamme mukaan kyse on todennäköisesti ensin mainitusta, jonka voi täten katsoa myös hyvin toteutuneen kotirintamalla talkoiden ja naapuriavun kautta.

Tutkimusaineistossamme vapaaehtoistyön eri muodot ovat tärkeässä asemassa. Yhdistysten järjestämä toiminta voidaan jakaa kahtia; maalliseen ja hengelliseen. Pienviljelijäyhdistys oli merkittävin yksittäinen maallista kurssitoimintaa järjestävä taho valitsemissamme haastatteluissa. Yhteistä näille erilaista kurssitoimintaa järjestäneille yhdistyksille oli toiminnallisuus ja yhteinen työnteke.

”Sillon sota-aikana myöskin pienviljelijäyhdistys oli se, joka järjesti erilaisia näitä kursseja. Tallukantekokursseja, sitten mitenkin tehään sitten korvikkeenpaahtoja ja miten juustonteko, jos siihen oli mahdollisuutta. Kaikki tämä kurssitus tapahtu sitten sitä kautta ja käytettiin tehokkaasti nämä ajat.”
(Haastattelu 3)

Hengellistä toimintaa järjesti mm. Evankeliumiyhdistyksen nuoriso-osasto.

”Kylän nimi? on hyvin hengellisesti semmonen valveutunu kylä ollu aina, ainakin sillon, siis oli tämä evankeliumiyhdistyksen nuoriso-osasto siellä. Myöskin siinä piireissä tehtiin työtä, siis me kokoonnuimme näissä erilaisissa harrastusmerkeissä, hengellisissä sekä myöskin näissä, näissä muissa merkeissä. Eihän siitä ois tullu mitään siitä elämisestä, jos me ois vetäydytty sillä tavalla eroon, niin että ei toinen toisistamme olis tietty.” (Haastattelu 3)

Hengellinen toiminta oli tietynlainen merkki kylän edistyksellisyydestä ja tietopohjan lisääntymisestä. Suuri osa hengellisestäkin toiminnasta keskittyi työtehtävistä suoriutumiseen erityisesti niiden hyödyksi, jotka eivät olisi itsenäisesti kyenneet selviytymään arjen vaatimuksista.

6. Koko kylä eli yhdessä

Vuodet 1938-1950 muodostavat ainutlaatuisen jakson Suomen historiassa. Tuona aikana suomalaiset osoittivat vahvaa yhteenkuuluvuutta ja ponnistelivat ennen näkemättömällä tavalla yhteisen selviytymisen varmistamiseksi. Matti Kortteinen kuvaa oivallisesti sotasukupolvien kollektiivisuutta kirjassaan *Kunnian kenttä*: ”Sotasukupolvien puhunaa jäsentää sellainen, sukupuolen mukaan jäsentynyt kollektiivinen tajunta, jossa sekä Jumala-suhde, suhde toiseen sukupuoleen että suhde rahaan jäsentyy yhdestä ja samasta kulttuurisesta perustasta: maailma on kova, on pakko selvitä, ellei muuten niin oma elämä uhraten. Kysymys on kunniaa. On olemassa kollektiivinen tajunta, jossa kunnia rakentuu ihmisuhrien varaan. Kaiken tämän perustalta tätä ajatustapaa on ehkä paras kutsua selviytymisen eetokseksi”. (Kortteinen 1992, 77) Haastateltavien kuvaukset sota-ajasta kertovat paitsi arjesta selviytymisestä myös aikakauden arvoista ja ideologiasta. Työ oli vahva ja kaikkien yhteisesti kunnioittama arvo.

Työllä on sosiaalinen, ihmisiä yhdistävä luonteensa. Erityisesti sotavuosina korostui yhteisön merkitys, kuten eräs haastateltavista totesi: ”*Koko kylä eli yhdessä*”. Työn kautta rakentuivat myös ihmissuhteet, talkoot olivat ehkä näkyvin merkki siitä. Keskeisimmät teemat työstä keskusteltaessa olivat talkoot, työvelvollisuus ja vapaaehtoistyö. Ihmisten ahkeruudelle oli vaikea löytää rajaa. Kotitöiden ja talkoiden rinnalla monet osallistuivat vielä vapaaehtoistyöhön ja suorittivat kirjekursseilla opintoja. Työ ja jatkuva aktiivinen toiminta vaikutti olevan jonkinlainen yleisesti hyväksytty kanava purkaa sodan luomaa painetta ja ahdistusta.

Lapsille asetetut vaatimukset ja vastuu olivat suuri ero nykypäivän lapsuuteen verrattuna. Kaikkeen tähän liittyy selvästi myös jatkuva pelko epäonnistumisesta. (Roos 1987, 57) Sota-ajan nuorista kasvoi protestanttista työetiikkaa kunnioittavia aikuisia, joille työ oli elämän keskeinen sisältö ja arvo sinänsä. Mielestämme voidaan todeta, että sota ja jatkuva työnteko on lyönyt lähtemättömän jälkensä tämän sukupolven koko elämänhistoriaan. Tämän J. P. Roosin kuvaaman ”sodan ja pulan sukupolven edustajat” antavat vaikutelman vaatimattomasta, vähään tyytyväisestä ja työteliästä sukupolvea.

Yksi sota-ajan seuraus oli sosiaalisen työn ammatillistumisen eteneminen. Väestö- ja perhepolitiikan toimeenpano avasi uusia, naisille tarkoitettuja ammatillisia työtehtäviä niin äitiys- ja lastenneuvoloissa, kasvatus- ja perheneuvonnassa kuin avoterveydenhuollossakin. (Satka 1994, 300) Sota-aika nopeutti omalla tavallaan yhteiskuntarakenteen kehitystä ja täten myös naisten palkkatyön lisääntymistä. Pakonomainen elannosta huolehtiminen oli naisille samanaikaisesti sekä pakko että mahdollisuus.

Käytössämme ollutta haastatteluaineistoa voidaan mielestämme tutkia työn ja yhteisöllisyyden teemoja käsitellen hyvin monista eri näkökulmista. Kuvaukset työstä ja työtehtävistä ovat tiheitä ja nostalgisia kuvauksia, jotka vievät lukijansa vuosikymmeniä historiassa taaksepäin hyvin erilaiseen yhteiskuntaan. Mielenkiintoista olisi ollut tutkia tarkemmin mitä tahansa luvussa viisi mainittua teemaa. Myös ko. teemojen vertailu tämän päivän tilanteeseen olisi ollut mielekäs tutkimusasetelma.

LÄHTEET

PAINETUT LÄHTEET

Beck, U. (1986) Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne, Frankfurt 1986.

Eskola, J., Suoranta, J. (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.

Eskola, J. (toim.) (1999) Hegelistä Harréen, narratiivista Nudistiin. Kuopio: Yliopistopaino.

Hillery, G.A.Jr. (1955) Definitions of Community: Areas of Agreement. Rural Sociology 20/1955.

Hirsjärvi, S., Hurme, H. (1995) Teemahaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S., Hurme, H. (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hänninen, V. (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M., Urponen, K. (1994) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Jyväskylä: Gummerus.

Kortteinen, M. (1992) Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hämeenlinna: Karisto Oy:n kirjapaino.

Kortteinen, M., Tuomikoski, H. (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.

Lehtonen, H. (1990) Yhteisö. Jyväskylä: Gummerus.

Roos, J.P. (1987) Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Hämeenlinna: Karisto Oy:n kirjapaino.

Saastamoinen, M. (1999) Narratiivinen sosiaalipsykologia – teoriaa ja menetelmiä. Teoksessa: Eskola, J. (toim.) Hegelistä Harréen, narratiivista Nudistiin. Kuopio: Yliopistopaino, 165?192.

Satka, M. (1994) Sota-aika – Vapaaehtoistyön huipentuma. Teoksessa: Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M., Urponen, K. Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Jyväskylä: Gummerus, 295?300.

Tuohinen, R. (1990) Työlle viileä sukupolvi? Nuorten työlle antamista merkityksistä, niiden tutkimisesta ja tulkinnasta. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Junila, M. (2001) Naisten panos Pohjanmaan kotirintamalla 1938?1948. Esitutkimusraportti 2001.